

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

Реформування судової системи має бути виваженим, науково-обґрунтованим і враховувати думку суддівської спільноти

У Раді суддів України

Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи

Судова практика з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України)

№ 3(103)'2009

ОФІЦІЙНЕ НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку наукових фахових видань постановою Президії ВАК України від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Пилипчук

Редакційна колегія:

В.П. Барбара, О.Ф. Волков, В.В. Городовенко (к.ю.н.),
Н.О. Кирєєва (к.ю.н.), Л.М. Козаченко, Н.С. Кузнєцова (д.ю.н.),
В.П. Лакизюк, Ф.М. Марчук, М.І. Мельник (д.ю.н.),
С.М. Міщенко, В.П. Потапенко, З.В. Ромовська (д.ю.н.),
І.Л. Самсін, А.О. Селіванов (д.ю.н.), Ю.Л. Сенін,
В.В. Сердюк (к.ю.н.), О.О. Терлецький, М.І. Хавронюк (д.ю.н.),
В.І. Шакун (д.ю.н.), М.Є. Шумило (д.ю.н.),
А.Г. Ярема (заступник голови редколегії)

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей.

За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

Адреса редакції:

01024 Київ 24, вул. П. Орлика, 4^а,
кімн. 121, 231

Телефони:

голова редакційної колегії (044) 253-3502,
відповідальний секретар (044) 253-1683,
редактори (044) 253-7081, 253-1683,
група технічного забезпечення
(044) 253-0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук, С.П. Когут, П.О. Мусянко, К.С. Мусянко,
Р.В. Парубець, Н.М. Федоровська

Комп'ютерний набір: І.П. Балан

Верстка: С.І. Самкова, В.М. Горобченко

Репрографія: В.М. Горобченко

Фото: П.О. Мусянко

Переклад англійською: О.В. Гунько

Видавець: ТОВ «Видавництво «Істина»

04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.

Телефони: (044) 434-8406, 449-9455, 502-0306.

E-mail: istina_bk@ukr.net

Віддруковано: ТОВ Друкарня «Літера»

03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.

Телефон (факс): (044) 502-6808

Підписано до друку 20.03.2009. Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58. Зам. 020311.
Наклад 4830 прим. Ціна договірна

З деякими матеріалами журналу можна
ознайомитися на web-сайті
Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 1996—2009

1 Реформування судової системи має бути виваженим, науково-обгрунтованим і враховувати думку суддівської спільноти
Інформація про парламентські слухання на тему «Про стан правосуддя в Україні», що відбулися 18 березня 2009 р.

Reformation of judicial system has to be reasonable, scientifically motivated and take account of the opinion of judicial community
Information on parliamentary hearings on the state of justice in Ukraine, held on 18 March 2009

2 У Раді суддів України
At the Council of Judges of Ukraine

7 У Пленумі Верховного Суду України
At the Plenary Supreme Court of Ukraine

7 Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1

On judicial practice in the cases on protection of the honour and dignity of the natural person and goodwill of natural and legal person
Resolution of the Plenary Supreme Court of Ukraine, No. 1 of 27 February 2009

Коментар • Comments

14 Луспенник Д.Д. Нові орієнтири судової практики щодо захисту гідності, честі та ділової репутації

Luspenyk D.D. New guiding lines of judicial practice in regard to protection of the honour, dignity and goodwill

16 Судова практика
Judicial Practice

26 У судових палатах
At the Judicial Chambers

26 Судова практика з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України)

Judicial practice re qualification of the repeated and cumulative crimes (Articles 32, 33, 35 of the Penal Code of Ukraine)

35 У Європейському суді з прав людини
At the European Court of Human Rights

43 Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства
Judicial practice and issues of improvement of legislation

43 Лічман Л.Г. Підвищення ефективності правозастосування в контексті строків розгляду цивільних справ

Lichman L.H. Enhancement of law application efficiency in the context of time limits on trying civil cases

Міжнародні зв'язки
International Co-operation

Реформування судової системи має бути виваженим, науково обґрунтованим і враховувати думку суддівської спільноти

Цю та інші тези, висловлені Головою Верховного Суду України **Василем Онопенком**, підтримала переважна більшість тих, хто виступив під час парламентських слухань на тему «Про стан правосуддя в Україні», які відбулися 18 березня 2009 р.

На відміну від попередніх, нинішні парламентські слухання були вагомим передусім представництвом. У своїй співдоповіді учасникам парламентських слухань Василь Онопенко зауважив, що проведення такого заходу з ініціативи суддів і за присутності у парламентській залі широкого представництва суддівського корпусу є переконливим свідченням того, що судова влада, судді виступають за кардинальну зміну ситуації у сфері правосуддя.

Характеризуючи ж загальну ситуацію у сфері правосуддя, Василь Онопенко назвав її надзвичайно тривожною, що, на його думку, зумовлено багатьма чинниками. Це передусім — нерозуміння носіями політичної влади ролі й місця суду; існуючий порядок добору суддівських кадрів, у якому відсутні системність, об'єктивність та відповідальність; традиційно хронічне, а в нинішньому році — критичне недофінансування: лише 22 % від реальних потреб тощо. Ключовим фактором, який зумовлює нинішній стан правосуддя, Василь Онопенко назвав недосконалу систему судоустрою в Україні, наголосивши, що вітчизняна судова влада роз'єднана організаційно і процесуально. Фактично функціонують три автономні судові системи — загальних, адміністративних та господарських судів. І вже сьогодні стало зрозуміло, наголосив він, що розвиток адміністративного судочинства пішов в Україні хибним шляхом.

Тому, резюмував Голова Верховного Суду, є очевидним, що для наведення ладу у сфері правосуддя, утвердження законності в діяльності судів передусім потрібно забезпечити єдність судової влади.

Оприлюднюючи бачення суддівського корпусу шляхів виходу із ситуації, що склалася у судочинстві, Голова Верховного Суду насамперед наголосив на потребі створити передумови для конструктивної роботи з проведення судової реформи, для чого необхідно відмовитися від силового «прештовхування» проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Далі слід визначитися з концептуальними засадами подальшого здійснення судової реформи, зокрема й з оптимальною для України моделлю судоустрою. Концепція судової реформи має бути затверджена Верховною Радою України, що прямо впливає з Конституції України. Невідкладним бачиться й ухвалення закону про єдність судової системи, прийняття змін до всіх процесуальних законів, які б спростили судовий процес, зробили його більш ефективним та оперативним. На часі — й удосконалення механізму добору суддівських кадрів та порядок притягнення їх до відповідальності.

Окрім Голови Верховного Суду України, зі співдоповідями на слуханнях виступили також міністр юстиції **Микола Оніщук** та голова парламентського Комітету з питань правосуддя **Сергій Ківалов**.

Про потребу виваженого підходу до судової реформи, забезпечення цілісної судової системи та єдиної судової практики було наголошено у вступному слові Голови Верховної Ради України **Володимира Литвина**.

Про те, що суддівська спільнота має власне бачення судової реформи, заявив з парламентської трибуни і голова Ради суддів України **Петро Пилипчук**. Це бачення, підкреслив він, зафіксоване в рішеннях Ради суддів України та з'їздів суддів і базується на глибокому переконанні, що реформування судової системи має бути виваженим, науково обґрунтованим. Він застеріг, що прийняття пропонуваного об'єднаного законопроекту «Про судоустрій і статус суддів» може призвести до суттєвих руйнівних

наслідків, знищення засад судівництва, подальшого віддалення правосуддя від людей та потягне колосальні бюджетні витрати. Петро Пилипчук зауважив: продовження політичної боротьби за суди, намагання використати їх у політичних, корпоративних та особистих інтересах, зробити їх ручними, стимулювання суддівського рейдерства, ігнорування судових рішень — це шлях у прірву, шлях до правового хаосу та суцільного безладу, за яких переможців бути не може. І не треба забувати, за його образним висловом, що автомашину керує не той, хто придумав кермо, і не той, хто його зробив, а той, хто сидить за кермом. А за нинішніх обставин дуже може так статися, що одні кермо створюють, а другі будуть за ним сидіти і керувати.

Учасники слухань закликали до проведення комплексної судової реформи, яка включатиме прийняття оновленої Концепції удосконалення судівництва, внесення змін до Конституції України та процесуального законодавства. Багато промовців, зокрема і Голова Верховного Суду України у відставці **Василь Маляренко**, акцентували увагу на тому, що проводити судову реформу слід одночасно з реформуванням усіх правових інститутів, задіяних у правосудді, — адвокатури, прокуратури, органів досудового слідства та ін. Лунали пропозиції про віднесення Державної судової адміністрації України та органів державної виконавчої служби до органів судової влади.

Не обійдено увагою і питання призначення суддів на адміністративні посади в судах. Переважна більшість із тих, хто взяв слово для виступу, погодилися, що вирішення цього питання потребує законодавчого врегулювання. На проблемах, що їх має розв'язати судово-правова реформа, акцентували увагу учасників слухань голова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **Віктор Кривенко**, судді цього Суду **Igor Самсін** та **Іван Шицький**, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини **Ніна Карпачова** та ін.

Найбільше критики був «удостоєний» об'єднаний законопроект «Про судоустрій і статус суддів», який, за словами учасників зібрання, передбачає громіздку, запутану систему судоустрою, що ускладнить доступ населення до суду, негативно вплине на дотримання судами єдиної судової практики тощо. Що ж до спеціалізації судів, то, за словами заступника голови депутатської фракції Комуністичної партії України **Адама Мартинюка**, слід прислухатися до порад фахівців і запровадити внутрішню (безпосередньо в судах) спеціалізацію. До того ж голова Комітету Верховної Ради України з питань правової політики **Сергій Міщенко** зауважив, що у цьому законопроекті не надано фінансового обґрунтування колосальних витрат.

Хоч як дивно, та вже у першому пункті проекту рекомендацій цих парламентських слухань, що його підготував профільний парламентський комітет з питань правосуддя, було записано «прискорити прийняття об'єднаного проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зрозуміло, що це не відповідає змісту і духу нинішніх парламентських слухань. Завершуючи засідання, заступник Голови Верховної Ради України **Микола Томенко** гостро розкритикував цей проект рекомендацій парламентських слухань і наголосив на потребі консолідації зусиль усіх, хто зацікавлений у прийнятті справді доленосних для судової системи, реформаторських законодавчих актів, які прийнято вважати своєрідною конституцією правосуддя.

Учасники слухань з числа представників суддівського корпусу — і ті, кому забракло часу, висловили бажання опублікувати свої міркування на цю злободенну тему в наступних числах «Вісника». Ми готові надати їм таку можливість.

Чергове засідання Ради суддів України, що відбулося 4 березня у відреставрованому приміщенні Кловського палацу, можна вважати одним із підготовчих етапів до парламентських слухань на тему «Про стан правосуддя в Україні».

Цього ж дня до засідання Голова Верховного Суду України **Василь Онопенко** був на зустрічі з Президентом України. Тож на початку засідання він поінформував колег про те, що під час зустрічі з Віктором Ющенком йшлося, зокрема, про важливість спільного обговорення представниками суддівського корпусу та Главою держави нагальних проблем судочинства, у тому числі — проведення судової реформи. Це дасть можливість виробити оптимальнішу модель реформування судової системи та ефективні заходи розв'язання наявних у правосудді проблем.

Обговоривши ситуацію, вищий орган суддівського самоврядування прийняв Звернення до Президента України (див. нижче) з пропозицією провести

лізованих судів, Верховного Суду України, Вищої ради юстиції, органів судової влади, а також передбачити зміни до процесуального законодавства України, тих законів, що регулюють питання фінансування судів, добору, навчання суддівських кадрів, їхньої дисциплінарної відповідальності, заробітної плати тощо.

У зв'язку з кризовим становищем фінансового забезпечення здійснення судочинства члени Ради суддів України обговорили можливість тимчасового перерозподілу коштів, передбачених для соціальних витрат, на поточні

ви зв'язку (відправлення повідомлень, придбання марок та конвертів), закупівля канцелярське приладдя, оплачувати оренду приміщень тощо. Для вирішення цих найгостріших проблем судді готові відмовитися, зокрема, від санаторно-курортного лікування. Відповідному комітету Ради суддів України та ДСА доручено доопрацювати це питання і внести нові пропозиції щодо можливого перерозподілу коштів на наступне засідання Ради суддів України.

Учасники засідання також розглянули питання про призначення суд-

спеціальне засідання Ради суддів України за участю Глави держави та представників суддівської спільноти.

У свою чергу, голова Ради суддів **Петро Пилипчук**, звертаючись до присутніх, висловив думку, що реформування судової системи має здійснюватися двома шляхами. По-перше, парламенту слід прийняти «Концепцію (заходи подальшого здійснення) судової реформи в Україні». По-друге, необхідно внести зміни до Конституції України, чітко визначивши місце і роль спеціа-

видатки. Як зазначив заступник Голови Державної судової адміністрації України (далі — ДСА) **Олександр Лоцихін**, усі розрахунки коштів, передбачених на діяльність судів у 2009 р., здійснені відповідно до практики попередніх років — з урахуванням планової чисельності суддів та працівників апарату судів. Однак на сьогодні реальний стан фінансового забезпечення судів погіршився настільки, що це призводить до призупинення їхньої роботи у зв'язку з неможливістю оплачувати послу-

дів на адміністративні посади в судах; затвердили Положення про порядок розгляду звернень громадян і юридичних осіб; взяли до відома інформацію про роботу органів суддівського самоврядування з розгляду звернень на дії суддів за 2008 р.; визначилися з низки інших питань внутрішньої діяльності судів.

Окрім того, було обговорено інформацію, що надійшла від голів місцевих та апеляційних судів, про незаконне збирання деякими правоохоронними органами інформації про суддів з метою їх дискредитації, зокрема із застосуванням спеціальної техніки для зняття інформації з каналів зв'язку, відеоспостереження тощо. При цьому наводилися конкретні документи, які підтверджують наявність таких фактів. Учасники засідання ухвалили рішення доручити відповідному комітету Ради суддів України проаналізувати ці документи і підготувати відповідні пропозиції до наступного засідання Ради суддів України.

ЗВЕРНЕННЯ

Ради суддів України до Президента України

Шановний Вікторе Андрійовичу!

Судді України глибоко занепокоєні станом вітчизняного судочинства і вважають, що держава невідкладно повинна вжити кардинальних заходів щодо виправлення ситуації у сфері правосуддя.

В Україні має бути проведено справжню судову реформу — науково обґрунтовану, продуману, зорієнтовану на потреби правосуддя і суспільства. Судді, щоденною роботою яких є здійснення правосуддя, як ніхто зацікавлені у якісних змінах, що істотно поліпшать діяльність судів і зроблять більш ефективним судовий захист прав і свобод людей.

Концептуальний підхід до проведення судової реформи, вироблення конкретних заходів щодо вдосконалення законодавчої бази діяльності судів, покращення їх фінансового та матеріально-технічного забезпечення, посилення відповідальності суддів за якість правосуддя мають стати результатом спільної та узгодженої діяльності усіх суб'єктів, причетних до розв'язання вказаних проблем.

До цієї діяльності обов'язково має бути залучено суддів, які найкраще знають усі великі та малі проблеми функціонування судів і мають своє бачення як щодо стратегії реформування судової системи, так і щодо вирішення поточних проблем судочинства. Це бачення частково уже знайшло своє відображення у відповідних рішеннях з'їзду суддів, Ради суддів України та законодавчих пропозиціях.

Безсумнівно, важлива роль у проведенні судової реформи, вирішенні ряду інших важливих питань, від яких залежить стан правосуддя (зокрема, ініціювання законопроектів з питань судоустрою, судочинства та статусу суддів, призначення суддів на посаду вперше,

утворення судів, участь у формуванні Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів), за Конституцією належить Президенту України.

З огляду на це необхідним вважаємо проведення обміну думками представників суддівської спільноти та Глави держави з приводу вказаних проблем, що дозволить виробити найбільш оптимальну модель реформування судової системи та ефективні заходи розв'язання найактуальніших проблем правосуддя.

Виходячи із зазначеного, Рада суддів України звертається до Президента України з пропозицією щодо проведення такого обговорення на зустрічі суддів з Президентом України. Для такої зустрічі у будь-який зручний для Президента України час буде скликано спеціальне засідання Ради суддів України — вищого органу суддівського самоврядування, до складу якої входять представники судів усіх видів та рівнів — загальних, адміністративних, господарських, а також Верховного Суду України. До участі в такій зустрічі може бути запрошено й інших представників суддівського корпусу — керівників Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів, голів рад суддів та кваліфікаційних комісій.

Розраховуємо на розуміння і підтримку нашої пропозиції, яка обумовлена вболіванням за стан справ у судочинстві і спрямована на виключно конструктивний підхід у розв'язанні проблем правосуддя.

Рада суддів України

4 березня 2009 р.

РІШЕННЯ № 15

Про призначення голови Київського апеляційного адміністративного суду та заступників голів апеляційних адміністративних судів

6 лютого 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та Голови Вищого адміністративного суду України про призначення суддів на посади голови Київського апеляційного адміністративного суду та заступників голів апеляційних адміністративних судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про су-

доустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років: головою Київського апеляційного адміністративного суду **ДЕНІСОВА Анатолія Олексійовича;** заступником голови Київського апеляційного адміністративного суду **САПРИКІНУ Ірину Валентинівну;** заступником голови Харківського апеляційного адміністративного суду **ШЕВЦОВУ Наталію Володимирівну.**

РІШЕННЯ № 16

Про призначення заступників голів апеляційних судів

6 лютого 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення судді на посади заступників голів апеляційних судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про

судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років: заступником голови Апеляційного суду Донецької області **РЖЕМОВСЬКОГО Леоніда Петровича;** заступником голови Апеляційного суду Запорізької області **ГРИЦЕНКА Сергія Івановича.**

РІШЕННЯ № 17

Про призначення заступника голови

Севастопольського апеляційного господарського суду

6 лютого 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та в.о. Голови Вищого господарського суду України про призначення судді на посаду заступника голови Севастопольського апеляційного господарського суду, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів

Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років:
заступником голови Севастопольського апеляційного господарського суду **ЛАТИНІНА Олега Анатолійовича.**

РІШЕННЯ № 18

Про призначення заступників голів окружних адміністративних судів

6 лютого 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та Голови Вищого адміністративного суду України про призначення суддів на посади заступників голів окружних адміністративних судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50,

статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років:
заступником голови Харківського окружного адміністративного суду **ПЕРЦОВУ Тетяну Сергіївну;**
заступником голови Кіровоградського окружного адміністративного суду **ЯСЕНОВУ Тетяну Іванівну.**

РІШЕННЯ № 19

Про призначення заступника голови та голови господарських судів

6 лютого 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та в.о. Голови Вищого господарського суду України про призначення суддів на посади заступника голови та голови господарських судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1

ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років:
заступником голови Господарського суду Кіровоградської області **НАЛИВАЙКО Євгенію Миколаївну;**
головою Господарського суду Хмельницької області **БАЛАЦ Ніну Олександрівну.**

РІШЕННЯ № 20

Про призначення голів та заступників голів місцевих загальних судів

6 лютого 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення суддів на посади голів та заступників голів місцевих загальних судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років:
заступником голови Ленінського районного суду м. Вінниці **МИХАЙЛЕНКА Андрія Васильовича;**

головою Ківецівського районного суду Волинської області **КОСТЮКЕВИЧА Олександра Костянтиновича;**
заступником голови Шацького районного суду Волинської області **ЖЕВНЕРОВУ Наталію Вікторівну;**
головою Димитровського міського суду Донецької області **КЛЕПКУ Людмилу Іванівну;**
заступником голови Ясинуватського міськрайонного суду Донецької області **ГУБСЬКУ Людмилу Вікторівну;**
заступником голови Советського районного суду м. Макіївки Донецької області **КУРОВУ Олену Іванівну;**
головою Юр'ївського районного суду Дніпропетровської області **ГОРДІЄНКА Костянтина Михайловича;**
головою Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська **ЛЕОНА Олександра Яковича;**

головою Коростишівського районного суду Житомирської області **ВАСИЛЕНКА Романа Олександровича**;
 заступником голови Лугинського районного суду Житомирської області **НЕЧУЯ Богдана Петровича**;
 заступником голови Рахівського районного суду Закарпатської області **БЛИЩ Оксану Богданівну**;
 заступником голови Свалявського районного суду Закарпатської області **УЛІГАНІНЦЯ Павла Івановича**;
 заступником голови Приазовського районного суду Запорізької області **ДІОБУ Григорія Олександровича**;
 головою Шевченківського районного суду м. Запоріжжя **ЖУПАНОВУ Ірину Борисівну**;
 головою Баришівського районного суду Київської області **ЛИСЮКА Олександра Дмитровича**;
 головою Васильківського міськрайонного суду Київської області **СТЕПАНЕНКА Віктора Вікторовича**;
 заступником голови Володарського районного суду Київської області **ЯРМОЛЕНКО Галину Леонідівну**;
 головою Кагарлицького районного суду Київської області **ІВАНЮТУ Тетяну Євгенівну**;
 головою Новоархангельського районного суду Кіровоградської області **ЗАПОРОЖЦЯ Олега Миколайовича**;
 головою Ульянівського районного суду Кіровоградської області **ЗАПОРОЩУК Альону Володимирівну**;
 заступником голови Кіровського районного суду м. Кіровограда **МОГИЛЬНОГО Олега Павловича**;
 головою Трускавецького міського суду Львівської області **ГРИЦЬКІВА Віталія Теофільовича**;
 заступником голови Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області **ОСТРУ Наталію Степанівну**;
 головою Кілійського районного суду Одеської області **БОШКОВА Миколу Івановича**;
 заступником голови Ренійського районного суду Одеської області **ДУДНИКА Вячеслава Івановича**;
 заступником голови Роздільнянського районного суду Одеської області **ТЕРЕНЧУК Жанну Вікторівну**;

заступником голови Карлівського районного суду Полтавської області **МИРОНЕЦЬ Олену Костянтинівну**;
 заступником голови Решетилівського районного суду Полтавської області **МИКИТЕНКА Віталія Михайловича**;
 заступником голови Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області **ГАФЯКА Віктора Михайловича**;
 заступником голови Недригайлівського районного суду Сумської області **ЖМУРЧЕНКА Василя Дмитровича**;
 головою Волочиського районного суду Хмельницької області **ЦЕРМОЛОНСЬКУ Людмилу Степанівну**;
 головою Нетішинського міського суду Хмельницької області **САВИЦЬКОГО Леоніда Петровича**;
 заступником голови Старосинявського районного суду Хмельницької області **БАСЬКОВА Миколу Миколайовича**;
 заступником голови Кіцманського районного суду Чернівецької області **МІЗЮКА Віктора Миколайовича**;
 заступником голови Новоселицького районного суду Чернівецької області **ПАВЛІНЧУКА Сергія Степановича**;
 головою Першотравневого районного суду м. Чернівців **МАРЧУКА Валерія Трохимовича**;
 головою Корюківського районного суду Чернігівської області **ВИСОЦЬКУ Наталію В'ячеславівну**;
 заступником голови Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області **ІВАНЧЕНКА Ярослава Миколайовича**;
 головою Щорського районного суду Чернігівської області **ВАЛЕВАЧА Миколу Миколайовича**;
 головою Деснянського районного суду м. Чернігова **КУЗЮРУ Миколу Миколайовича**;
 заступником голови Деснянського районного суду м. Чернігова **КОВЕРЗНЕВА Вадима Олександровича**;
 головою Військового місцевого суду Хмельницького гарнізону **КОСТЕНКА Андрія Миколайовича**.

Р І Ш Е Н Н Я № 21

Про призначення заступника голови Новотроїцького районного суду Херсонської області

6 лютого 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення судді на посаду заступника голови Новотроїцького районного суду Херсонської області, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1

ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила**:

Призначити строком на п'ять років:

заступником голови Новотроїцького районного суду Херсонської області **МАРКІВСЬКОГО Олександра Васильовича**.

Р І Ш Е Н Н Я № 22

Про призначення заступника голови Господарського суду Одеської області

6 лютого 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та в.о. Голови Вищого господарського суду України про призначення судді на посаду заступника голови Господарського суду Одеської області, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від

16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону

України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

подання Голови Верховного Суду України та в.о. Голови Вищого господарського суду України про призна-

чення **МАЗУРА Дмитра Тимофійовича** на адміністративну посаду заступника голови Господарського суду Одеської області відхилити.

РІШЕННЯ № 35

Про призначення першого заступника голови Житомирського апеляційного господарського суду

4 березня 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та в.о. Голови Вищого господарського суду України про призначення судді на посаду першого заступника голови Житомирського апеляційного господарського суду, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст.19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст.17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п.10 ч. 1 ст. 28, п. 6

ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років:
першим заступником голови Житомирського апеляційного господарського суду **ВЕДЕНЯПІНА Олександра Андрійовича**.

РІШЕННЯ № 36

Про призначення заступника голови Полтавського окружного адміністративного суду

4 березня 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та Голови Вищого адміністративного суду України про призначення судді на посаду заступника голови Полтавського окружного адміністративного суду, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст.19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст.17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів

Конституційним Судом України), п.10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років:
заступником голови Полтавського окружного адміністративного суду **УДОВІЧЕНКА Сергія Олександровича**.

РІШЕННЯ № 37

Про призначення голів та заступників голів місцевих загальних судів

4 березня 2009 р.

м. Київ

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення суддів на посади голів та заступників голів місцевих загальних судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст.19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст.17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п.10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила:**

Призначити строком на п'ять років:
головою Немирівського районного суду Вінницької області **НАУМЕНКА Сергія Михайловича;**
головою Тульчинського районного суду Вінницької області **РИБЧИНСЬКОГО Віктора Павловича;**
заступником голови Краматорського міського суду Донецької області **КЛІМОВА Володимира Вікторовича;**
заступником голови Куйбишевського районного суду м. Донецька **БАТМАНОВУ Вікторію Віталіївну;**

головою Червоногвардійського районного суду м.Макіївки Донецької області **КОМАРОВА Вадима Анатолійовича;**

головою Славутицького міського суду Київської області **ОРЛА Анатолія Сергійовича;**

заступником голови Кіровського районного суду м. Кіровограда **ДЬОМІЧ Людмилу Миколаївну;**

заступником голови Краснодонського міськрайонного суду Луганської області **КУЗЬМИЧ Валентину Григорівну;**

заступником голови Самбірського міськрайонного суду Львівської області **КРАВЦІВА Василя Івановича;**

заступником голови Старосамбірського районного суду Львівської області **ЛОЙЗИК Марію Василівну;**

заступником голови Малиновського районного суду м. Одеси **ІЩЕНКА Олександра Васильовича;**

заступником голови Гадацького районного суду Полтавської області **МАКСИМЕНКО Людмилу Валентинівну;**

заступником голови Рокитнівського районного суду Рівненської області **ЄРЕМЕЙЧУКА Сергія Володимировича.**

Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 27 лютого 2009 року № 1*

З метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства, що регулює захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи, Пленум Верховного Суду України **постановляє дати судам такі роз'яснення:**

1. Конституцією України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34).

Разом з тим відповідно до статті 68 Конституції України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань відповідає обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію та таку, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію.

У зв'язку з цим статтею 32 Конституції України передбачено судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Беручи до уваги зазначені конституційні положення, суди при вирішенні справ про захист гід-

ності, честі та ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з другого боку.

2. При розгляді справ про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи суди повинні точно і неухильно застосувати положення Конституції України, Цивільного кодексу України (далі — ЦК), законів України: від 16 листопада 1992 року № 2782-ХІІ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (далі — Закон про пресу), від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ «Про інформацію», від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення» (у редакції Закону від 12 січня 2006 року № 3317-ІV), від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» — та інших нормативно-правових актів, що регулюють вказані суспільні відносини.

Крім того, враховуючи положення статті 9 Конституції України та беручи до уваги ратифікацію Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і Першого про-

токолу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до Конвенції та прийняття Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди також повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 року; далі — Конвенція) та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права, а також враховувати роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя».

3. Вибір способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканість ділової репутації, належить позивачеві. Разом із тим особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини. У зв'язку з цим суди повинні брати до уваги, що відповідно до статті 275 ЦК захист особистого немайнового права здійснюється у спосіб, встановлений главою 3 цього Кодексу, а також іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його поширення та наслідків, що спричинило це порушення. До таких спеціальних способів захисту відносяться, наприклад, спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь (стаття 277 ЦК), заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (стаття 278 ЦК) тощо.

4. Чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Зокрема, під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб — підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин.

Виключення становить надане в статті 2 Закону України від 7 грудня 2000 року № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» поняття ділової репутації, яка визначається як сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок

про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону. Зазначене поняття застосовується до правовідносин, на які поширюється цей Закон.

5. Відповідно до статей 94, 277 ЦК фізична чи юридична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

При цьому суди повинні враховувати такі відмінності: а) при спростуванні поширена інформація визнається недостовірною, а при реалізації права на відповідь — особа має право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права без визнання її недостовірною; б) спростовує недостовірну інформацію особа, яка її поширила, а відповідь дає особа, стосовно якої поширено інформацію.

6. Позови про захист гідності, честі чи ділової репутації вправі пред'явити фізична особа у разі поширення про неї недостовірної інформації, яка порушує її особисті немайнові права, а також інші заінтересовані особи (зокрема, члени її сім'ї, родичі), якщо така інформація прямо чи опосередковано порушує їхні особисті немайнові права.

Відповідно до положень статті 39 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) при поширенні такої недостовірної інформації стосовно малолітніх, неповнолітніх чи недієздатних осіб з відповідним позовом до суду вправі звернутися їх законні представники. Якщо поширено недостовірну інформацію про особу, яка померла, з відповідним позовом вправі звернутися члени її сім'ї, близькі родичі та інші заінтересовані особи, навівши у заяві такі обставини: характер свого зв'язку з особою, щодо якої поширено недостовірну інформацію; у який спосіб це порушило особисті немайнові права особи, яка звертається до суду.

У разі поширення недостовірної інформації, що порушує особисті немайнові права юридичної особи або її структурного підрозділу, позов вправі пред'явити орган цієї юридичної особи.

У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (частина друга статті 3, стаття 45 ЦПК).

7. Відкриваючи провадження у справі, суд має з'ясувати, за правилами якого судочинства підлягає розгляду заява. При цьому слід виходити з компетенції суду щодо розгляду цивільних справ, зазначеної в статті 15 ЦПК, та враховувати положення статей 1, 12 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК). Оскільки характер спірних правовідносин є цивільно-правовим (незалежно від суб'єктного складу), то всі справи зазначеної категорії підлягають розгляду в порядку цивільного судочин-

ства, за винятком справ про захист ділової репутації між юридичними особами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності у сфері господарювання та іншої підприємницької діяльності, що розглядаються в порядку господарського судочинства.

Справи зазначеної категорії не можуть розглядатися за правилами Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), оскільки такі спори не мають публічно-правового характеру, навіть якщо стороною в ньому виступає суб'єкт владних повноважень.

8. Згідно з частиною другою статті 124 Конституції України право на звернення до суду в разі поширення засобами масової інформації недостовірної інформації, яка порушує особисті немайнові права фізичної чи юридичної особи, є безумовним і невикористання передбаченого статтею 37 Закону про пресу права вимагати від редакції друкованого засобу масової інформації опублікування ним спростування такої інформації з подальшим правом на оскарження відмови в публікації спростування або порушення порядку його публікації не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі.

9. Відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації.

Якщо позов пред'явлено про спростування інформації, опублікованої в засобах масової інформації, то належними відповідачами є автор і редакція відповідного засобу масової інформації чи інша установа, що виконує її функції, оскільки згідно зі статтею 21 Закону про пресу редакція або інша установа, яка виконує її функції, здійснює підготовку та випуск у світ друкованого засобу масової інформації.

У разі коли редакція друкованого засобу масової інформації не має статусу юридичної особи, належним відповідачем є юридична особа, структурним підрозділом якої є редакція. Якщо редакція не є структурним підрозділом юридичної особи, то належним відповідачем виступає засновник друкованого засобу масової інформації.

У випадку коли інформація була поширена у засобі масової інформації з посиланням на особу, яка є джерелом цієї інформації, ця особа також є належним відповідачем.

При опублікуванні чи іншому поширенні оспорюваної інформації без зазначення автора (наприклад, у редакційній статті) відповідачем у справі має бути орган, що здійснив випуск засобу масової інформації.

10. Якщо позивач заявляє вимоги до одного з належних відповідачів, які спільно поширили недостовірну інформацію, суд вправі залучити до участі у справі іншого співвідповідача лише у разі неможливості розгляду справи без його участі (статті 32, 33 ЦПК).

11. Відповідачем у випадку поширення інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, зокрема при підписанні характеристики тощо, є юридична особа, в якій вона працює. Враховуючи, що розгляд справи може вплинути на права та обов'язки цієї особи, остання може бути залучена до участі у справі в порядку, передбаченому статтею 36 ЦПК.

У разі поширення такої інформації посадовою чи службовою особою для визначення належного відповідача судам необхідно з'ясувати, від імені кого ця особа виступає. Якщо посадова чи службова особа виступає не від імені юридичної особи і не при виконанні посадових (службових) обов'язків, то належним відповідачем є саме вона.

12. Належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві (пункт 2 частини другої статті 119 ЦПК).

Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайту — вільним, належним відповідачем є власник веб-сайта, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації.

Дані про власника веб-сайта можуть бути витребувані відповідно до положень ЦПК в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет.

Якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації, то при розгляді відповідних позовів судам слід керуватися нормами, що регулюють діяльність засобів масової інформації.

13. Відповідно до абзацу третього частини четвертої статті 277 ЦК судовий захист гідності, честі та ділової репутації внаслідок поширення про особу недостовірної інформації не виключається і в разі, якщо особа, яка поширила таку інформацію, невідома (наприклад, при направленні анонімних або псевдонімних листів чи звернень, смерті фізичної особи чи ліквідації юридичної особи, поширення інформації в мережі Інтернет особою, яку неможливо ідентифікувати, тощо). У такому випадку суд вправі за заявою заінтересованої особи встановити факт неправдивості цієї інформації та спростувати її в порядку окремого провадження. Така заява розглядається за правилами, визначеними розділом IV ЦПК.

У разі доведеності обставин, на які посилається заявник, суд лише констатує факт, що поширена інформація є неправдивою, та спростовує її. При цьому тягар доказування недостовірності поширеної інформації покладається на заявника, який несе витрати, пов'язані з її спростуванням. Встановлення такого факту можливо лише у тому разі, коли особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома.

Якщо під час розгляду справи в порядку окремого провадження особа, яка поширила інформацію, щодо якої виник спір, стане відома, то відповідно до положень частини шостої статті 235 ЦПК суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

14. При вирішенні питання про відкриття провадження у справі судам слід звертати увагу на відповідність позовної заяви (заяви) вимогам статті 119 ЦПК. Така заява має містити, зокрема, відомості про те, в який спосіб була поширена інформація, що порушує особисті немайнові права позивача (заявника), яка саме інформація поширена відповідачем (відповідачами), із зазначенням часу, способу й осіб, яким така інформація повідомлена, інші обставини, які мають юридичне значення, посилання на докази, що підтверджують кожну з таких обставин, а також зазначення способу захисту, в який позивач бажає захистити своє порушене право.

Позовна заява (заява в порядку окремого провадження) оплачується судовим збором за ставками, встановленими законодавством про судовий збір.

Невиконання зазначених вимог зумовлює наслідки, передбачені статтею 121 ЦПК.

15. При розгляді справ зазначеної категорії суди повинні мати на увазі, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її у пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі.

Поширенням інформації також є вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, що за своїм змістом або формою порочать гідність, честь фізичної особи або ділової репутації фізичної та юридичної осіб.

Проте судам необхідно враховувати, що повідомлення оспорюваної інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам.

Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені).

Згідно з частиною третьою статті 277 ЦК негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності). Негативною слід вважати інформацію, в якій стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів моралі, загальноновизнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо), і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації.

Спростування поширеної недостовірної інформації повинно здійснюватись незалежно від вини особи, яка її поширила.

16. Відповідно до статті 40 Конституції України усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Суди повинні мати на увазі, що у випадку, коли особа звертається до зазначених органів із заявою, в якій міститься та чи інша інформація, і в разі, якщо цей орган компетентний перевірити таку інформацію та надати відповідь, проте в ході перевірки інформація не знайшла свого підтвердження, вказана обставина не може сама по собі бути підставою для задоволення позову, оскільки у такому випадку мала місце реалізація особою конституційного права, передбаченого статтею 40 Конституції, а не поширення недостовірної інформації.

У випадку звернення особи із заявою до правоохоронних органів судам слід враховувати висновки, викладені у Рішенні Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003 (справа про поширення відомостей).

Разом з тим наявність у такому зверненні завідомо неправдивих відомостей, а також у разі встанов-

лення, що для звернення особи до вказаних органів не було жодних підстав і було викликано не наміром виконати свій громадський обов'язок або захистити свої права, свободи чи законні інтереси, тягне відповідальність, передбачену законодавством України.

17. У порядку цивільного чи господарського судочинства не можуть розглядатися позови про спростування інформації, яка міститься, зокрема, у вироках та інших судових рішеннях, а також у постановках органів досудового слідства, висновках судових експертиз, рішеннях органів влади, місцевого самоврядування та інших відповідних органів, атестаційних комісій, рішеннях про накладення на особу дисциплінарного стягнення, для яких законом встановлено інший порядок оскарження. У такому ж порядку не можуть розглядатися наукові спори, тобто вимоги про спростування інформації наукового характеру.

Разом з тим вимоги про спростування інформації, яка, на думку позивача, є недостовірною і порушує його особисті немайнові права, поширена в наданих атестаційній комісії матеріалах (характеристиках, протоколах чи інших документах), можуть розглядатись судом у порядку, передбаченому статтею 277 ЦК.

Інформація, зазначена у позовній заяві чи іншій заяві, адресованій суду, а також в процесуальних документах (запереченнях на позов, апеляційних чи інших скаргах тощо), може бути підставою для захисту гідності, честі чи ділової репутації, за винятком випадків, коли ця інформація була визначена підставою пред'явленого позову і стосувалася його предмета, була доказом у справі, а так само предметом апеляційного чи іншого перегляду в порядку, встановленому процесуальним законом.

Не підлягають розгляду судами позови про захист гідності, честі чи ділової репутації, приниження яких відбулося внаслідок давання показань свідками, а так само іншими особами, які брали участь у справі, відносно осіб, які брали участь у тій справі, якщо наведена в них інформація була доказом у справі та оцінювалась судом при ухваленні судового рішення, оскільки нормами процесуальних кодексів встановлено спеціальний порядок дослідження та оцінки таких доказів. Вказана вимога по суті означала б вимогу повторної судової оцінки наданих суду доказів у раніше розглянутій справі.

Якщо ж недостовірну інформацію було поширено в ході розгляду іншої справи зазначеними вище учасниками процесу відносно інших осіб, які не були учасниками процесу, то ці особи, якщо вони вважають, що така інформація порушує їх особисті немайнові права, вправі звернутися до суду за захистом своїх прав у порядку, передбаченому процесуальними кодексами.

18. Згідно з положеннями статті 277 ЦК і статті 10 ЦПК обов'язок довести, що поширена інфор-

мація є достовірною, покладається на відповідача, проте позивач має право подати докази недостовірності поширеної інформації. Позивач повинен довести факт поширення інформації відповідачем, а також те, що внаслідок цього було порушено його особисті немайнові права.

19. Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати характер такої інформації та з'ясувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням.

Відповідно до частини другої статті 47¹ Закону України «Про інформацію» оціночними судженнями, за винятком образи чи наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Таким чином, відповідно до статті 277 ЦК не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні положень статті 10 Конвенції.

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки, поширені в засобі масової інформації, принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй частиною першою статті 277 ЦК та відповідним законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи (стаття 37 Закону про пресу, стаття 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення») у тому ж засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку.

Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на відповідача може бути покладено обов'язок відшкодувати моральну шкоду.

20. З огляду на положення статті 32 Конституції України судам належить розрізняти справи про захист гідності, честі чи ділової репутації шляхом спростування недостовірної інформації (права на відповідь) від справ про захист інших особистих немайнових прав, зокрема, перелічених у статті 270 ЦК, порушених у зв'язку з поширенням про особу інформації, недоторканість якої спеціально охороняється Конституцією та законами України і поширення якої може завдати моральну шкоду

навіть у випадку, якщо ця інформація відповідає дійсності і не порочить гідність, честь чи ділову репутацію. Тобто, якщо інформація, яка порушує особисті немайнові права особи, є достовірною, вимоги про її спростування не можуть бути задоволені.

Встановивши при вирішенні таких спорів факт поширення інформації про приватне життя позивача, що відповідає дійсності та не порочить його гідність, честь чи ділову репутацію, а також факт відсутності згоди позивача на поширення цієї інформації, суд повинен захистити його право на таємницю приватного життя та може зобов'язати відповідача відшкодувати моральну шкоду.

Судам слід урахувувати положення частини одинадцятої статті 30 Закону України «Про інформацію», в якій зазначено, що інформацію з обмеженим доступом може бути поширено без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист, що відповідає практиці застосування Європейським судом з прав людини статті 8 Конвенції.

21. При поширенні недостовірної інформації стосовно приватного життя публічних осіб вирішення справ про захист їх гідності, честі чи ділової репутації має свої особливості. Суди повинні враховувати положення Декларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації (далі — Декларація), схваленої 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, а також рекомендації, що містяться у Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканість приватного життя.

Зокрема, у званій Резолюції зазначається, що публічними фігурами є особи, які обіймають державні посади і (або) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі).

У статтях 3, 4, 6 Декларації вказується, що оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися «виставити» себе на публічне політичне обговорювання, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами.

У зв'язку з цим межа допустимої критики щодо політичного діяча чи іншої публічної особи

є значно ширшою, ніж окремої пересічної особи. Публічні особи неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати.

22. Наведені у статті 42 Закону про пресу підстави звільнення від відповідальності за публікацію недостовірної інформації, яка порушує особисті немайнові права або являє собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації та правами журналіста, є вичерпними, а тому розширеному тлумаченню чи вільному редагуванню не підлягають.

При цьому в зазначених випадках засоби масової інформації звільняються лише від обов'язку щодо відшкодування збитків та моральної шкоди. Оскільки спростування поширеної недостовірної інформації не є способом цивільно-правової відповідальності, бо не має компенсаційного та майнового характеру, то на засоби масової інформації може бути покладено обов'язок опублікувати спростування.

Крім того, відповідно до частини другої статті 302 ЦК фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування. При цьому фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел, зобов'язана робити посилання на таке джерело.

23. Вимоги про захист гідності, честі чи ділової репутації впливають із порушення особистих немайнових прав, тому згідно з пунктом 1 частини першої статті 268 ЦК позовна давність на них не поширюється, крім випадків, встановлених законом, зокрема пунктом 2 частини другої статті 258 ЦК і статтею 37 Закону про пресу.

Для таких випадків застосовуються загальні положення про початок перебігу та наслідки спливу позовної давності. Сплив без поважних причин позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі до винесення судом рішення, є підставою для відмови в позові.

24. Задовольняючи позов, суд повинен у резолютивній частині рішення зазначити, чи було порушено особисте немайнове право особи, яка саме інформація визнана недостовірною та порочить гідність, честь чи ділову репутацію позивача, а також вказати на спосіб захисту порушеного особистого немайнового права.

Якщо суд ухвалює рішення про право на відповідь або про спростування поширеної недостовірної інформації, то у судовому рішенні за необхідності суд може викласти текст спростування інформації або зазначити, що спростування має здійснюватися шляхом повідомлення про ухвалене у справі судове рішення, включаючи публікацію його тексту.

За загальним правилом, інформація, що порочить особу, має бути спростована у спосіб, найбільш подібний до способу її поширення (шляхом публікації у пресі, повідомлення по радіо, телебаченню, оголошення на зібранні громадян, зборах трудового колективу, відкриття документа тощо).

У судовому рішенні також має бути зазначено строк, у межах якого відповідь чи спростування повинно бути оприлюднено.

25. Спростування має здійснюватися у такий самий спосіб, у який поширювалася недостовірна інформація. У разі якщо спростування недостовірної інформації неможливо чи недоцільно здійснити у такий же спосіб, у який вона була поширена, то воно повинно проводитись у спосіб, наблизений (адекватний) до способу поширення, з урахуванням максимальної ефективності спростування та за умови, що таке спростування охопить максимальну кількість осіб, що сприйняли попередньо поширену інформацію.

Крім того, визначаючи спосіб спростування відомостей, суд відповідно до вимог статті 37 Закону про пресу та положень іншого відповідного законодавства може зобов'язати редакцію (видавництво) опублікувати спростування в спеціальній рубриці або на тій самій шпальті й тим самим шрифтом, що й спростовуване повідомлення: у газеті — не пізніше місяця з дня набрання рішенням законної сили, в інших періодичних виданнях — у запланованому найближчому випуску.

При спростуванні відомостей по радіо чи телебаченню суд може вказати органу масової інформації, щоб резолютивна частина судового рішення була зачитана диктором у тій самій передачі або циклі передач і в той самий час — не пізніше місяця з дня набрання судовим рішенням законної сили. Редагування органом масової інформації тексту судового рішення або коментар до нього не допускаються.

У такому ж порядку здійснюється оприлюднення відповіді особи, права якої порушено.

Якщо відповідь та спростування у тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з припиненням його випуску, то така відповідь та спростування можуть бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Звернути увагу судів, що спеціальний порядок спростування недостовірної інформації передбачений для випадків, коли ця інформація набула поширення через документ, який прийняла (видала) юридична особа (частина п'ята статті 277 ЦК). У такому випадку документ, який містить таку недостовірну інформацію, що порочить особисті немайнові права фізичних осіб, має бути відкликаний.

26. Відповідно до статті 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах,

відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У свою чергу частина перша статті 34 Конституції України кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК.

Разом із тим не суперечить закону визнання судом мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи передбачають вибачення перед потерпілим.

27. Способами захисту гідності, честі чи ділової репутації від поширення недостовірної інформації можуть бути, крім права на відповідь та спростування недостовірної інформації, також і вимоги про відшкодування збитків та моральної шкоди, заподіяної такими порушеннями як фізичній, так і юридичній особі. Зазначені вимоги розглядаються у відповідності до загальних підстав щодо відповідальності за заподіяння шкоди.

Вирішуючи питання про відшкодування моральної шкоди, судам необхідно враховувати роз'яснення, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (зі змінами, внесеними постановою від 25 травня 2001 року № 5).

Крім того, при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із засад справедливості, добросовісності та розумності. При цьому визначений розмір грошового відшкодування має бути співмірний із заподіяною шкодою і не повинен призводити до припинення діяльності засобів масової інформації чи іншого обмеження свободи їх діяльності.

Відповідно до пункту 4 частини другої статті 23 ЦК моральна шкода полягає у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, тому вимога про відшкодування моральної шкоди може бути заявлена самостійно, якщо, наприклад, редакція засобу масової інформації добровільно опублікувала спростування, яке задовольняє позивача. Ця обставина повинна враховуватися судом при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди.

Визначаючи розмір судового збору за вимогу про відшкодування моральної шкоди, судам слід враховувати, що вона оплачується окремо від інших заявлених вимог, а розмір судового збору визначено відповідним законодавством і обмеження його максимального розміру не встановлено.

Позовна давність на вимоги про відшкодування моральної шкоди у даному випадку обчислюється так само, як за вимогами про захист гідності, честі чи ділової репутації.

Процесуальне правонаступництво за вимогою про відшкодування моральної шкоди не допускається.

Разом з тим відповідно до частини третьої статті 1230 ЦК до спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя.

28. Розглядаючи справи за позовами органів державної влади та місцевого самоврядування, суди мають враховувати положення частини другої статті 49 Закону України «Про інформацію», згідно з якою органи державної влади, органи місцевого самоврядування як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вправі вимагати по суду лише спростування недостовірної інформації та не мають права вимагати відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Проте це не позбавляє посадову особу органу державної влади чи органу місцевого самоврядування права на захист честі, гідності та ділової репутації у суді.

29. У разі якщо з вимогою про захист гідності, честі чи ділової репутації заявлено також вимогу про відшкодування збитків, завданих внаслідок поширення недостовірної інформації, суд вирішує цю вимогу відповідно до статті 22 ЦК. При цьому судовий збір сплачується згідно з чинним законодавством за ставками, визначеними для вимог майнового характеру.

30. Суди мають використовувати широкі можливості, що надає розгляд справ про захист гідності, честі чи ділової репутації, для підвищення культури спілкування, з'ясовувати обставини поширення недостовірної інформації і відповідно до статті 211 ЦПК реагувати окремими ухвалами при встановленні фактів порушення закону.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 року № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій» (зі змінами, внесеними постановами від 4 червня 1993 року № 3, від 31 березня 1995 року № 4, від 25 грудня 1996 року № 14 та від 3 грудня 1997 року № 12).

Коментар

Коментар підготовлено розробником постанови, доповідачем на Пленумі, суддею Верховного Суду України, кандидатом юридичних наук, доцентом
Д.Д. Луспеніком

Нові орієнтири судової практики щодо захисту гідності, честі та ділової репутації

Судові спори, пов'язані із захистом гідності, честі та ділової репутації, мають велике суспільно-політичне значення і привертають до себе увагу громадян та ЗМІ. Розглядаючи такі спори, суди керувалися відповідною постановою Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 р. № 7, в яку останні зміни вносилися в 1997 р. Тобто орієнтири судової практики у справах цієї категорії залишались незмінними протягом 12 років. За цей час накопичилося багато невирішених принципів питань, особливо це стосується спорів, в яких відповідачами

є ЗМІ, щодо дифамаційних спорів, а також спорів, у яких недостовірною інформацією поширювалася через Інтернет тощо. Крім того, Законом від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР ратифікована Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.; далі — Конвенція) і Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7 та 11 до неї, прийнятий новий Цивільний кодекс України (далі — ЦК), який дещо по-іншому врегулював зазначені відносини. До того ж 23 лютого 2006 р. прийнято Закон № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду

з прав людини», в якому зазначено, що суди повинні застосовувати Конвенцію та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права. За цей час Європейський суд з прав людини ухвалив кілька рішень проти України за порушення судами положень ст. 10 Конвенції. Також слід відмітити, що в чинній донедавна постанові значну увагу приділялося роз'ясненням про кримінальну відповідальність за наклеп та образу, а ці злочини вже давно декриміналізовані.

З урахуванням викладеного та узагальнивши відповідну практику місцевих та апеляційних судів, виникла необхідність дати роз'яснення щодо певних спірних питань. Тому 27 лютого 2009 р. Пленум Верховного Суду України прийняв постанову «**Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи**» і визнав такою, що втратила чинність, постанову Пленуму від 28 вересня 1990 р. № 7.

У законодавстві України судовий прецедент не визначено джерелом права, проте де-факто він існує в правовій системі держави. Насамперед це виявляється у постановках Пленуму Верховного Суду України, оскільки в силу ст. 125 Конституції України Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, зобов'язаний забезпечити однакове застосування судами законодавства, тому згідно зі ст. 55 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» його Пленум дає роз'яснення судам з питань застосування законодавства. Цьому законодавчо визначеному статусу роз'яснень Пленуму Верховного Суду України повинно відповідати і їх практичне значення.

Автор цього коментаря є одним з розробників зазначеної постанови Пленуму, доповідачем з цього питання на Пленумі, тому вважає за необхідне прокоментувати деякі нові правові позиції Верховного Суду України, викладені у постанові.

1. Перш за все Пленум акцентує увагу судів на необхідність застосовувати при розгляді справ

про захист гідності, честі та ділової репутації Конвенцію та правову позицію Європейського суду з прав людини, що міститься в його рішеннях, яка стосується питань тлумачення і застосування насамперед статей 8 і 10 Конвенції щодо права на приватне та сімейне життя і свободи ЗМІ.

2. У постанові судам роз'яснено про необхідність, розглядаючи справи цієї категорії, розрізняти оціночні судження від тверджень про факти з урахуванням прецедентної практики Європейського суду з прав людини, оскільки попередня постанова з цього питання, ЦК 1963 р. та існуюча на той час судова практика не акцентували на цьому увагу, тобто від суду не вимагалось їх розрізняти.

3. Увагу судів також звернуто на необхідність забезпечувати баланс між двома конституційно гарантованими правами: правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з другого. Саме в цьому полягає суть правильного вирішення дифамаційного спору.

4. У постанові роз'яснено, що суди повинні розрізняти справи про захист гідності, честі та ділової репутації шляхом спростування недостовірної інформації від правовідносин, пов'язаних з інформаційним правом, тобто коли поширюється інформація, хоча і правдива, але така, яка не підлягає спростуванню, проте Конституцією та іншими законами вона охороняється як конфіденційна.

5. При розгляді справ зазначеної категорії процесуальні питання настільки специфічні та особливі, що в постанові багато місця присвячено саме їм, передусім це стосується співучасті, правової презумпції добропорядності (щодо доказування), учасників процесу тощо. Зокрема, на відміну від раніше чинної постанови, зазначено, що позивач повинен довести не лише факт поширення інформації особою, до якої пред'явлений по-

зов, а й її особливий характер, що ганьбить гідність особи.

Також змінено позицію щодо співучасті та роз'яснено, що коли позивач заявляє вимоги до одного з належних відповідачів, які спільно поширили недостовірну інформацію, суд вправі залучити до участі у справі іншого співвідповідача лише в разі неможливості розгляду справи без його участі.

6. Пленум Верховного Суду України роз'яснив питання щодо складу юридичних фактів, які суд повинен встановити та які наведені у рішенні, а також те, що лише в їх сукупності з'являються підстави для задоволення позову. Зокрема, особливу увагу звернуто на розгляд питань про поширення інформації в процесуальних документах, які пред'являються до суду в іншій справі, за наявності показань учасників процесу, які оцінені при ухваленні судового рішення в іншій справі тощо, а також в мережі Інтернет.

7. У постанові уточнені роз'яснення щодо врахування засад розумності, справедливості при визначенні розміру моральної шкоди зі ЗМІ для того, щоб її стягнення не приводило до банкрутства ЗМІ чи іншого їх обмеження.

8. Після тривалих дебатів та обговорень Пленум Верховного Суду України чітко визначився і надав роз'яснення, що вибачення як спосіб захисту гідності, честі та ділової репутації судами застосований бути не може, оскільки це суперечить положенням ст. 10 Конвенції щодо свободи власних поглядів та переконань. Захищаючи одне право, не слід порушувати інше право, особливо якщо є передбачені законом інші можливості захистити порушене право.

Тепер у процесі застосування судами зазначених роз'яснень Пленуму Верховного Суду України дуже важливо в повній мірі реалізувати демократичний потенціал постанови, вжити всі необхідні заходи для правильного і своєчасного розгляду цивільних справ про захист гідності, честі та ділової репутації, забезпечити суб'єктам процесу право на справедливий судовий розгляд і захист їх прав, свобод та законних інтересів.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Згідно з роз'ясненнями, що містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди», дія Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» не поширюється на працівників, які виконували роботу не відповідно до трудового договору, а на інших юридичних підставах і не є суб'єктами страхування від нещасного випадку, а також на осіб, зазначених у ст. 11 цього Закону, які не сплачували страхових внесків із добровільного страхування від нещасного випадку. Питання про відповідальність за ушкодження їхнього здоров'я має вирішуватись на підставі відповідних норм цивільного законодавства.

Відповідно до норм цивільного права, зокрема ч. 1 ст. 1208 ЦК України, за заявою потерпілого у разі підвищення вартості життя розмір відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, підлягає індексації на підставі рішення суду.

У ч. 2 цієї статті встановлено, що за заявою потерпілого на підставі рішення суду в разі збільшення розміру мінімальної заробітної плати підлягає відповідному збільшенню розмір відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Отже, у ч. 1 ст. 1208 ЦК йдеться про індексацію розміру відшкодування шкоди, а в другій частині — про збільшення розміру

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 6 лютого 2008 р.
(в и т я г)*

У лютому 2007 р. Ш. звернувся до суду з позовом до відкритого акціонерного товариства «Очаківська агропромтехніка» (далі — Товариство) про збільшення розміру відшкодування шкоди, а саме компенсації втраченого заробітку внаслідок втрати працездатності, у зв'язку з підвищенням вартості життя і збільшення розміру мінімальної заробітної плати.

Позовні вимоги обґрунтував тим, що у 1976 р. внаслідок дорожньо-транспортної пригоди (далі —

ДТП), що сталася з вини водія Очаківського об'єднання «Сільгосптехніка» (далі — Об'єднання), згодом реорганізованого у Товариство, він втратив 70 % працездатності.

Судовими рішеннями неодноразово було встановлено розмір сум, які йому виплачувало це підприємство в рахунок відшкодування шкоди.

Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області останнім рішенням від 11 травня 2005 р., залишив без змін ухвалою Апеляційного суду Миколаївської області від 16 листопада 2005 р., щомісячний розмір відшкодування втраченого заробітку позивача з 1 березня 2004 р. збільшив із застосуванням коефіцієнта зростання реальної заробітної плати в галузях національної економіки до 465 грн.

Оскільки з 2005 р. значно збільшився розмір мінімальної заробітної плати, посилаючись на ч. 2 ст. 1208 ЦК, позивач просив збільшити йому розмір відшкодування втраченого заробітку у зв'язку з підвищенням вартості життя.

Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області рішенням від 29 березня 2007 р. позов задовольнив. З Товариства на користь Ш. стягнуто 7 тис. 258 грн в рахунок заборгованості втраченого заробітку за період з 1 листопада 2004 р. по 28 лютого 2007 р. Постановлено стягувати з відповідача на користь Ш., починаючи з 1 березня 2007 р., по 907 грн щомісячно.

Апеляційний суд Миколаївської області рішенням від 17 липня 2007 р. рішення суду першої інстанції змінив: стягнув із Товариства на користь Ш. 2 тис. 857 грн заборгованості з відшкодування шкоди, а з 1 березня — по 593 грн щомісячно.

У касаційній скарзі Ш. просив скасувати рішення суду апеляційної інстанції, посилаючись на порушення норм матеріального права, та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

З матеріалів справи вбачається, що у 1976 р. внаслідок ДТП, що сталася з вини водія Об'єднання, позивачу завдано тілесних ушкоджень, у зв'язку з чим йому встановлено 70 % втрати професійної працездатності. Об'єднання у 1986 р. було реорганізоване в Очаківське ремонтно-транспортне підприємство (далі — Підприємство). Очаківський районний

суд Миколаївської області рішенням від 21 травня 2001 р. особою, що відшкодовує Ш. шкоду, завдану ушкодженням здоров'я, визначив Товариство як правонаступника Підприємства. Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області рішенням від 11 травня 2005 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Миколаївської області від 16 листопада 2005 р., щомісячний розмір відшкодування втраченого заробітку позивача встановив із застосуванням коефіцієнта зростання реальної заробітної плати у галузях національної економіки в розмірі 465 грн.

Звертаючись у лютому 2007 р. до суду з позовом, Ш. просив перерахувати розмір втраченого заробітку у зв'язку зі збільшенням розміру мінімальної заробітної плати, посилаючись на ч. 2 ст. 1208 ЦК.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції зробив перерахунок заборгованості з компенсації втраченого заробітку у зв'язку з втратою працездатності, виходячи з підвищення мінімальної заробітної плати відповідно до законів від 23 грудня 2004 р. № 2285-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та від 20 грудня 2005 р. № 3235-IV «Про Державний бюджет України на 2006 рік».

Змінюючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд зазначив, що збільшення розміру відшкодування втраченого заробітку у зв'язку з втратою працездатності Ш. слід проводити на підставі підвищення тарифних ставок (окладів) відповідної категорії працівників, які встановлюються Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі — Фонд).

Проте такий висновок суд апеляційної інстанції зробив помилково.

Згідно з роз'ясненнями, що містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди», дія Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» не поширюється на працівників, які виконували роботу не відповідно до трудового договору, а на інших юридичних підставах і не є суб'єктами страхування від нещасного випадку, а також на осіб, зазначених у ст. 11 цього Закону, які не сплачували страхових внесків із добровільного страхування від нещасного випадку. Питання про відповідальність за ушкодження їхнього здоров'я має вирішуватись на підставі відповідних норм цивільного законодавства.

Відповідно до норм цивільного права, зокрема ч. 1 ст. 1208 ЦК, за заявою потерпілого у разі підвищення вартості життя розмір відшкодування шкоди,

завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, підлягає індексації на підставі рішення суду.

У ч. 2 цієї статті встановлено, що за заявою потерпілого на підставі рішення суду у разі збільшення розміру мінімальної заробітної плати підлягає відповідному збільшенню розмір відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Отже, у ч. 1 ст. 1208 ЦК йдеться про індексацію розміру відшкодування шкоди, а в другій частині — про збільшення розміру.

Ухвалюючи рішення про те, що збільшення втраченого заробітку у зв'язку з втратою працездатності Ш. слід проводити на підставі підвищення тарифних ставок (окладів) відповідної категорії працівників, які встановлює Фонд, апеляційний суд фактично ухвалив рішення про індексацію, тоді як Ш. ставив питання про збільшення розміру відшкодування втраченого заробітку у зв'язку з збільшенням розміру мінімальної заробітної плати.

Таким чином, апеляційний суд самостійно, всупереч ч. 1 ст. 303 ЦПК, згідно з якою апеляційний суд перевіряє законність та обґрунтованість суду першої інстанції в межах вимог, заявлених у суді першої інстанції, змінив підстави позову, з якими Ш. звертався до суду.

Разом з тим рішення суду першої інстанції є обґрунтованим, оскільки ухвалене з дотриманням норм матеріального та процесуального права.

Установивши, що суд апеляційної інстанції скасував судові рішення, ухвалене згідно з законом, суд касаційної інстанції скасовує судові рішення апеляційного суду та залишає в силі судові рішення першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 339 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Ш. задовольнила: рішення Апеляційного суду Миколаївської області від 17 липня 2007 р. скасувала, рішення Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 29 березня 2007 р. залишила в силі.

Згідно з ч. 4 ст. 25 ЦК України цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

У ч. 1 ст. 527 ЦК України передбачено, що боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Відповідно до статей 1216, 1218 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що нале-

жали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

За змістом зазначених норм у разі смерті фізичної особи, боржника за зобов'язанням у правовідносинах, що допускають правонаступництво в порядку спадкування, обов'язки померлої особи (боржника) за загальним правилом переходять до іншої особи — її спадкоємця; таким чином, відбувається передбачена законом заміна боржника за зобов'язанням.

У ч. 3 ст. 559 ЦК України зазначено, що порука припиняється у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 13 лютого 2008 р.
(в и т я г)*

У травні 2006 р. закрите акціонерне товариство «Комерційний банк «ПриватБанк» (далі — Банк) звернулося до суду з позовом до Б. та Ц. про стягнення заборгованості за кредитним договором. Банк послався на те, що 8 квітня 2005 р. уклав із Г. кредитний договір, згідно з яким останньому надано кредит у сумі 31 тис. доларів США на строк до 8 квітня 2025 р. Того ж дня Банк уклав з відповідачками договори поруки, згідно з якими вони зобов'язалися відповідати перед Банком за виконання Г. його зобов'язань за кредитним договором у повному обсязі. У січні 2006 р. Г. помер, після чого порушилися умови кредитного договору щодо повернення суми кредиту та сплати відсотків, а Б. та Ц. також не виконують своїх обов'язків як поручителі і заборгованості Г. не сплачують.

Суд до участі в справі як відповідача притягнув страхову компанію «Кредо».

Позивач, уточнивши позовні вимоги, просив стягнути солідарно з Б. та Ц. заборгованість за кредитним договором у сумі 154 тис. 588 грн.

Святошинський районний суд м. Києва рішенням від 15 лютого 2007 р. в задоволенні позову відмовив.

Апеляційний суд м. Києва рішенням від 14 червня 2007 р. рішення суду першої інстанції скасував та постановив нове рішення про солідарне стягнення з Б. та Ц. на користь Банку 154 тис. 588 грн заборгованості за кредитним договором.

У касаційних скаргах Б. та Ц. просили скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на порушення апеляційним судом норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного

Суду України дійшла висновку, що касаційні скарги підлягають задоволенню частково з таких підстав.

Задовольняючи позов, апеляційний суд виходив із того, що Б. як поручитель, а Ц. як поручитель і спадкоємець Г. згідно з законом та договорами поруки несуть солідарну відповідальність перед Банком за невиконання зобов'язань Г. за кредитним договором.

Проте з такими висновками апеляційного суду погодитись не можна з таких підстав.

Згідно з ч. 4 ст. 25 ЦК цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

У ч. 1 ст. 527 ЦК передбачено, що боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Відповідно до статей 1216, 1218 ЦК спадкування є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

За змістом зазначених норм у разі смерті фізичної особи, боржника за зобов'язанням у правовідносинах, що допускають правонаступництво в порядку спадкування, обов'язки померлої особи (боржника) за загальним правилом переходять до іншої особи — її спадкоємця; таким чином, відбувається передбачена законом заміна боржника за зобов'язанням.

У ч. 3 ст. 559 ЦК зазначено, що порука припиняється у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника.

Суд встановив, що згідно з договорами поруки, укладеними 8 квітня 2005 р., Б. та Ц. поручилися за виконання зобов'язань за кредитним договором саме Г., але 14 січня 2006 р. він помер.

Апеляційний суд на порушення вимог статей 303, 316 ЦПК на зазначені вимоги закону уваги не звернув, належним чином не визначив характеру спірних правовідносин, з огляду на положення ч. 3 ст. 559 ЦК не з'ясував, хто є зобов'язаною особою безпосередньо за кредитним договором після смерті Г., чи поручилися Б. та Ц. за нового боржника за кредитним договором, тому суд невмотивовано поклав на них як на поручителів померлого Г. обов'язки сплачувати заборгованість за кредитним договором.

Крім того, згідно ч. 1 ст. 303 ЦПК під час розгляду справи в апеляційному порядку апеляційний суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції.

Підставою позовних вимог Банк зазначив статті 11, 509, 525, 526, 530, 536, 553, 554, 614, 615, 651, 1048—1050, 1054, 1057 ЦК.

До того ж в апеляційній скарзі Банк послався на безпідставність застосування судом першої інстанції положень книги шостої «Спадкове право» ЦК, наголошуючи на тому, що подав позов до Б. та Ц. саме як до поручителів за кредитним договором, а не спадкоємців померлого Г.

Апеляційний суд ці обставини залишив поза увагою, всупереч вимогам ч. 1 ст. 303 ЦПК ухвалив рішення про стягнення суми з Ц. з підстав, передбачених статтями 1218, 1281 ЦК.

За таких обставин рішення апеляційного суду підлягає скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з підстав, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційні скарги Б. та Ц. задовольнила частково: рішення Апеляційного суду м. Києва від 14 червня 2007 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

Адміністративний позов у справі заявлений районною державною адміністрацією відповідно до ст. 143 ЗК України, якою передбачено підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку в судовому порядку, зокрема, використання цієї ділянки не за цільовим призначенням та неусунення допущених порушень законодавства. Саме такі обставини наведені позивачем на обґрунтування своїх вимог.

Таким чином, цей позов заявлений суб'єктом владних повноважень у порядку реалізації своїх управлінських функцій у сфері контролю за землекористуванням (ст. 17 ЗК України). Зазначені правовідносини є публічно-правовими, а справа належить до компетенції судів адміністративної юрисдикції незалежно від правильності (точності) формулювання вимог за адміністративним позовом.

У зв'язку з неправильним застосуванням статей 3, 17 КАС України ухвалу суду касаційної інстанції скасовано

ПОСТАНОВА Іменем України¹

24 грудня 2008 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою Броварського спортивно-технічного клубу Товариства сприяння обороні України (далі — Клуб) справу за позовом Броварської районної державної адміністрації Київської області (далі — Райдержадміністрація) до Клубу про скасування державного акта на право постійного користування землею, **в с т а н о в и л а:**

Господарський суд Київської області постановою від 8 серпня 2006 р., залишеною без змін ухвалою Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 8 листопада 2006 р., позов задовольнив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 19 грудня 2007 р. зазначені судові рішення ска-

сував і провадження у справі закрити у зв'язку з тим, що вона не належить до юрисдикції адміністративних судів.

У скарзі про перегляд за винятковими обставинами ухвали Вищого адміністративного суду України Клуб просить скасувати цю ухвалу через неоднакове порівняно з іншими справами і неправильне застосування судом касаційної інстанції у справі, що розглядається, норм процесуального права — статей 3, 17 КАС.

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Постановляючи ухвалу, суд касаційної інстанції виходив з того, що вирішуваний спір не є справою адміністративної юрисдикції. При цьому він послався на те, що заявлені за адміністративним позовом вимоги про скасування державного акта на право постійного користування земельною ділянкою не є публічно-правовим спором.

Наведений висновок касаційного суду є неправильним.

У цій справі адміністративний позов заявлений Райдержадміністрацією, тобто суб'єктом владних повноважень.

За змістом ч. 4 ст. 50 КАС суб'єкт владних повноважень може заявити адміністративний позов у всіх випадках, безпосередньо передбачених цією нормою, а також в інших випадках, установлених законом.

Райдержадміністрація заявила адміністративний позов на підставі ст. 143 ЗК, якою передбачено підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку в судовому порядку, зокрема використання цієї ділянки не за цільовим призначенням та неусунення допущених порушень законодавства. Саме такі обставини наведені позивачем на обґрунтування своїх вимог.

Таким чином, цей позов заявлений суб'єктом владних повноважень у порядку реалізації своїх управлінських функцій у сфері контролю за землекористуванням (ст. 17 ЗК). Зазначені правовідносини є публічно-правовими, а справа належить до

¹ Публікується повний текст судових рішень з незначною редакційною правкою.

компетенції судів адміністративної юрисдикції незалежно від правильності (точності) формулювання вимог за адміністративним позовом.

Оскільки у зв'язку з неправильним застосуванням статей 3, 17 КАС і безпідставним закриттям провадження у справі суд касаційної інстанції не виконав своєї функції касаційного перегляду судових рішень, колегія суддів доходить висновку, що ухвала Вищого адміністративного суду України від 19 грудня 2007 р. підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий касаційний розгляд у той самий суд на підставі ч. 2 ст. 243 цього Кодексу.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу Клубу задовольнити частково.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 19 грудня 2007 р. скасувати, справу направити в цей самий суд на новий касаційний розгляд.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Пунктом 7 ст. 56 КАС встановлено, що законним представником органу, підприємства, установи, організації в суді є його керівник чи інша особа, уповноважена законом, положенням, статутом. Відповідно до ст. 58 цього Кодексу повноваження представників підтверджуються довіреністю.

Тому висновок судів про те, що інші документи, не передбачені законом, не породжують права та обов'язки щодо представництва інтересів у суді, визнано правильним

ПОСТАНОВА Іменем України

2 грудня 2008 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши за винятковими обставинами у порядку письмового провадження за скаргою Новомосковської об'єднаної державної податкової інспекції (далі — ОДПІ) справу за її позовом до Цигана С.І., третя особа — Товариство з іноземними інвестиціями «ОмніКомп'ютерс», про визнання недійсними установчих документів, **у с т а н о в и л а:**

У липні 2004 р. ОДПІ звернулася з позовом до Цигана С.І. про визнання недійсними установчих документів приватного підприємства «Еспрі-Веста», який задоволено рішенням Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 30 липня 2004 р.

Той самий суд ухвалою від 11 серпня 2005 р., переглянувши це рішення за нововиявленими обставинами, скасував його та призначив справу до нового розгляду, за результатами якого ухвалою від 8 червня 2006 р. провадження у справі закрити.

Апеляційний суд Дніпропетровської області ухвалою від 31 серпня 2006 р. апеляційну скаргу ОДПІ визнав неподаною і повернув через те, що її підписано неуповноваженою особою.

Із тих самих підстав Вищий адміністративний суд України ухвалою від 4 червня 2008 р. касаційну скаргу ОДПІ відхилив, а ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області залишив без змін.

У скарзі про перегляд ухвали касаційного суду за винятковими обставинами ОДПІ, посилаючись на наявність підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, просить скасувати цю ухвалу і направити справу на новий апеляційний розгляд.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що в задоволенні скарги має бути відмовлено з таких підстав.

Залишаючи без змін рішення суду апеляційної інстанції, касаційний суд виходив з того, що наказ ОДПІ від 18 листопада 2005 р. № 266 «Про розподіл обов'язків по керівництву роботою структурних підрозділів Новомосковської об'єднаної державної податкової інспекції та координацію роботи», а також Регламент ОДПІ, які були подані апеляційному суду, не підтверджують наявність у заступника начальника ОДПІ повноважень на підписання апеляційної скарги.

Відповідно до п. 5.2 Регламенту ОДПІ документи майнового, грошового, розрахункового і кредитного характеру (розпорядження на видачу грошових сум, інші грошові документи, договори, зобов'язання, довіреності тощо) можуть підписувати начальник ОДПІ та його заступники, які згідно з розподілом обов'язків відповідають за ці питання. На заступника Бохана А.М., який підписав апеляційну скаргу, покладено керівництво юридичним відділом.

Пунктом 7 ст. 56 КАС встановлено, що законним представником органу, підприємства, установи, організації в суді є його керівник чи інша особа, уповноважена законом, положенням, статутом. Відповідно до ст. 58 цього Кодексу повноваження представників підтверджуються довіреністю.

Тому висновок апеляційного та касаційного судів у цій справі про те, що інші документи, не передбачені законом, не породжують права та обов'язки щодо представництва інтересів у суді, є правильним.

З огляду на викладене ухвала Вищого адміністративного суду України є законною і підстав для її скасування немає.

Керуючись статтями 235, 241, 244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

У задоволенні скарги ОДПІ відмовити.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Вирішуючи спір щодо правомірності передачі земельної ділянки в довгострокову оренду за рішенням органу місцевого самоврядування, суди не дослідили обставини стосовно правомірності користування цією ділянкою попередніми користувачами

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 25 березня 2008 р. (в и т я г)

Товариство з обмеженою відповідальністю «Форест Груп» (далі — ТОВ «Форест Груп») звернулось у Господарський суд м. Києва з позовом до Київської міської ради (далі — Київрада) про визнання недійсним рішення від 18 листопада 2004 р. «Про передачу товариству з обмеженою відповідальністю «ЖенСан» земельної ділянки для будівництва, експлуатації та обслуговування багатофункціонального торговельного центру з багатоповерховим паркінгом та реконструкції площі біля станції метро «Лісова» між проспектом Броварським та вулицею Кіото у Деснянському районі міста Києва», за яким товариству з обмеженою відповідальністю «ЖенСан» (далі — ТОВ «ЖенСан») передано у довгострокову оренду на 25 років земельну ділянку площею 4,01 гектара, треті особи: Головне управління земельних ресурсів виконавчого органу Київради (Київської міської державної адміністрації, далі — КМДА), відкрите акціонерне товариство «Фірма «Лісова» (далі — ВАТ «Фірма «Лісова»), ТОВ «ЖенСан».

Позовні вимоги мотивовані тим, що спірне рішення порушує вимоги ст. 5 ЗК, у якій визначено основні принципи земельного законодавства, одним з яких є забезпечення гарантій прав на землю, та ст. 116 цього ж кодексу, згідно з положеннями ч. 5 якої надання у користування земельної ділянки, що перебуває у власності або у користуванні, провадиться лише після вилучення (викупу) її в порядку, передбаченому ЗК.

Позивач також послався на те, що при прийнятті рішення були допущені порушення щодо порядку його прийняття, а саме: Державний комітет України із земельних ресурсів не провів експертизи проекту відведення земельної ділянки; немає висновку екологічної експертизи щодо зелених насаджень, які потрапили в межі зони відведення; не було надано висновок Державного управління екології та природних ресурсів м. Києва; відсутній висновок Головного управління транспорту виконавчого органу Київради (КМДА), надання якого є необхідним, оскільки в межах спірної ділянки розташована транспортна розв'язка та зона відстою автобусів; відсутня згода власника та користувачів диспет-

черського пункту на його знесення; на спірній ділянці є землеволодіння інших підприємств, які не дали згоди на припинення договорів оренди; в межі зони відведення потрапили землі загального користування; згідно з висновком Головного управління містобудування, архітектури та дизайну міського середовища виконавчого органу Київради (КМДА), земельна ділянка не відповідає проекту відведення, відсутні підстави на відведення лісів I категорії площею понад 2 гектари.

Господарський суд м. Києва розглянув справу в порядку адміністративного судочинства і постановою від 28 липня 2006 р. в позові відмовив. Постанова мотивована тим, що ТОВ «Форест Груп» набуло право власності на нежитлову будівлю площею 49,60 кв. метра, яка розташована по вул. Кіото. Оскільки питання відводу земельної ділянки під ринок не було вирішено ні в 1983 р. — при організації ринку, ні в 2001 р. — при побудові закритим акціонерним товариством «Ринок «Лісовий» (далі — ЗАТ «Ринок «Лісовий») нежитлової споруди, у ТОВ «Форест Груп» як нового власника нежитлової споруди не виникло право користування земельною ділянкою відповідно до ст. 30 ЗК (у редакції 1990 р.). ТОВ «Форест Груп» не надало суду доказів, що підтверджували б та посвідчували його право користування земельною ділянкою, які власники або користувачі згідно зі ст. 125 ЗК мають оформити в установленому законом порядку, що дає суду підстави вважати, що Київрада при прийнятті оспорюваного рішення діяла в межах та у спосіб, передбачений цим Кодексом і не порушила права та законні інтереси позивача.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 3 жовтня 2007 р. вказав постановою Господарського суду м. Києва скасував і прийняв нове рішення, яким позов задовольнив, а спірне рішення визнав недійсним. Постанову суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що ВАТ «Фірма «Лісова» не надавало згоди на припинення права користування земельною ділянкою, на якій розташовано його нерухоме майно, на користь ТОВ «ЖенСан», а тому оскаржуване рішення було прийнято з порушенням ст. 116 ЗК та права користування земельною ділянкою ВАТ «Фірма «Лісова» і ТОВ «Форест Груп», оскільки останнє набуло у 2005 р. право власності на цілісний майновий комплекс «Ринок «Лісовий» та, відповідно, отримало у постійне користування вказану земельну ділянку на тих же умовах, що й ВАТ «Фірма «Лісова», а саме на підставі рішення виконавчого комітету Дніпровської районної ради від 8 квітня 1998 р. Суд апеляційної інстанції встановив, що проект відведення спірної земельної ділянки не було погоджено з природоохоронним органом.

Господарський суд апеляційної інстанції також дійшов висновку, що Господарський суд м. Києва безпідставно розглянув спір, що виник між сторонами у справі про право, в порядку адміністративного судочинства.

Вищий господарський суд України постановою від 20 грудня 2007 р. постанову Київського апеляційного господарського суду від 3 жовтня 2007 р. залишив без змін.

У касаційній скарзі ТОВ «ЖенСан» просило скасувати зазначену постанову Вищого господарського суду України з підстав її невідповідності рішенням Верховного Суду України з питань застосування норм матеріального права, виявлення різного застосування судом одного й того ж положення закону в аналогічних справах, порушення судом норм матеріального, процесуального права.

28 лютого 2008 р. колегія суддів Верховного Суду України за цією скаргою порушила провадження з перегляду в касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України від 20 грудня 2007 р.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників позивача, третьої особи, перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Як установили суди, відповідно до рішення виконавчого комітету Дніпровської районної ради народних депутатів від 23 квітня 1983 р. № 221 «Про будівництво колгоспного ринку на станції метро «Піонерська» Дніпровському об'єднанню колгоспних ринків було дозволено використати ділянку площею 0,3 гектара біля зазначеної станції метро для будівництва літнього ринку та організації торгівлі.

Згідно з рішенням Ватутінської районної у м. Києві ради від 28 грудня 2000 р. № 25 майно ринку, що перебувало в оренді у ЗАТ «Ринок «Лісовий», було приватизовано. У грудні 2001 р. ВАТ Фірма «Лісова» — правонаступник ЗАТ «Ринок «Лісовий» — стало власником нежитлової споруди площею 49,60 кв. метра, свідоцтво на право власності від 6 грудня 2001 р. зареєстроване у комунальному підприємстві «Київське міське бюро технічної інвентаризації» 13 грудня 2001 р. за № 5006-П.

30 квітня 2005 р. на підставі договору купівлі-продажу, укладеного між ВАТ «Фірма «Лісова» та ТОВ «Форест Груп», позивач став власником нежитлової будови площею 49,60 кв. метра, яка розташована на вул. Кіото. Право власності на цю будівлю зареєстроване за позивачем у передбаченому чинним законодавством порядку.

Відповідно до ст. 120 ЗК при переході права власності на будівлю і споруду право власності на земельну ділянку або її частину може переходити на підставі цивільно-правових угод, а право користування — на підставі договору оренди. У ч. 2 цієї статті визначено, що при відчуженні будівель та споруд, які розташовані на орендованій земельній ділянці, право на земельну ділянку визначається згідно з договором оренди земельної ділянки.

У ст. 125 зазначеного Кодексу визначено, що право власності та право постійного користування на земельну ділянку виникає після одержання її власником або користувачем документа, що посвідчує право власності чи право постійного користування земельною ділянкою, та його державної реєстрації.

Право на оренду земельної ділянки виникає після укладення договору оренди і його державної реєстрації.

Із матеріалів справи вбачається, що ні в 1983 р. — при організації ринку, ні в 2001 р. — при побудові нежитлової будівлі ЗАТ «Ринок «Лісовий», ні новим власником ТОВ «Форест Груп» право користування земельною ділянкою не оформлювалося. Тому суд першої інстанції дійшов правильного висновку, що позивач не надав докази, які б свідчили про право користування спірною земельною ділянкою в розумінні ст. 125 ЗК.

За таких обставин судам слід дослідити питання стосовно правомірності користування земельною ділянкою, починаючи з 1983 р.

Спірні правовідносини, які є предметом судового розгляду, виникли у зв'язку з передачею за спірним рішенням Київради земельної ділянки у довгострокову оренду. Позивач як власник нежитлової будови оспорує правомірність такої передачі земельної ділянки. Тобто, предметом спору у справі є право користування спірною земельною ділянкою, що виключає його розгляд у порядку адміністративного судочинства.

За таких обставин позиція суду апеляційної інстанції, з якою погодився суд касаційної інстанції, про порушення Господарським судом м. Києва норм процесуального права щодо підвідомчості розгляду справи є обґрунтованою.

Враховуючи наведене, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України, керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, касаційну скаргу ТОВ «ЖенСан» задовольнила: постанови Вищого господарського суду України від 20 грудня 2007 р., Київського апеляційного господарського суду від 3 жовтня 2007 р. та Господарського суду м. Києва від 28 липня 2006 р. скасувала і передала справу на новий розгляд до Господарського суду м. Києва.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ст. 26 КК України співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Вирок суду змінено, оскільки вчинення засудженим крадіжки за участю малолітньої дитини, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність за цей злочин, не можна кваліфікувати як крадіжку, вчинену групою осіб

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 27 січня 2009 р.
(в и т я г)*

Скадовський районний суд Херсонської області вироком від 3 березня 2008 р. засудив С. за ч. 3 ст. 185 КК на три роки позбавлення волі та на підставі статей 75, 104 цього Кодексу звільнив його від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік. Відповідно до ст. 76 КК засудженого зобов'язано повідомляти органи кримінально-виконавчої системи про зміну місця проживання і періодично з'являтися в ці органи для реєстрації.

В апеляційному порядку вирок не розглядався.

С. визнано винним у тому, що 22 серпня 2006 р. він за попередньою змовою з малолітнім М. проник до будинку, звідки викрав гроші в сумі 500 грн та мобільний телефон, заподіявши потерпілій Я. матеріальну шкоду на суму 750 грн.

У касаційному поданні заступник прокурора Херсонської області порушив питання про зміну вироку у зв'язку з неправильною кваліфікацією дій С. за ознакою вчинення злочину групою осіб.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила його з таких підстав.

С. обвинувачений та визнаний винним у вчиненні крадіжки групою осіб.

Згідно з ч. 1 ст. 28 КК злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо в ньому брали участь декілька виконавців без попередньої змови між собою.

Проте диспозицією ст. 185 КК встановлено відповідальність за вчинення крадіжки групою осіб за попередньою змовою між собою.

Разом із тим будь-яка форма співучасті передбачає умисну спільну участь у вчиненні умисного злочину декількох суб'єктів злочину, якими можуть бути лише фізичні осудні особи, що досягли віку, з якого може наставати кримінальна відпо-

відальність. Згідно зі ст. 22 КК кримінальні відповідальності за крадіжку підлягають особи, які досягли 14-річного віку.

Із матеріалів справи вбачається, що малолітній М. (1993 р. н.) на момент учинення злочину не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність за крадіжку, тому він не міг вважатися співучасником цього злочину. Постановою районного суду від 3 березня 2008 р. щодо М. застосовано примусовий захід виховного характеру у вигляді передачі його під нагляд опікуна.

Отже, висновок суду про те, що С. вчинив інкримінований йому злочин у співучасті, є таким, що суперечить чинному кримінальному закону.

У зв'язку з наведеним колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України виключила з вироку Скадовського районного суду Херсонської області від 3 березня 2008 р. щодо С. кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину групою осіб» та посилання суду на те, що засуджений вчинив злочин за попередньою змовою з малолітнім М. У решті вирок залишено без змін.

Відповідно до вимог ст. 69¹ КК України за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 66 цього Кодексу, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також у разі визнання підсудним своєї вини строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, встановленого відповідною санкцією статті (частини статті) Особливої частини зазначеного Кодексу

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 22 січня 2009 р.
(в и т я г)*

Дніпровський районний суд м. Києва вироком від 20 травня 2008 р. засудив Д.Є., І. та Д.С. за ч. 2 ст. 186 КК на п'ять років позбавлення волі кожного і звільнив Д.Є., І. на підставі ст. 75 КК, а Д.С. відповідно до ст. 75, ст. 104 цього КК від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком три роки, поклавши на них обов'язки, передбачені пунктами 3, 4 ч. 1 ст. 76 КК.

В апеляційному порядку справа не розглядалась.

Д.Є., І. та Д.С. визнано винними в тому, що 17 січня 2008 р. вони за попередньою змовою між собою, за обставин, детально викладених у вироку, відкрито викрали у неповнолітнього М. мобільний телефон вартістю 980 грн із сім-картою вартістю 25 грн.

У касаційному поданні та доповненні до нього прокурор порушив питання про зміну постановленого щодо Д.Є., І. та Д.С. судового рішення у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону. При цьому він послався на те, що оскільки засуджені визнали свою вину, щиро розкаялися у вчиненому та добровільно відшкодували заподіяну шкоду, а обставин, які обтяжують покарання, не встановлено, — призначене їм покарання відповідно до вимог ст. 69¹ КК не повинно перевищувати двох третин максимального строку, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК, а саме чотирьох років. Крім того, прокурор зазначив, що, призначаючи Д.С. покарання, який вчинив злочин у неповнолітньому віці, місцевий суд на порушення вимог ст. 104 КК встановив йому іспитовий строк тривалістю три роки.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційне подання прокурора має бути задоволене з таких підстав.

Висновки суду про доведеність винуватості Д.Є., І. та Д.С. у вчиненні злочину, за який їх засуджено, підтверджені дослідженими у порядку, передбаченому ст. 299 КПК, доказами, яким суд дав належну оцінку, є обґрунтованими, що в касаційному поданні не оспорюється.

Дії засуджених правильно кваліфіковані за ч. 2 ст. 186 КК, що також не оспорюється в касаційному поданні.

Що ж стосується доводів прокурора про неправильне застосування судом кримінального закону при призначенні засудженим покарання, то вони заслуговують на увагу.

Суд, призначаючи засудженим покарання, відповідно до вимог ст. 65 КК урахував обставини вчинення ними злочину, ступінь його тяжкості, дані про особу засуджених (те, що вони за місцем проживання характеризуються позитивно, на обліку у нарколога і психіатра не перебувають, раніше не засуджувалися, щиро розкаялися у вчиненому та добровільно відшкодували шкоду) і дійшов обґрунтованого висновку про звільнення їх на підставі ст. 75 КК від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком.

Разом з тим, призначаючи засудженим покарання, суд неправильно застосував кримінальний закон.

Відповідно до вимог ст. 69¹ КК за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 66 цього Кодексу, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також у разі визнання підсудним своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, встановленого відповідною санкцією статті (частини статті) Особливої частини зазначеного Кодексу.

Як убачається з матеріалів справи, засуджені визнали свою вину, щиро розкаялися у вчиненому, добровільно відшкодували шкоду і, крім того, обставин, що обтяжують покарання, встановлено не було.

Санкцією ч. 2 ст. 186 КК передбачено максимальне покарання у виді позбавлення волі строком на шість років, а тому з урахуванням зазначених обставин строк призначеного Д.Є., І. та Д.С. покарання не повинен був перевищувати чотирьох років.

Крім того, суд звільнив Д.С., який на день вчинення злочину був неповнолітнім, від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком три роки. Згідно з ч. 3 ст. 104 КК іспитовий строк неповнолітнім устанавлюється тривалістю від одного до двох років.

Суд зазначених вимог кримінального закону не дотримав, а отже, допустив неправильне його застосування, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 398 КПК є підставою для зміни вироку.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 20 травня 2008 р. щодо засуджених змінила: зменшила на підставі ст. 69¹ КК призначене Д.Є., І. та Д.С. за ч. 2 ст. 186 КК покарання до чотирьох років позбавлення волі. Звільнено Д.Є. та І. згідно зі ст. 75 КК від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком три роки, а Д.С. відповідно до статей 75, 104 КК — від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки; на них також покладено обов'язки, передбачені пунктами 3, 4 ч. 1 ст. 76 КК. У решті вирок суду залишено без змін.

Рішення суду про невизнання предметом контрабанди автомобіля з тих підстав, що цей транспортний засіб не належить особі, засудженій за ч. 1 ст. 201 КК України, визнано помилковим, оскільки кримінальний закон не пов'язує конфіскацію предмета контрабанди з належністю його особі, яка вчинила злочин

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 29 січня 2009 р.

(в и т я з)

Орджонікідзевський районний суд м. Маріуполя Донецької області вироком від 25 березня 2008 р. засудив В. за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена ч. 1 ст. 201, ч. 1 ст. 212, ч. 1 ст. 358 та ч. 3 цієї статті КК, і на підставі ст. 70 цього Кодексу шляхом часткового складання покарань визначив йому три роки позбавлення волі без конфіскації предмета контрабанди зі штрафом у розмірі 5 тис. 200 грн. Відповідно до ст. 75 КК засудженого звільнено від відбування покарання у частині позбавлення

волі з випробуванням з іспитовим строком один рік та згідно зі ст. 76 цього Кодексу на нього покладено обов'язок повідомляти органи кримінально-виконавчої системи про зміну місця проживання.

В апеляційному порядку справа не переглядалася.

Згідно з вироком суду В. визнано винним у тому, що 17 листопада 2005 р. він ввіз на територію України через морський торговий порт автомобіль, маючи на меті перемістити його через митний кордон України з прихованням від митного контролю, поставити на облік в органах ДАІ МВС України та ухилитися від сплати обов'язкових митних платежів, податків і зборів, які сплачуються при ввезенні в Україну транспортних засобів для постійного користування. 18 листопада 2005 р. він склав та подав до регіональної митниці митну декларацію, в яку вніс завідомо неправдиві відомості про те, що вказаний автомобіль прямує до митниці для вирішення питання про пільгове митне оформлення. Протягом листопада 2005 р.—січня 2006 р. В. повторно подав до органів РВ ГУ УМВС України завідомо підроблені документи про його призначення опікуном над громадянкою Ч. та постійне місце проживання в Україні, що надають йому право митного оформлення в органах Державної митної служби України та ДАІ МВС України перевезеного ним транспортного засобу без сплати в повному обсязі митних платежів, податків і зборів, які стягуються при митному оформленні транспортних засобів на загальних підставах.

В. також визнано винним у тому, що він як фізична особа, яка зобов'язана сплатити в дохід Державного бюджету України податки, збори та інші обов'язкові платежі при переміщенні через митний кордон України й митному оформленні на її території ввезеного цією особою транспортного засобу, ухилився від митних платежів, що призвело до ненадходження до бюджету 312 тис. 728 грн.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про скасування вироку і направлення справи на новий судовий розгляд, пославшись на те, що суд, призначаючи В. покарання за ч. 1 ст. 201 КК, неправильно застосував кримінальний закон та безпідставно не постановив рішення конфіскувати предмет контрабанди.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила подання з таких підстав.

Твердження прокурора про те, що суд, визнавши В. винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 201 КК, безпідставно не постановив конфіскувати предмет контрабанди, є обґрунтованим.

Санкцією ч. 1 ст. 201 КК передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років із конфіскацією предметів контрабанди.

Суд, не визнавши автомобіль предметом контрабанди і не постановивши його конфіскувати,

послався на те, що незаконно переміщений через митний кордон України цей транспортний засіб належить не засудженому, а Г., який добросовісно його придбав, а тому передбачених Цивільним кодексом України підстав для витребування в останнього автомобіля немає.

Цей речовий доказ постановлено повернути Г.

Разом з тим суд не врахував, що санкцією ч. 1 ст. 201 КК передбачено спеціальну конфіскацію предмета контрабанди, яка не є видом покарання і полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави предмета злочину. При цьому закон не пов'язує конфіскацію предмета контрабанди з належністю його особі, яка вчинила злочин. Тому та обставина, що власником автомобіля — предмета злочину — є не засуджений, а інша особа, навіть якщо вона добросовісний набувач, не перешкоджає конфіскації предмета контрабанди в дохід держави.

Що ж стосується посилання суду на норми Цивільного кодексу України, то воно є безпідставним, оскільки цей закон не поширюється на правовідносини, що регулюються кримінальним законодавством.

У зв'язку із неправильним застосуванням кримінального закону колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 25 березня 2008 р. щодо В. відповідно до статей 371 та 398 КПК скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Відповідно до ч. 1 ст. 262 КПК України розгляд справи в суді першої інстанції відбувається за участю підсудного, явка до суду якого є обов'язковою.

Розгляд справи за відсутності підсудного допускається лише у випадках, передбачених п. 1, 2 ч. 2 ст. 262 зазначеного Кодексу.

Порушення судом вказаних вимог закону при вирішенні питання про закриття кримінальної справи у зв'язку із закінченням строків давності стало відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 370 КПК України безумовною підставою для скасування судового рішення

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 3 лютого 2009 р.
(в и т я г)*

Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області постановою від 12 листопада 2007 р. закryw кримінальну справу щодо Л., обвинуваченого за ч. 2 ст. 367 КК, у зв'язку із закінченням строків давності.

(Продовження ухвали на с. 34)

Судова практика з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) *

Узагальнення судової практики свідчить, що кримінальні справи про повторні злочини становлять значну частину від усіх розглянутих судами справ. Так, за даними Державної судової адміністрації України, у 2007 р. судами України засуджено 39 тис. 66 осіб, які мали не зняту або не погашену судимість (у 2006 р. — 38 тис. 584 осіб).

На відміну від чинного раніше, Кримінальний кодекс України 2001 р. (далі — КК) містить окремі норми, присвячені множинності злочинів. Вони викладені у розд. VII Загальної частини Кодексу. Хоча у ньому не вжито термін «множинність злочинів», проте міститься поняття про окремі види множинності — «повторність», «сукупність» та «рецидив злочинів» (статті 32—35 КК).

Запровадження у вітчизняне законодавство інституту множинності злочинів, передбачення правових наслідків у зв'язку з повторністю, сукупністю та рецидивом злочинів у КК є позитивним правовим явищем.

Водночас правозастосовна практика свідчить, що у зв'язку із законодавчою регламентацією кримінальної відповідальності за повторність і сукупність злочинів виникли певні колізії в напрацьованій раніше практиці стосовно кваліфікації дій, що утворюють множинність злочинів. Судді, прокурори, слідчі ще не мають єдиної точки зору стосовно того, в яких випадках вчинення особою двох і більше самостійних злочинів належить кваліфікувати за ознаками повторності, а в яких — за ознаками сукупності. На практиці це призводить до неправильної кваліфікації злочинних дій особи, яка притягається до кримінальної відповідальності.

Однією з причин помилкової кваліфікації дій суб'єкта злочину є те, що законодавець дав нечітке визначення понять «повторність» і «сукупність» злочинів, зокрема, надав цим поняттям певної рівнозначності.

Для правильного застосування зазначених статей КК у судовій практиці судді повинні розуміти та правильно застосовувати в своїй діяльності ряд теоретичних положень науки кримінального права.

Зокрема, це стосується понять «продовжуваний» та «триваючий» злочин, «ідеальна» та «реальна» сукупність злочинів, правил кваліфікації при виникненні конкуренції чи колізії між статтями КК тощо.

Множинність злочинів означає, що особою вчинено два чи більше передбачених КК діяння, кожне з яких має ознаки самостійного складу злочину і які разом створюють повторність, сукупність або рецидив злочинів. Множинність складається з одиничних злочинів, які необхідно розрізняти один від одного для забезпечення правильної кваліфікації вчиненого й призначення за нього справедливого покарання.

Дотримання судами вимог ст. 32 КК

За інформацією апеляційних судів, особливих проблем чи труднощів, пов'язаних із застосуванням норм про повторність або сукупність злочинів, в практичній діяльності судів не виникає.

За наявності повторності злочинів суди виходять із загального поняття «повторність», наведеного у ч. 1 ст. 32 КК, відповідно до якого повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК. У статтях Особливої частини КК повторність у багатьох випадках визначено як кваліфікуючу ознаку. Отже, у цих випадках у законі йдеться про вчинення повторно (що означає вчинення вдруге, втретє і більше разів) такого ж самого, ідентичного за своєю кваліфікацією злочину. Такий вид повторності називають повторністю *тотожних* злочинів.

У ч. 3 ст. 32 КК зазначено, що вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК, визнається повторними лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК. Це пов'язано з тим, що певні злочини, які кваліфікуються за різними статтями, мають однаковий чи близький об'єкт або з їх допомогою прагнуть досягти однакового чи близького за своєю суттю мету. Такий їх вид є повторністю *однорідних* злочинів. Вказівка на наявність такої повторності повинна бути або в примітці до відповідної статті, або в самій її диспозиції.

* Узагальнення до друку підготовлено суддею Верховного Суду України О.Т. Кузьменко та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О.С. Іщенко.

Наприклад, така повторність передбачена приміткою до ст. 185 КК, яка визнає для злочинів проти власності повторність не тотожних, а однорідних злочинів, вказуючи що: «У статтях 185, 186 та 189—191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу». Аналогічне положення міститься в диспозиції ч. 2 ст. 307 КК щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

Загалом суди правильно застосовують відповідні положення закону.

Так, Дунаєвецький районний суд Хмельницької області визнав винною П. у тому, що у травні—серпні 2005 р. вона виростила на своїй присадибній ділянці мак снодійний, солону з якого в кількості 4 кілограмів 604,92 грама зберігала з метою збуту, а 4 січня 2006 р. 65,46 грама макової соломи (наркотичної речовини) продала К.

Суд правильно кваліфікував дії П. за ч. 1 ст. 310 і ч. 2 ст. 307 КК за ознакою повторності, оскільки вона здійснила виготовлення, зберігання з метою збуту і збут наркотичного засобу після вчинення злочину, передбаченого ст. 310 КК.

Вивчення та узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів засвідчило, що суди розглядали кримінальні справи і вирішували зазначені питання в цілому правильно та відповідно до вимог кримінального законодавства (статті 32, 33, 35 КК) і положень теорії кримінального права.

Розглядаючи справи, суди, як правило, з'ясовують спрямованість повторних дій суб'єктів на вчинення одного, двох або більше злочинів, строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, наявність судимості, а також наявність чи відсутність процесуальних перепон для притягнення осіб до кримінальної відповідальності.

Водночас необхідно зазначити, що органи досудового слідства не приділяють належної уваги з'ясуванню питань про наявність судимості в осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності.

Наприклад, Шевченківський районний суд м. Києва повернув прокурору на додаткове розслідування в порядку ст. 246 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) кримінальну справу щодо Д. (ч. 1 ст. 309 КК), оскільки під час досудового слідства не було з'ясоване питання про наявність (відсутність) в обвинуваченого судимості, що може вплинути на правильність кваліфікації його дій.

У деяких випадках органи досудового слідства, направляючи кримінальну справу до суду для вирішення по суті, не зазначають наслідки виконання попереднього вироку, особливо це стосується випадків, коли особа за попереднім вироком була засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням або обмеженням волі.

Так, у провадженні Шевченківського районного суду м. Києва знаходилася кримінальна справа за обвинуваченням Л. за ч. 1 ст. 185 КК. З матеріалів справи вбачалося, що Л. раніше був засуджений за ст. 15, ч. 1 ст. 185 КК до штрафу, однак відомостей про виконання вироку в справі не було. Ця обставина мала значення для правильної кваліфікації дій та призначення покарання засудженому. Тому суд направив запит й отримав інформацію про сплату штрафу у повному обсязі, що підтвердило факт відсутності попередньої судимості підсудного.

Таким чином, неналежне з'ясування органом досудового слідства відомостей про особу, яка притягається до кримінальної відповідальності, призводить в одних випадках до повернення справи прокурору на додаткове розслідування, а в інших — до більш тривалого розгляду справи по суті через те, що у суду виникає потреба витребувати необхідну інформацію щодо виконання попереднього вироку.

З'ясування судами питання про погашення або зняття судимості за раніше вчинені підсудним злочини є важливим для кваліфікації злочину та призначення покарання.

У цілому суди з'ясовують чи не погашена (знята) судимість, чи не підлягає особа за перший злочин звільненню від кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим у вироках зазначається, що підсудний в силу ст. 89 КК судимості не має і його дії кваліфікуються без ознаки повторності вчинення злочину. Переважно йдеться про тих осіб, які раніше засуджені, але від відбування покарання звільнені на підставі ст. 75 КК, а іспитовий строк у них закінчився. Суди зазначають лише факт спливу строку і залишають поза увагою те, чи прийнято судом рішення в порядку статей 408¹—408³ КПК. Тому необхідно звернути увагу судів на те, що за ст. 89 КК сам факт спливу іспитового строку не є достатньою підставою для того, щоб вважати судимість погашеною.

У судовій практиці трапляються випадки, коли суди не з'ясовують питання про погашення або зняття судимості, що призводить до неправильної кваліфікації дій засуджених, безпідставного призначення покарання за сукупністю злочинів і визнання повторності злочину обтяжуючою покарання обставиною.

Так, згідно з вироком Полтавського районного суду Полтавської області С. засуджено за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 317, ч. 2 ст. 307 КК із застосуванням ст. 69 КК на три роки три місяці позбавлення волі з конфіскацією 1/3 частини особистого майна. На підставі ст. 71 КК до призначеного покарання частково приєднано покарання за попереднім вироком. За апеляцією засудженого Апеляційний суд Полтавської області вирок

щодо С. змінив, виключивши вказівку про першу судимість, тому що за даними справи С. був звільнений від покарання за першим вироком і відповідно до ст. 89 КК вважався таким, що не має судимостей. Дії С. із ч. 2 ст. 309 КК були перекваліфіковані на ч. 1 ст. 309 КК у зв'язку з відсутністю кваліфікуючої ознаки — повторності.

Ухвалою Верховного Суду України за касаційною скаргою засудженого і касаційним поданням прокурора змінено вирок Апеляційного суду Дніпропетровської області щодо К., засудженого за ряд тяжких злочинів, у тому числі й за ч. 3 ст. 185 КК та ч. 2 ст. 289 КК. Підставою для зміни вироку стало те, що суд першої інстанції необґрунтовано визнав вчинення цих злочинів К. повторно. У вступній частині вироку зазначено, що К. 25 жовтня 2004 р. засуджений Апостолівським районним судом цієї області за ч. 1 ст. 185 КК на один рік позбавлення волі із звільненням в порядку статей 75, 104 КК від відбування покарання з випробуванням протягом іспитового строку один рік. Згідно з довідкою кримінально—виконавчої інспекції Управління Державного департаменту України з питань виконання покарань у зв'язку з виконанням вироку К. перебував на обліку у цій установі й 1 листопада 2005 р. на підставі постанови Апостолівського районного суду його звільнено від призначеного покарання у зв'язку із закінченням іспитового строку. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 89 КК у таких випадках особи визнаються такими, що не мають судимості, тому із вступної частини вироку слід виключити вказівку про засудження К. 25 жовтня 2004 р. за ч. 1 ст. 185 КК, а з його обвинувачення за епізодами заволодіння транспортним засобом та таємного викрадення майна у потерпілого А., тобто за ч. 2 ст. 289 КК та ч. 3 ст. 185 КК — кваліфікуючу ознаку цих злочинів повторність.

Ще один приклад. Ухвалою Верховного Суду України за касаційною скаргою захисника змінено вирок Апеляційного суду Сумської області стосовно П., засудженого за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК до довічного позбавлення волі. В ухвалі Верховного Суду України зазначено, що суд правильно встановив фактичні обставини вчиненого злочину, але помилився, даючи їм неправильну юридичну оцінку. Так, кваліфікуючи дії П. за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, суд зазначив, що умисне вбивство потерпілого З. вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство. Однак такий висновок суду не відповідає встановленим обставинам справи. Суд зазначив у вироку про наявність у П. судимості за злочин (ст. 94 КК 1960 р.), за який він був засуджений і відбув покарання у 1990 р. З часу відбуття П. покарання за це вбивство і до вчинення іншого вбивства пройшло 16 років, отже, відповідно до ст. 89 КК він вважається не судимим за попереднє вбивство, а тому кваліфікуюча озна-

ка «умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство» поставлена йому у вину безпідставно і підлягає виключенню з вироку. За встановлених судом обставин злочинні дії П. підлягають кваліфікації не за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, а за ч. 1 ст. 115 КК. У зв'язку з перекваліфікацією дій П. призначено покарання у виді 15 років позбавлення волі.

У судовій практиці також трапляються випадки, коли суди не враховують відсутність судимості в особи з огляду на положення ч. 3 ст. 88 КК, відповідно до якого визнається такою що не має судимості особа, яка звільнена від покарання.

Так, Кіровський районний суд м. Дніпропетровська засудив Д. за ч. 2 ст. 190 КК (за ознакою повторності) на два роки позбавлення волі. Ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області дії Д. перекваліфіковані на ч. 1 ст. 190 КК і покарання пом'якшено через те, що засуджений за попереднім вироком підпадав під дію п. «б» ст. 1 Закону від 31 травня 2005 р. № 2591-IV «Про амністію» та підлягав звільненню від покарання.

Згідно з ч. 2 ст. 32 КК не є повторністю продовжуваний злочин, що складається з двох або більше вчинених в різний час тотожних злочинів, об'єднаних єдиним злочинним наміром. Продовжуваний злочин схожий на повторність злочинів тому, що складається з кількох тотожних дій, але при продовжуваному злочині особа має єдиний злочинний намір, що охоплює заздалегідь поставлену мету та єдиний умисел, що об'єднує всі вчинені особою діяння. При повторному ж вчиненні злочинів кожен з них має свою суб'єктивну сторону і самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого злочину. Продовжуваний злочин виключає повторність і діяння особи кваліфікується як єдиний злочин, наприклад, за ч. 1 ст. 185 КК — як продовжувана крадіжка. При повторному вчиненні такої ж крадіжки застосовується ч. 2 ст. 185 КК, тобто має місце множинність злочинів.

Вивчення практики судів щодо кваліфікації продовжуваного злочину вказує на те, що суди при розгляді кримінальних справ загалом дають належну оцінку фактичним обставинам справи і правильно кваліфікують дії осіб. Як правило, суди з'ясовують, зокрема, питання щодо направленості повторних дій підсудних на вчинення одного чи двох або більше злочинів, оскільки це може вплинути на кваліфікацію злочинного діяння.

Дотримуються суди при постановленні вироку і вимог ч. 1 та ч. 2 ст. 324 КПК — дають кримінально-правову оцінку кожному злочину окремо, вказуючи якою частиною та статтею особливої частини КК охоплюється те чи інше діяння тощо.

Випадків коли продовжуваний злочин кваліфікується як повторний в практиці судів небагато, але їх наявність свідчить про те, що суди не завжди роз-

різняють поняття «продовжуваний» та «повторний злочин», внаслідок чого неправильно кваліфікують дії особи.

Так, Лубенський міськрайонний суд Полтавської області за сукупністю злочинів, склад яких передбачено ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 186, ч. 3 ст. 357 КК засудив П. на вісім років шість місяців позбавлення волі з конфіскацією $\frac{1}{2}$ частини належного йому майна. За вироком суду П. засуджений за те, що протягом 2002 р. у різний час та у співучасті з іншими особами, які засуджені у цій же справі, вчинив два розбійних напади та три грабежі. Даючи юридичну оцінку діям засудженого, суд у вирокі зазначив, що П. вчинив два розбійних напади, під час яких заволодів чужим майном на загальну суму 9 тис. 388 грн, що в 552,27 рази перевищувало неоподаткований мінімум доходів громадян на момент вчинення злочинів, а тому кваліфікував його дії за ч. 4 ст. 187 КК як розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах. Кваліфікуючи дії П. щодо епізодів грабежів, суд у вирокі зазначив, що засуджений заволодів чужим майном на загальну суму 5 тис. 33 грн, що у 296 разів перевищувало неоподаткований мінімум доходів громадян на момент вчинення злочинів, а тому кваліфікував його дії за ч. 4 ст. 186 КК як вчинення грабежу у великих розмірах.

Таким чином, суд визнав вчинені засудженим дії як продовжувані злочини, що призвело до неправильної їх кваліфікації.

Ухвалою Апеляційного суду Полтавської області вирок стосовно П. змінено: його дії за другим епізодом розбійного нападу перекваліфіковані на ч. 2 ст. 187 КК, а за епізоди грабежів — на ч. 2 ст. 186 КК.

Такої ж помилки припускалися й інші місцеві суди.

Наприклад, вироком Києво-Святошинського районного суду Київської області Ж. засуджений за ч. 5 ст. 185, ч. 2 ст. 186 КК. Ухвалою Верховного Суду України вирок змінено і дії Ж. перекваліфіковано з ч. 5 ст. 185 на ч. 2 ст. 185 КК. При цьому Верховний Суд України зазначив, що суд першої інстанції поспішив на те, що враховує один і той же спосіб вчинення крадіжок, кількість викраденого у потерпілих, частоту вчинення злочинів, тотожність майна, яке викрадалося, що за висновком суду в сукупності свідчить про наявність у Ж. умислу на заволодіння майном в особливо великих розмірах, у зв'язку з чим суд визнав вчинення крадіжок продовжуваним злочином. Однак матеріали справи не містять доказів того, що засуджений діяв з єдиним умислом і єдиною метою на викрадення майна саме в особливо великих розмірах. Він вчиняв крадіжки різного майна, з різних джерел та із значним розривом у часі. Його дії мали характер повторності й повинні кваліфікуватися за різними частинами ст. 185, в залежності від кваліфікуючих ознак за окремими епізодами. Тому дії Ж. слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 185 за кваліфікуючою ознакою повторності, а решту крадіжок чужого майна, вчинених з проникненням у житло, приміщення та сховища, — за ч. 3 ст. 185 КК.

Помилка при кваліфікації повторного злочину як продовжуваного, крім неправильного застосування кримінального закону, нерідко тягне пом'якшення міри покарання засудженому.

Так, Іллічівський районний суд м. Маріуполя Донецької області засудив К. за вчинення трьох крадіжок майна однієї й тієї ж потерпілої, вчинених шляхом проникнення в так звану літню кухню, що належала потерпілій. Врахувавши загальну суму викраденого (4 тис. 359 грн), суд кваліфікував дії К. за ч. 4 ст. 185 К і засудив на шість років позбавлення волі. Крім того, К. визнаний винним у замаху на крадіжку майна цієї ж потерпілої з того ж приміщення, вчиненому пізніше. Ці дії засудженого суд кваліфікував за частинами 1, 2 ст. 15 та ч. 3 ст. 185 КК і засудив на три роки позбавлення волі. На підставі ч. 1 ст. 70 КК шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим остаточно призначено покарання у виді шести років позбавлення волі.

Ухвалою Апеляційного суду Донецької області вирок змінено через те, що К. викрадав майно із одного приміщення й одним і тим же способом, але при цьому він не мав єдиного умислу на привласнення конкретної кількості майна, кожне викрадення він вчиняв коли йому були потрібні гроші для особистої потреби, викрадене майно збував у різних місцях та різним способом. Таким чином, К., вчиняючи крадіжки, не мав наміру на викрадення певної кількості майна, а кожна крадіжка була самостійним епізодом, тому в його діях була повторність, а не одиничний продовжуваний злочин, і його дії підлягають перекваліфікації з ч. 4 ст. 185 КК на ч. 3 ст. 185 КК. Оскільки санкція ч. 3 ст. 185 КК менш сувора, ніж санкція ч. 4 ст. 185 КК, колегія суддів дійшла висновку, що необхідно зменшити строк покарання до чотирьох років позбавлення волі.

Трапляються й випадки, коли суди дають неправильну кримінально-правову оцінку продовжуваного злочину, а сукупність злочинів помилково розглядається як повторність, про що вказується у вирокі.

Наприклад, Баранівський районний суд Житомирської області засудив М. за те, що він протягом 25 листопада 2006 р. у смт. Першотравневську на вул. Щорса та вул. Лермонтова таємно викрав чотири металеві люки з каналізаційних колодязів загальною вартістю 330 грн, що належали державному комунальному підприємству житлового господарства. Суд кваліфікував дії М. за ч. 2 ст. 185 КК за ознакою повторності. В апеляційному порядку справа не переглядалася.

За касаційним поданням прокурора ухвалою Верховного Суду України вирок змінено: дії М. пере-

кваліфіковані з ч. 2 на ч. 1 ст. 185 КК. Верховний Суд України також вказав на неправильну кваліфікацію дій М., тому що він протягом однієї години вчинив тотожні злочинні дії — таємно викрав чотири каналізаційні люки, що заздалегідь об'єднувалось єдиним злочинним наміром на їх викрадення, а тому згідно з ч. 2 ст. 32 КК зазначеними діями М. учинив продовжуваний злочин і його дії за відсутності кваліфікуючої ознаки — повторності, слід переоцінювати з ч. 2 на ч. 1 ст. 185 КК.

Загалом суди дотримуються вимог ч. 4 ст. 67 КК щодо заборони враховувати при призначенні покарання як обтяжуючу ту обставину, що передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як обставина, що впливає на кваліфікацію злочину. В цьому конкретному випадку йдеться про таку обставину, як повторність. Апеляційні суди при виявленні порушення вимог вказаної статті КК змінюють вирок, виключаючи з мотивувальної частини вироку вказівку суду першої інстанції про визнання повторності обтяжуючою обставиною.

Так, Буський районний суд Львівської області засудив К. за ч. 2 ст. 309 КК за те, що він у січні 2006 р. в с. Новий Милятин повторно, за попередньою змовою з іншими особами, незаконно придбав у нестановленої слідством особи 12,83 грама меленої макової соломи без мети збуту. Призначаючи К. покарання за ч. 2 ст. 309 КК, суд додатково врахував повторність як обставину, що обтяжує покарання. Ухвалою Апеляційного суду Львівської області вирок стосовно К. змінено: виключено посилення суду першої інстанції на повторність як на обтяжуючу покарання обставину. При цьому колегія суддів мотивувала своє рішення тим, що відповідно до ч. 4 ст. 67 КК будь-яка з обставин, яка обтяжує покарання, передбачена в статті, за якою особа притягається до відповідальності, як ознака злочину, що впливає на кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Загалом апеляційні суди звертають увагу на наявність численних випадків, коли суди першої інстанції кваліфікували злочин за ознакою повторності та водночас у вирокі вказували на повторне вчинення злочину як на обтяжуючу покарання обставину. Апеляційні суди змінювали такі вирокі, виключаючи цю обставину, і у зв'язку з цим пом'якшували призначене засудженим покарання.

Зокрема, Апеляційний суд АР Крим повідомив, що, зважаючи на чисельність таких помилок місцевих судів, у республіці були проведені методичні заняття суддів та надіслані в суди відповідні листи-роз'яснення з приводу цього питання. У результаті такої роботи вирокі місцевих судів із зазначеної причини апеляційному суду змінювати не довелося.

Аналіз судової практики засвідчив і наявність такої проблеми: суди не однаково розуміють те, чи може повторність бути обставиною, що обтяжує покарання, якщо у конкретній частині певної статті Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака вказана не повторність, а інша обставина. Наприклад, у ч. 3 ст. 185 КК кваліфікуючою обставиною визначено лише проникнення в житло, інше приміщення чи сховище, і деякі судді вважають, що при кваліфікації дій за ч. 3 ст. 185 КК повторність (за її наявності) слід враховувати лише як обтяжуючу покарання обставину.

Ось приклад. Рівненський районний суд Рівненської області засудив Д., який раніше неодноразово був засуджений за крадіжки, судимості за які не зняті та не погашені, за ч. 3 ст. 185 КК за вчинену крадіжку з проникненням в магазин. Суд врахував раніше вчинені засудженим злочини лише як обтяжуючу покарання обставину.

Більшість же судів у справах про такі злочини, кваліфікуючи їх, у мотивувальній частині вироку перераховують усі кваліфікуючі ознаки злочину (за їх наявності).

Розглядаючи кримінальні справи, суди остаточно кваліфікують вчинений злочин за наявності повторного (наступних) злочинів залежно від того, які злочини входять до складу повторності. При повторності тотожних злочинів усі злочини охоплюються однією і тією ж статтею Особливої частини КК, в якій передбачена відповідальність за повторне вчинення такого злочину. Однак якщо один чи обидва злочини, що входять до повторності, є незакінченими, то для їх кваліфікації суди застосовують інші правила, а саме, дії особи кваліфікуються окремо за кожний злочин.

Суди також у переважній більшості таких випадків правильно інкримінують ознаку повторності злочинів.

Так, Оболонський районний суд м. Києва вироком від 16 березня 2006 р. засудив Т. за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК. З матеріалів кримінальної справи вбачається, що Т., маючи не зняту і не погашену судимість за корисливі злочини проти власності, протягом січня 2006 р. вчинив нові злочини: 14 січня 2006р. він разом із нестановленою слідством особою таємно викрав майно, що належить потерпілому К. на суму 1 тис. 200 грн, тобто вчинив крадіжку чужого майна за попередньою змовою групою осіб повторно. Крім того, 26 січня 2006 р. Т. вчинив замах на таємне викрадення (крадіжку) майна, що належить підприємству торгівлі «Брукс», повторно.

Таким чином, суди практикують кваліфікацію повторності тотожних злочинів у випадках, коли злочини, що входять до повторності, всі є закінченими або всі є замахом на злочин чи готуванням до нього. У випадках, коли один злочин є закінченим,

а інший — замахом або навпаки, а також у випадках наявності різного виду співучасті кожне діяння кваліфікується окремо, до того ж наступне після першого — з урахуванням ознаки повторності, якщо така є в диспозиції відповідної статті Особливої частини КК.

Автори деяких узагальнень вважають, що окремо кваліфікувати закінчений і незакінчений злочини не потрібно, тому що це може несправедливо, порівняно з випадками засудження особи за чисельні тотожні закінчені злочини, посилити покарання особі, яка вчинила закінчений і незакінчений злочини, тому що до неї буде застосована ч. 1 ст. 70 КК. Вони пропонують змінити існуючу судову практику і встановити, що у випадку ряду тотожних злочинів, які кваліфікуються за однією і тією ж частиною та статтею КК, один чи кілька з яких не закінчені, — додаткова кваліфікація за цими епізодами із застосуванням ст. 15 КК не потрібна.

Як свідчить судова практика, загалом суди беруть до уваги те, що вплив повторності злочинів на кваліфікацію залежить від виду повторності.

У разі наявності повторності закінчених *тотожних* злочинів усі вони охоплюються однією й тією ж статтею Особливої частини КК, в якій передбачена відповідальність за повторне вчинення такого злочину, наприклад, повторне незаконне заволодіння транспортними засобами кваліфікується за ч. 2 ст. 289 КК, а повторне отримання хабара — за ч. 2 ст. 268 КК.

Водночас суди по-різному вирішують питання щодо кваліфікації закінчених тотожних злочинів. Деякі місцеві суди, даючи юридичну оцінку злочинів, склад яких передбачений різними частинами ст. 185 КК, кваліфікують їх окремо за кожною з цих частин, а інші — вважають кваліфікацію дій за ч. 1 ст. 185 КК зайвою. Такої ж позиції дотримуються більшість апеляційних судів і при апеляційному розгляді таких справ вироки змінюють, виключаючи як зайву, кваліфікацію дій засудженого за ч. 1 ст. 185 КК. Апеляційні суди вважають, що суди першої інстанції при кваліфікації *повторності тотожних* злочинів помилково застосовують правила про кваліфікацію *повторності однорідних* злочинів, коли перший із вчинених злочинів кваліфікується за частиною першою статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинення злочину, а другий — за частиною другою за ознакою повторності.

Наприклад, Сколівський районний суд Львівської області засудив Ш. за те, що 15 червня 2005 р. він незаконно заволодів автомобілем ВАЗ-21063 вартістю 10 тис. грн, що належав потерпілому Ч., завдавши йому значної матеріальної шкоди. Пізніше, 28 червня 2005 р., Ш. повторно незаконно заволодів автомобілем ВАЗ-21043 вартістю 10 тис. грн, що

належав потерпілому Ж., чим завдав йому значної матеріальної шкоди. 1 липня 2005 р. Ш. з автомобіля ЗІЛ—131 та ВАЗ—2121, що належали потерпілому П., таємно викрав бензин та інше майно загальною вартістю 619 грн. Цього ж дня Ш., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, із салону автомобіля «Пежо—306», що належав потерпілому Ф., таємно викрав його майно загальною вартістю 3 тис. 428 грн.

Дії засудженого органи досудового слідства і суд першої інстанції кваліфікували за ч. 1 ст. 289, ч. 2 ст. 289, ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 185 КК. Ухвалою Апеляційного суду Львівської області вирок суду щодо Ш. змінено і з обвинувачення виключено ч. 1 ст. 289 та ч. 1 ст. 185 КК, оскільки повторність є кваліфікуючою ознакою ч. 2 ст. 289 та ч. 2 ст. 185 КК і додатково кваліфікувати дії засудженого ще й за ч. 1 ст. 289 та ч. 1 ст. 185 КК не було потреби.

Верховний Суд України в одних випадках дотримується такої ж позиції, у других — іншої.

Так, 3 квітня 2008 р. Верховний Суд України розглянув касаційне подання заступника прокурора АР Крим на вирок Бахчисарайського районного суду, яким на підставі ст. 70 КК Р. за вчинення двох злочинів засуджено на п'ять років позбавлення волі із застосуванням статей 75, 76 КК Р. визнаний винним у незаконному заволодінні чужим транспортним засобом (моторолером вартістю 1 тис. грн), вчиненому 29 червня 2006 р. в с. Голубінка Бахчисарайського району. Ці дії Р. суд кваліфікував за ч. 1 ст. 289 КК. Цим же вирок суду Р. також визнаний винним у вчиненні аналогічного злочину повторно — 29 березня 2007 р. він незаконно заволодів чужим моторолером вартістю 1 тис. 200 грн у с. Червоний Мак цього ж району. Ці дії Р. суд кваліфікував за ч. 2 ст. 289 КК. У касаційному поданні прокурор просив вирок змінити, виключити як зайву кваліфікацію дій засудженого за ч. 1 ст. 289 КК та відповідно призначити покарання за ст. 70 КК.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України залишила касаційне подання прокурора без задоволення, а вирок Бахчисарайського районного суду стосовно Р. змінила, вказавши, що його дії за ч. 1 та ч. 2 ст. 289 КК кваліфіковано правильно, оскільки відповідно до ст. 33 КК сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, і кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

В іншій ухвалі — від 19 жовтня 2006 р., Верховний Суд України за касаційним поданням заступника прокурора Житомирської області змінив вирок Коростишівського районного суду та ухвалу Апеляційного суду цієї області стосовно Г., яка засуджена за ряд злочинів, у тому числі й за те, що у серпні

2003 р. вона незаконно придбала і зберігала у своєму будинку наркотичний засіб (макову соломку) вагою 788 грамів без мети збуту. У липні 2004 р. в будинку Г. було виявлено 546 грамів макової соломи, яку вона незаконно придбала і зберігала без мети збуту. Ці дії засуджені були кваліфіковані судом за ч. 1 та ч. 2 ст. 309 КК. Змінюючи вирок і виключаючи з нього засудження Г. за ч. 1 ст. 309 КК, Верховний Суд України вказав, що «у відповідності зі ст. 32 КК України повторністю злочинів визначається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК. Отже, вчинення двох чи більше тотожних злочинів, передбачених однією статтею, повинні кваліфікуватися за тією частиною статті, якою передбачено таку кваліфікацію чи ознаку, як повторність. Як вбачається з вироку, суд при призначенні покарання Г. зайво кваліфікував її дії і за ч. 1 ст. 309 КК, оскільки ч. 2 цієї статті передбачено відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно».

У 2006 р. Апеляційний суд Луганської області з таких самих причин змінив п'ять вироків місцевих судів.

Апеляційний суд м. Києва також практикує зміну вироків з таких же підстав. Хоча автори відповідного узагальнення цього суду не погоджуються з такою практикою Апеляційного суду м. Києва, вважаючи її застарілою і такою, що не відповідає вимогам статей 32, 33 КК. Виключення з вироку кваліфікації за ч. 1 ст. 185 КК судді вважають безпідставним залишенням без правової оцінки певного діяння. Такої ж позиції дотримуються автори узагальнень з цього питання, здійснені в апеляційних судах Івано-Франківської, Житомирської та деяких інших областей.

Розбіжності щодо оцінки таких ситуацій пов'язані з різним тлумаченням їх у постановках Пленуму Верховного Суду України.

Наприклад, у п. 15 постанови від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» зазначається, що ознакою «повторність щодо одержання хабара та давання хабара» охоплюється як перший, так і наступні злочини, тому кваліфікувати перший з них додатково ще й за ч. 1 ст. 368 КК чи ст. 369 КК не потрібно.

Коли ж йдеться про злочин проти особи, то Верховний Суд України рекомендує кваліфікувати кожне повторне посягання окремо.

Так, у п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» зазначено, що дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів відповідно до вимог ст. 33 КК при вчиненні двох або більше згвалтувань чи насильницьких задоволень статевої пристрасті неприродним способом, відповідальність за які передбачена

різними частинами ст. 152 або ст. 153 цього Кодексу. Це правило застосовується і тоді, коли перший злочин було вчинено без обтяжуючих обставин, а другий кваліфікується за ч. 2 ст. 152 чи ч. 2 ст. 153 КК лише за ознакою його повторності. Таким же чином слід кваліфікувати і дії винної особи, якщо вчинені нею злочини мали різні стадії, а також коли один із злочинів вона вчинила одноособово чи як виконавець (співвиконавець), а при вчиненні іншого була організатором, підбурювачем або пособником.

У п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» зазначено, що коли винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене вбивство кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК. Окремо кваліфікуються діяння й у випадках, коли спочатку було вчинено закінчене умисне вбивство, а потім — готування до такого ж злочину чи замах на нього.

У п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» зазначається, що у разі коли хуліганські дії містять ознаки, передбачені різними частинами ст. 296 КК, одночасна їх кваліфікація за цими нормами закону можлива тільки за наявності реальної сукупності злочинів. Наприклад, хуліганство, що складається з кількох епізодів, перший із яких характеризувався особливою зухвалістю, другий, крім того, — застосуванням зброї, а третій — опором представникові влади, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідно частинами 1, 3, 4 ст. 296 КК.

Більшість судів вважають, що порядок вирішення цього питання потребує більш детальних роз'яснень Верховного Суду України.

Немає єдності у вирішенні питання про правильну кваліфікацію повторних тотожних злочинів і серед науковців. Тому нагальною є потреба виробити єдиний підхід до вирішення зазначених кримінально-правових ситуацій.

З практики Верховного Суду України вбачається, що випадки, коли суди застосовували окрему кваліфікацію дій підсудного, який послідовно вчиняв ряд злочинів проти власності з кваліфікуючими ознаками, наприклад, передбаченими ч. 2, ч. 3 ст. 185 КК або ч. 2, ч. 4 ст. 187 КК, вважаються правильними.

Так, переглядаючи за касаційним поданням прокурора кримінальну справу стосовно Н. та М., засуджених вироком Апеляційного суду Херсонської області за ч. 2, ч. 3 ст. 185 КК та ч. 2, ч. 4 ст. 187 КК, Верховний Суд України погодився з такою кваліфікацією дій засуджених.

На нашу думку, у формулюванні обвинувачення, визнаного доведеним, суд має зазначати про

повторність злочину, якщо така кваліфікуюча обставина мала місце. Деякі суди не вказують про повторність, формулюючи обвинувачення, а лише мотивуючи кваліфікацію, зазначають, що враховують і повторність. Якщо у справі органи досудового слідства обвинувачення сформулювали неправильно (не вказана ознака повторності), справа підлягає поверненню на додаткове розслідування в порядку ст. 281 КПК за наявності відповідного клопотання прокурора, потерпілого.

Суди нерідко виправляють помилкову, на наше переконання, кваліфікацію повторних тотожних злочинів окремо за однією і тією ж статтею КК, що була дана органами досудового слідства.

Наприклад, у справі за обвинуваченням К. та інших органи досудового слідства кваліфікували його дії за ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 185 КК, тобто тричі за ч. 2 ст. 185 КК. Рівненський міський суд виправив цю помилку, вказавши на відсутність потреби кваліфікувати дії винного за ч. 2 ст. 185 КК тричі.

Однак нерідко суди кваліфікують вчинення повторних тотожних злочинів як сукупність злочинів.

Так, Баранівський районний суд Житомирської області засудив Б. за те, що він у грудні 2003 р. в м. Баранівка таємно викрав зі стоянки велосипед вартістю 465 грн, що належав С. У вересні 2005 р. в с. Дубрівка Баранівського району Б. таємно проник у приміщення телятника приватного сільськогосподарського підприємства «Дубрівське» і викрав теля вартістю 630 грн. Пізніше, у вересні 2005 р., таким же чином викрав з цього ж телятника теля вартістю 840 грн. У жовтні 2005 р. за попередньою змовою з М. таким же чином викрав з цього ж телятника трьох телят загальною вартістю 1 тис. 295 грн. Як зазначено у вироку, «суд кваліфікує дії Б. за ч. 2 ст. 185 КК, оскільки він таємно повторно викрав чуже майно, за ч. 3 ст. 185 КК, оскільки він повторно, за попередньою змовою групою осіб, з проникненням в приміщення викрав чуже майно».

Наводячи цей приклад, Апеляційний суд Житомирської області в узагальненні вказав, що в цій справі він вбачає реальну сукупність злочинів.

Інший приклад. Ухвалою Верховного Суду України за касаційним поданням прокурора скасовано ухвалу Апеляційного суду Житомирської області, якою змінено вирок Коростенського міськрайонного суду цієї області стосовно Б., який засуджений за ч. 1 ст. 185 КК на один рік позбавлення волі, за ч. 2 ст. 185 КК — на два роки позбавлення волі, за ч. 3 ст. 185 КК — на три роки позбавлення волі. На підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів остаточно визначено покарання у виді трьох років позбавлення волі. Суд визнав Б. винним за трьома епізодами крадіжок чужого майна, вчинених у різний час, на суму відповідно 500 грн, 676 грн та 425 грн, із салонів автомобілів приватних осіб — потерпілих у спра-

ві, а також у незаконному проникненні в квартиру потерпілої та викраденні її майна на суму 890 грн. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції змінено: виключено з резолютивної частини вказівку на те, що Б. засуджений за ч. 1 ст. 185 КК та ч. 2 ст. 185 КК. У решті вирок залишено без змін.

Верховний Суд України своєю ухвалою скасував ухвалу апеляційного суду, а справу направив на новий апеляційний розгляд з таких підстав: «Змінюючи вирок щодо Б., апеляційний суд у своїй ухвалі помилково послався на постанову Пленуму Верховного Суду України № 12 від 1992 р., оскільки ці роз'яснення стосуються кваліфікації злочинів за Кримінальним кодексом України 1960 р., а відповідно до ч. 2 ст. 33 Кримінального кодексу України 2001 р. при сукупності злочинів кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті цього Кодексу. Згідно встановлених судом фактичних обставин справи, суд першої інстанції правильно кваліфікував дії Б. за ч. 1 ст. 185 КК, за ч. 2 ст. 185 КК, за ч. 3 ст. 185 КК. Оскільки кожен із злочинів, які становлять сукупність, кваліфікуються окремо за відповідною частиною статті Кримінального кодексу».

Повторність однорідних злочинів потребує самостійної кваліфікації кожного злочину за відповідною статтею КК, причому наступний злочин кваліфікується за ознакою повторності. Якщо особа послідовно вчиняє, наприклад, шахрайство, а потім грабіж, то суди її дії кваліфікують за ч. 1 ст. 190 і ч. 2 ст. 186 КК (за ознакою повторності). Повторність однорідних злочинів у цих випадках збігається з реальною сукупністю злочинів. Тому в таких випадках вчинення двох або більше однорідних самостійних злочинів одночасно утворює і повторність, і сукупність.

Так, Орджонікідзевський районний суд Харківської області засудив К. за ч. 1 ст. 190 і ч. 2 ст. 185 КК за те, що він у квітні 2006 р. здав чужу квартиру для проживання іншій особі, незаконно стягнувши з неї гроші на свою користь, а в серпні цього ж року вчинив крадіжку з цієї квартири. Суд кваліфікував дії К. за ч. 2 ст. 185 КК за ознакою повторності та призначив йому покарання за кожний злочин.

Інший приклад. Бердичевський міськрайонний суд Житомирської області засудив З. за те, що він неодноразово незаконно придбавав наркотичний засіб — макову соломку, яку переносив у свою квартиру і виготовляв ацетильований опій, який вживав сам і збував іншим особам. 4 березня 2006 р. працівники міліції в цій квартирі виявили та вилучили ацетильований опій, макову соломку, екстракційний опій та органічний розчинник (прекурсор) у кількостях, достатніх для притягнення до кримінальної відповідальності. Дії З. суд кваліфікував за ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 311 КК як повторність однорідних злочинів.

Вивчення судової практики місцевих судів показало, що кваліфікація повторності однорідних злочинів, тобто злочинів, які мають тотожні або подібні безпосередні об'єкти і вчинені з однією формою вини, не викликала у судів труднощі.

Згідно з ч. 4 ст. 32 КК повторність (як тотожних, так і однорідних злочинів) відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом (у зв'язку з передачею особи на поруки, із зміною обстановки, із закінченням строків давності, за амністією тощо), або якщо судимість за цей злочин була погашена або знята — адже припинення стану судимості означає, що особа є юридично не судимою, тобто минула судимість втрачає своє юридичне значення.

Суди загалом дотримуються цієї вимоги закону.

Так, у провадженні Бородянського районного суду Київської області перебувала кримінальна справа за обвинуваченням К. у вчиненні злочину, склад якого передбачено ч. 2 ст. 164 КК. Орган досудового слідства дії підсудного кваліфікував за ч. 2 ст. 164 КК з тих підстав, що К. за вироком цього ж суду раніше був засуджений за ч. 1 ст. 164 КК до одного року обмеження волі та відповідно до ст. 75 КК був звільнений від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки. Проте суд встановив, що до порушення цієї кримінальної справи за постановою суду К. був звільнений від призначеного покарання і, таким чином, відповідно до п. 1 ст. 89 КК його судимість погашена. За таких обставин суд правильно перекваліфікував дії К. з ч. 2 на ч. 1 ст. 164 КК.

(Продовження див. у наступному номері журналу)

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

(Закінчення. Початок ухвали на с. 25)

Постановою Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 25 грудня 2007 р. у клопотанні Л. про відновлення строку на апеляційне оскарження постанови суду від 12 листопада 2007 р. відмовлено.

Апеляційний суд Кіровоградської області ухвалою від 26 лютого 2008 р. постанову міськрайонного суду від 25 грудня 2007 р. залишив без змін.

У касаційній скарзі Л. просив скасувати постановлені щодо нього судові рішення. На обґрунтування своїх вимог він вказував на те, що рішення суду про закриття кримінальної справи у зв'язку із закінченням строків давності постановлено з порушенням вимог кримінально-процесуального закону, оскільки йому належним чином не повідомили про час розгляду справи і через це позбавили можливості своєчасно оскаржити постанову суду від 12 листопада 2007 р.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що вона має бути задоволена частково з таких підстав.

Відповідно до ч. 1 ст. 262 КПК розгляд справи в засіданні суду першої інстанції відбувається за участю підсудного, явка до суду якого є обов'язковою.

У ч. 2 зазначеної статті встановлено вичерпний перелік випадків, коли справу може бути розглянуто за відсутності підсудного.

Згідно зі ст. 288 КПК, коли підсудний не з'явиться без поважних причин у судове засідання в справах, у яких явка його є обов'язковою, суд відкладає розгляд справи.

Однак суд на порушення вказаних вимог закону розглянув справу без участі підсудного Л. та ухвалив постанову про закриття щодо нього кримінальної справи у зв'язку із закінченням строків давності, порушивши таким чином вимоги кримінально-процесуального закону, що відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 370 КПК є безумовною підставою для скасування цієї постанови.

Крім того, скасуванню підлягають постанови місцевого суду від 25 грудня 2007 р., якою Л. було відмовлено у задоволенні клопотання про відновлення строку на апеляційне оскарження, а також винесена з цього питання ухвала апеляційного суду від 26 лютого 2008 р., якою не усунуто порушень закону, допущених місцевим судом при постановленні зазначеного судового рішення.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України судові рішення щодо Л. скасувала і справу направила на новий судовий розгляд.

Справа «Раманаускас проти Литви» Рішення від 5 лютого 2008 р.

Справа щодо забезпечення справедливого судового розгляду
(витяг) *

Порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

ФАКТИ

I. Обставини справи

<...>

9. Заявник — Кестас Раманаускас — є громадянином Литовської Республіки, 1966 р.н., мешкає в м. Кайшядорісі.

10. Раніше працював прокурором Кайшядоріського району [Каунаського повіту].

11. Заявник повідомив, що наприкінці 1998 р. за рекомендацією його знайомого V.S. до нього звернувся A.Z., з яким раніше він знайомий не був, із проханням закрити кримінальну справу щодо третьої особи, запропонувавши хабар у розмірі 3 тис. доларів США. Спочатку заявник відмовив A.Z., проте після неодноразових пропозицій врешті на це погодився.

12. Уряд Литовської Республіки (далі — Уряд) заявив, що V.S. та A.Z. із особистої ініціативи звернулися до заявника з пропозицією щодо одержання ним хабара, не повідомивши про це своє керівництво. Уряд стверджував, що A.Z. підозрював заявника в одержанні хабарів у минулому.

13. Згодом A.Z., який насправді працював у відділі боротьби з корупцією Міністерства внутрішніх справ Литовської Республіки (далі — відділ МВС), повідомив своє керівництво про готовність заявника одержати хабар.

14. 26 січня 1999 р. відділ МВС звернувся з поданням про надання дозволу на використання моделі симулювання протиправної поведінки (далі — модель симулювання). У поданні зазначалося:

«Старший комісар, начальник оперативного підрозділу відділу МВС, ознайомившись із матеріалами щодо протиправних дій [заявника], встановив, що [заявник] одержує хабарі, оскільки він погодився посприяти підозрюваному [M.N.] за винагороду.

У ході реалізації моделі симулювання протиправної поведінки, спрямованої на встановлення,

фіксацію та припинення незаконних дій [заявника], працівник відділу МВС передасть за вимогою грошову суму в іноземній валюті, що еквівалентна 12 тис. литів.

Реалізація [моделі] полягатиме в симулюванні [A.Z.] злочину, передбаченого статтями 284 та 329 Кримінального кодексу.

На підставі ст. 11 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» прошу заступника Генерального прокурора надати дозвіл на застосування протягом одного року моделі симулювання протиправної поведінки.

Це подання ґрунтується на інформації, отриманій під час попередньої перевірки».

15. 26 січня 1999 р. відділ МВС направив заступнику Генерального прокурора лист з описом моделі симулювання такого змісту:

«Працівники [відділу МВС] отримали оперативну інформацію, яка підтверджує одержання [заявником] хабарів.

У ході реалізації моделі симулювання протиправної поведінки, метою якої є встановлення, фіксація та припинення незаконних дій [заявника], працівник відділу МВС [A.Z.] симулюватиме злочини давання хабара і порушення правил про валютні операції та операції з цінними паперами.

З огляду на зазначене та відповідно до ст. 11 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» прошу дозволу на реалізацію моделі симулювання протиправної поведінки та на звільнення [A.Z.] від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 284 та 329 [Кримінального кодексу], які планується симулювати.

Працівники МВС реалізують [модель] відповідно до окремого плану оперативних заходів.

Фінансування реалізації моделі здійснюватиметься за рахунок коштів МВС».

16. 27 січня 1999 р. заступник Генерального прокурора Литовської Республіки санкціонував проведення операції.

17. 28 січня 1999 р. заявник одержав від A.Z. 1 тис. 500 доларів США.

18. 11 лютого 1999 р. A.Z. передав заявнику ще 1 тис. доларів США.

* Повний текст рішення розміщено на сайті Європейського суду з прав людини: www.echr.coe.int; Переклад З.П. Бортновської, помічника Першого заступника Голови Верховного Суду України.

19. Того ж дня Генеральний прокурор порушив кримінальну справу щодо заявника за злочин (одержання хабара), передбачений ст. 282 Кримінального кодексу Литовської Республіки (далі — КК).

20. 17 березня 1999 р. Генеральний прокурор звільнив заявника з посади прокурора у зв'язку з вчиненням ним корупційного діяння. Пославшись на Закон «Про прокуратуру», він зазначив, що заявника звільнено за вчинення дисциплінарного проступку та діяльність, яка дискредитує органи прокуратури.

21. Згодом досудове слідство було закінчене й справу передано на розгляд до Каунаського окружного суду (далі — окружний суд). Під час судового розгляду справи заявник визнав себе винним, поскаржившись при цьому на застосування до нього з боку А.З. тиску з метою схилити до вчинення злочину.

22. 18 липня 2000 р. заступник Генерального прокурора надав дозвіл на розголошення в суді відомостей про реалізацію моделі симулювання за умови, що таке розголошення «не зашкодить інтересам» приватних осіб та органів державної влади, які брали участь у цій операції.

23. 29 серпня 2000 р. окружний суд на підставі ст. 282 КК засудив заявника за одержання хабара в розмірі 2 тис. 500 доларів США на 19 місяців шість днів позбавлення волі з конфіскацією майна, що є його власністю, в розмірі 625 литовських литів. Цей суд установив, що під час зустрічей 28 січня та 11 лютого А.З. передав заявнику хабар за те, що той втрутиться в розслідування кримінальної справи стосовно третьої особи — М.Н., а також що А.З. вийшов на контакт та вступив із заявником у переговори через V.S.

24. Окружний суд обґрунтував свої висновки переважно показаннями А.З. та даними, отриманими в ході негласного запису його розмов із заявником. Він також заслухав прокурора, який працював у районній прокуратурі із заявником і який підтвердив, що той займався кримінальною справою щодо третьої особи (М.Н.), названої А.З. У судові засідання для дачі показань не викликали V.S., оскільки місце його проживання не було відоме, проте суд зачитав показання, які той дав під час досудового слідства. Разом із тим окружний суд, постановляючи вирок, не взяв їх до уваги. У вирокі не було проаналізовано обставин надання дозволу на застосування моделі симулювання та її реалізацію.

25. 26 жовтня 2000 р. апеляційний суд залишив вирок у силі, мотивуючи це тим, що в справі не було підбурювання і що органи державної влади не тиснули на заявника з метою схилити його до вчинення злочину.

26. 23 листопада того ж року заявник подав касаційну скаргу, в якій, пославшись, зокрема, на рішення

Конституційного Суду Литовської Республіки від 8 травня 2000 р., заявив, що відповідно до чинного законодавства ніхто не вправі підбурювати особу до вчинення злочину. Заявник також стверджував: кілька разів він безуспішно просив суди першої та апеляційної інстанцій проаналізувати вплив А.З. і V.S. на прийняття ним рішення вчинити злочин; суди не врахували, що А.З. був працівником поліції, а не приватною особою, і саме він підбурив його до одержання хабара; органи державної влади не мали достатніх підстав для застосування негласного оперативно-розшукового заходу у справі та перевищили свої повноваження, схиливши його до вчинення злочину. Крім того, він скаржився на те, що під час судового розгляду кримінальної справи не було допитано V.S.

27. Верховний Суд Литовської Республіки ухвалою від 27 лютого 2001 р. залишив касаційну скаргу без задоволення. У ній, зокрема, зазначалося:

«У матеріалах справи немає доказів того, що волю заявника було придушено чи обмежено таким чином, що він не міг не вдатися до протиправних дій. Пропонуючи хабар, А.З. не наказував заявнику втручатися в розслідування справи щодо третьої особи, а також не погрожував йому. Він усно попросив його посприяти в закритті кримінальної справи <...> К. Раманаускас усвідомлював, що прохання було незаконним..., а отже, окружний суд законно та обґрунтовано визнав його винуватим. <...>

<...>

Матеріали справи не містять доказів того, що V.S. був працівником правоохоронних органів. <...> А.З. працює у відділі МВС водієм, однак це не означає, що він не може діяти як приватна особа. Доказів того, що V.S. та А.З. діяли за вказівкою поліції, також немає. Проте встановлено, що за розпорядженням керівництва V.S. та А.З. передали заявнику гроші.

Оскільки матеріали справи містять суперечливі докази щодо дій V.S. та А.З. до надання дозволу на реалізацію моделі симулювання, не просто встановити, хто був підбурювачем давання та одержання хабара, тобто — хто кого підбурив до давання та одержання хабара. <...>

Проте суд вважає, що з'ясування того, чи особа насправді схилила або іншим чином підбурювала іншу особу до пропонування чи одержання хабара, не має значення для правової кваліфікації дій заявника. Підбурювання до вчинення злочину є однією з форм співучасті. У кримінальному законодавстві підбурювання визначене як форма змови. Особа, яка внаслідок підбурювання вчиняє злочин, підлягає такій самій кримінальній відповідальності, що й особа, котра діяла з власної волі. <...> Навіть якщо припустити, що V.S. та А.З. підбурили К. Раманаускаса до одержання хабара, то

підбурювання мало б форму пропозиції, а не погрози чи шантажу. Таким чином, він мав змогу відмовитися (і повинен був відмовитися) від незаконної пропозиції. <...> Із показань К. Раманаускаса вбачається, що він усвідомлював природу своїх дій, які його просили вчинити, та одержав хабара з власної волі. <...>

Водночас необхідно зауважити, що з огляду на специфічні ознаки хабарництва в цьому злочині завжди одна сторона є підбурювачем. Посадова особа, яка вимагає хабара, є підбурювачем у розумінні ст. 284 КК, оскільки вона підбурює іншу особу до давання хабара. Особа, яка пропонує хабара посадовій особі, обов'язково є підбурювачем у розумінні ст. 284 КК, оскільки, роблячи пропозицію, вона підбурює посадову особу до одержання хабара, тобто до вчинення злочину, передбаченого цією статтею. <...> І особа, яка дає хабара, і особа, яка одержує хабара, реалізують своє волевиявлення..., а тому можуть вибирати можливі способи поведінки. Особа, яка свідомо обирає кримінальний спосіб поведінки, маючи можливість чинити спротив підбурюванню, правомірно підлягає кримінальній відповідальності незалежно від зовнішніх факторів, що могли вплинути на її вибір. <...>».

<...>

ПРАВО

І. Стверджуване порушення п.1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

38. Заявник скаржився, що його підбурили до вчинення злочину і таким чином було порушено його право на справедливий судовий розгляд справи, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція). У цьому пункті зазначено:

«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...».

<...>

В. Оцінка Суду

48. Заявник скаржився, що використання в кримінальній справі доказів, отриманих унаслідок підбурювання з боку поліції, порушило його право на справедливий судовий розгляд справи щодо нього.

1. Загальні принципи

49. Європейський суд з прав людини (далі — Суд) насамперед зауважує, що він усвідомлює, які труднощі виникають у поліції при пошуку та збиранні доказів під час виявлення та розслідування

злочинів. Правоохоронні органи при виконанні своїх завдань все частіше змушені використовувати негласних агентів та інформаторів, вдаватися до негласних оперативно-розшукових заходів, зокрема для боротьби з організованою злочинністю й корупцією.

50. Крім того, корупція стала основною проблемою у багатьох країнах, що засвідчує Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. За змістом положень цього документа можна використовувати такі спеціальні слідчі методи, як діяльність негласних агентів, якщо це необхідно для збирання доказів у цій сфері, за умови непорушення прав і зобов'язань, які випливають із міжнародних багатосторонніх спеціальних конвенцій, наприклад стосовно прав людини.

51. З огляду на це використання спеціальних слідчих методів, зокрема негласних заходів, саме по собі не може порушити право на справедливий судовий розгляд справи. Проте у зв'язку з тим, що при здійсненні цих заходів виникає ризик підбурювання з боку поліції, межі їх застосування мають бути чітко визначені (див. п. 55).

52. Необхідно зазначити, що за змістом ст. 19 Конвенції Суд контролює дотримання державами-сторонами Конвенції взятих на себе зобов'язань. Питання щодо допустимості доказів у справі — це насамперед предмет регулювання національного законодавства і, як правило, саме національні суди уповноважені давати оцінку наявним у справі доказам. Суд, зі свого боку, повинен переконатися, що провадження в цілому, зокрема спосіб отримання доказів, було справедливим (див. рішення від 23 квітня 1997 р. у справі «ВанМехелен та інші проти Нідерландів», № 21363/93, № 21364/93, № 21427/93 та № 22056/93, п. 50; рішення від 9 червня 1998 р. у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії», № 25829/94, п. 34; ухвалу від 6 травня 2003 р. щодо неприйнятності справи «Секейра проти Португалії», № 73557/01; ухвалу від 6 квітня 2004 р. щодо неприйнятності справи «Шеннон проти Сполученого Королівства», № 67537/01). У такому випадку Суд зобов'язаний не визначати, чи певні докази було отримано незаконно, а перевіряти, чи така «незаконність» не спричинила порушення іншого права, гарантованого Конвенцією.

53. Конвенцією не заборонено використовувати на стадії попереднього розслідування такі джерела, як анонімні інформатори, якщо це виправдано характером злочину. Однак використання надалі таких джерел інформації судом для обґрунтування обвинувального вироку буде правомірним тільки в тому разі, коли є належні й достатні гарантії недопущення зловживань, зокрема коли встановлена чітка та прозора процедура надання дозволу на застосування таких оперативно-розшукових заходів, їх здійснення та контролю за цими діями

(див. рішення від 26 жовтня 2006 р. у справі «Худобін проти Росії», № 59696/00, п. 135; рішення від 6 вересня 1978 р. у справі «Клаас та інші проти Німеччини», № 15473/89, пункти 52—56). Хоча зростання рівня організованої злочинності й потребує адекватного реагування, право на справедливий судовий розгляд справи, зокрема на належне здійснення правосуддя, поширюється на всіх осіб незалежно від тяжкості вчинених ними злочинів. Гарантування права на справедливе здійснення правосуддя є однією з правових основ демократичного суспільства; ігнорування цього права не може виправдати поставлену мету (див. рішення від 17 січня 1970 р. у справі «Делькур проти Бельгії», № 2689/65, п. 25).

54. Крім того, якщо діяльність негласних агентів усе ж можлива за наявності чітких обмежень та гарантій від зловживань, використання доказів, отриманих унаслідок підбурювання з боку поліції, не можна виправдати суспільним інтересом, оскільки в такому випадку обвинувачений із самого початку може бути позбавлений права на справедливий судовий розгляд справи (див. зазначені рішення у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії», пункти 35, 36; «Худобін проти Росії», п. 128; рішення від 15 грудня 2005 р. у справі «Ванян проти Росії», № 53203/99, пункти 46, 47).

55. Підбурювання з боку поліції має місце тоді, коли відповідні працівники правоохоронних органів або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою встановлення злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи, впливають на суб'єкта, схилиючи його до вчинення злочину, який в іншому випадку не був би вчинений (див. зазначене рішення у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії», п. 38; з метою протиставлення див. ухвалу від 7 вересня 2008 р. щодо неприйнятності справи «Юрофінаком» проти Франції», № 58753/00).

56. Постановляючи зазначене рішення у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії» (п. 38), Суд дійшов висновку, що працівники поліції не обмежилися «пасивним розслідуванням проти-правної діяльності п. Тейксейра де Кастро, а вплинули на нього, підбуривши до вчинення злочину». Він установив, що їхні дії вийшли за межі функцій негласних агентів, оскільки вони спровокували злочин і не було підстав вважати, що його було б вчинено без їхнього втручання (п. 39).

Суд наголосив, зокрема, на тому, що втручання працівників поліції не здійснювалося в межах операції з боротьби з торгівлею наркотиками, яка б проводилася згідно з постановою та під наглядом судді, і що вони не мали підстав підозрювати заявника в торгівлі наркотиками, оскільки раніше він не притягався до кримінальної відповідальності і до моменту, коли до нього підійшли працівники поліції, не було підстав вважати, що він

може бути причетний до вчинення цього злочину (пункти 37, 38).

Крім того, Суд визнав, що об'єктивних підстав підозрювати заявника у протиправній діяльності не було. Доказів на підтвердження доводів Уряду Португалії про схильність заявника до вчинення злочинів також не було. Навпаки, поліція не мала даних щодо нього, він не мав при собі наркотиків на момент, коли працівники поліції запитали про їх наявність. Відповідно, заявник лише зміг дістати для них наркотики через знайомого, який отримав їх від продавця, особу якого встановити не вдалося. Хоча п. Тейксейр де Кастро потенційно міг вчинити злочин, об'єктивних доказів того, що він приступив до його вчинення до втручання відповідних працівників поліції, не було. Тому Суд не взяв до уваги доводи Уряду Португалії про відмінність між формуванням умислу на вчинення злочину в особи, яка його не мала, та виявленням латентного вже наявного умислу.

57. Використовуючи такі ж критерії при постановленні рішення у справі «Ванян проти Росії», Суд констатував порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що в цій справі мав місце факт оперативної закупівлі наркотиків, що, на його думку, було підбурюванням. Хоча відповідний оперативно-розшуковий захід провела приватна особа під прикриттям, організували та контролювали його здійснення правоохоронні органи.

58. В ухвалі у справі «Юрофінаком» проти Франції Суд керувався зазначеними принципами, проте дійшов висновку, що висловлення працівниками поліції пропозицій щодо надання їм послуг, пов'язаних з проституцією, не було підбуренням компанії-заявника до вчинення злочину (отримання аморальних прибутків), оскільки на момент висловлення таких пропозицій поліція вже володіла інформацією про те, що послугою компанії-заявника з передання даних користувалися особи, які займалися проституцією, для контактів з потенційними клієнтами.

59. У рішенні в справі «Секейра проти Португалії» Суд зазначив, що поліція не вдалася до підбурювання, обґрунтувавши цей висновок таким чином:

«У цій справі національні суди встановили, що А. та С. стали співпрацювати з відділом із розслідування злочинів у той час, коли заявник вже вийшов на контакт із А. з приводу організації постачання партії кокаїну в Португалію. Крім того, з цього часу відділ з розслідування злочинів координував дії А. та С., а прокуратура отримала повідомлення про операцію. Органи державної влади мали всі підстави підозрювати заявника в намірі здійснити постачання наркотиків. Через такі обставини ця справа відрізняється від справи «Тейксейра де Кастро проти Португалії», і ці обставини також підтверджують, що А. та С. не можуть вважатися провокаторами. Національні

суди правильно зазначили, що як і в справі Людї [рішення від 15 червня 1992 р. у справі «Людї проти Швейцарії»], їхні дії не вийшли за межі функцій негласних агентів».

60. Суд також зазначив, що у випадку, коли підсудний заявляє про підбурювання його до вчинення злочину, національний суд повинен ретельно перевірити матеріали кримінальної справи, оскільки з метою забезпечення права на справедливий судовий розгляд справи в розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції всі докази, отримані внаслідок підбурювання з боку поліції, мають визнаватися недопустимими. Дотримання цього принципу особливо важливе, якщо оперативно-розшуковий захід було проведено без достатньої правової підстави чи належних гарантій недопущення зловживань (див. зазначене рішення у справі «Худобін проти Росії», пункти 133—135).

61. Крім того, якщо надана прокуратурою інформація не дає підстав для однозначного висновку, чи мало місце підбурювання заявника з боку правоохоронних органів, Суд повинен проаналізувати процедуру розгляду заяви про підбурювання у кожній конкретній справі, щоб переконатися, що національний суд належним чином дотримав прав на захист, зокрема права на змагальність та рівність сторін (див. рішення від 27 жовтня 2004 р. у справі «Едвардс та Льюїс проти Сполученого Королівства» [ВП], № 39647/98 та № 40461/98, пункти 46—48; рішення від 16 лютого 2000 р. у справі «Джаспер проти Сполученого Королівства», № 27052/95, пункти 50 та 58).

2. Застосування зазначених принципів у розгляданій справі

62. Із доказів у цій справі вбачається, що 26 січня 1999 р. відділ МВС вніс подання про надання дозволу на використання моделі симулювання та про звільнення від кримінальної відповідальності, а до того часу А.З. вже контактував через V.S. із заявником, який, очевидно, погодився звільнити третю особу від кримінальної відповідальності за умови передання йому хабара. За твердженням Уряду, така послідовність подій дає підстави для висновку, що V.S. та А.З. діяли з власної ініціативи, не повідомивши своє керівництво. Уряд вважає, що надаючи дозвіл на застосування моделі симулювання та реалізуючи її, працівники прокуратури лише уможливили встановлення злочину, який заявник вже вирішив вчинити. Тому їх не можна звинувачувати в підбурюванні до вчинення злочину.

63. Суд не погоджується з такими доводами. Він вважає, що органи державної влади не можна звільнити від відповідальності за дії працівників правоохоронних органів лише тому, що під час виконання своїх функцій ті діяли «як приватні особи». Ці органи влади повинні насамперед нести

відповідальність за те, що на початковій стадії, зокрема до 27 січня 1999 р., модель симулювання реалізовувалася без жодної на це правової підстави чи дозволу суду. Більше того, надаючи дозвіл на застосування цієї моделі та звільняючи А.З. від кримінальної відповідальності, органи державної влади легітимізували початкову стадію постфактум і таким чином використали її результати.

64. Крім того, Уряд не надав переконливого пояснення, з яких причин або особистих мотивів А.З. міг звернутися до заявника з власної ініціативи, не повідомляючи про такий намір своє керівництво, або чому його не було притягнуто до відповідальності за дії, вчинені на початковій стадії застосування моделі симулювання. Із цього приводу Уряд лише послався на те, що всі відповідні документи було знищено.

65. Отже, згідно з Конвенцією Уряд несе відповідальність за дії А.З. та V.S., вчинені до надання дозволу на застосування моделі симулювання. Інакше було б відкрито шлях до зловживань та свавілля, оскільки дозволялося б обходити встановлені правила шляхом заміни працівників поліції приватними особами при підбурюванні до вчинення злочину.

66. Тому Суд повинен з'ясувати, чи дії органів державної влади, на які скаржиться заявник, були підбурюванням, що, як випливає зі ст. 6 Конвенції, є недопустимим.

67. Суд, щоб встановити, чи обмежилися А.З. та V.S. лише «пасивним розслідуванням протиправної діяльності», повинен врахувати, що: у справі немає доказів, які б підтверджували, що заявник раніше вчиняв злочини, зокрема пов'язані з корупцією; як засвідчують записи телефонних розмов, заявник неодноразово зустрічався із А.З. з ініціативи останнього (цей факт, очевидно, спростовує наведені Урядом доводи про те, що правоохоронні органи жодного разу не тиснули на заявника і не вдавалися до погроз). Навпаки, через контакти, встановлені з ініціативи А.З. та V.S., правоохоронні органи явно схилили заявника до протиправних дій, хоча, крім чуток, не було об'єктивних доказів для припущення, що заявник займається незаконною діяльністю.

68. Цих міркувань достатньо для обґрунтування висновку, що дії працівників правоохоронних органів вийшли за межі пасивного розслідування наявної протиправної діяльності.

69. Статті 6 Конвенції не було б порушено, якби заявник мав ефективну можливість шляхом заперечення або іншим чином порушити питання про підбурювання під час розгляду кримінальної справи щодо нього. Суд усупереч позиції Уряду не вважає, що дотримання таких загальних гарантій від зловживань, як рівність сторін та додержання права на захист, є достатнім у цьому випадку.

70. Оскільки доводи заявника не були повністю необґрунтованими, саме прокуратура мала довести, що факту підбурення не було. У разі відсутності таких доказів національні суди зобов'язані були проаналізувати факти у справі та вжити відповідних заходів, щоб встановити істину, а також з'ясувати, чи мало місце підбурювання. У разі доведення цього факту вони повинні були діяти відповідно до норм Конвенції (див. практику Суду, викладену в пунктах 49—61).

71. Суд зауважує, що заявник протягом усього провадження у справі стверджував про підбурювання його до вчинення злочину. Відповідно, органи державної влади та суди повинні були принаймні ретельно перевірити, чи перевищили правоохоронні органи межі, визначені у зв'язку з використанням моделі симулювання (див. п. 14), тобто чи підбурювали вони заявника до вчинення злочину. Про це також було зазначено і в рішенні Конституційного Суду Литовської Республіки від 8 травня 2000 р. Із цією метою вони повинні були, зокрема, встановити причини, з яких було розпочато використання цієї моделі, ступінь співучасті поліції у вчиненні злочину та характер підбурювання чи тиску, який чинили на заявника. Ці вимоги є особливо важливими з огляду на те, що V.S., який представив A.Z. заявнику і, як убачається з матеріалів справи, відігравав значну роль у подіях, що спричинили передання хабара, ніколи не викликали як свідка у справі, оскільки місце його перебування не було встановлено. Заявник повинен був мати можливість надати свої доводи щодо кожної з цих обставин.

72. Однак органи державної влади заперечували факт підбурювання з боку поліції, а суд не вжив жодних заходів з перевірки відповідних доводів заявника. Зокрема, суд навіть не намагався з'ясувати роль кожного з головних дійових осіб, наприклад, причини особистої ініціативи A.Z. звернутися до заявника, незважаючи на те, що обвинувальний вирок щодо останнього ґрунтувався на доказах, отриманих унаслідок оскаржуваного ним факту підбурювання.

Нагомість, Верховний Суд Литовської Республіки дійшов висновку, що немає підстав для визнання відповідних доказів недопустимими у справі, оскільки вони підтверджували вину заявника, яку він сам визнав. Як тільки його вину було доведено, питання щодо наявності будь-якого зовнішнього впливу, що спонукав вчинити злочин, втраило своє значення. Однак зізнання у злочині, вчиненому внаслідок підбурювання, не може нівелювати ні факт підбурювання, ні його наслідки.

73. Усвідомлюючи важливість розслідування злочинів та які з цим виникають труднощі, Суд визнав, що A.Z. та V.S. підбурили заявника до вчинення злочину, за який його було засуджено, і що немає підстав уважати, що він вчинив би його без їхнього втручання. З огляду на таке втручання та використання його результатів у кримінальному процесі судовий розгляд справи щодо заявника не мав ознак справедливості, які він повинен мати за змістом ст. 6 Конвенції.

74. Отже, в цій справі мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

<...>

Справа «Жогло проти України» Рішення від 24 квітня 2008 р.

*Справа про забезпечення справедливого судового розгляду справи
(стиглий виклад)**

Порушення пунктів 1 та 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Апеляційний суд Київської області вироком від 18 грудня 2001 р. засудив заявника, Жогло Р.М., за замах на умисне вбивство, вчинене з корисливих мотивів групою осіб (ст. 17 та пункти «а», «і» ст. 93 Кримінального кодексу України 1960 р.), та розбій, поєднаний зі спричиненням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 142 цього Кодексу), на 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна, яке є його власністю. Колегія суддів Судової палати

у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалою від 20 червня 2002 р. зазначений вирок залишила без змін.

Під час досудового слідства слідчий відмовив у задоволенні клопотання заявника про проведення очної ставки з потерпілим С. у зв'язку з хворобою останнього. Потерпілого не було допитано також в судовому засіданні через погіршення стану здоров'я. Апеляційний суд оголосив показання, які С. дав під час досудового слідства. Інших свідків злочину у справі не було, тому свій висновок щодо способу вчинення злочину та умислу на вбивство цей суд обґрунтував показаннями потерпілого С.

Європейський суд з прав людини (далі — Суд) у своєму рішенні зазначив, що з метою забезпечення

* Повний текст офіційного перекладу рішення опубліковано в «Офіційному віснику України» (№ 86 за листопад 2008 р.). Стиглий виклад рішення підготовлено помічником Першого заступника Голови Верховного Суду України З.П. Бортновською.

змагальності сторін у справі всі докази зазвичай повинні бути досліджені у відкритому судовому засіданні за присутності підсудного. Винятки з цього правила є, проте вони не можуть порушувати право на захист. Відповідно до загального правила п. 1 та підпункту «d» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) підсудному має надаватися достатньо можливостей оспорити показання свідка обвинувачення та поставити йому запитання тоді, коли він дає ці показання або на більш пізній стадії. Вирок не може ґрунтуватися виключно або переважно на показаннях, які сторона захисту не мала можливості оспорити.

Суд визнав, що за певних обставин допустимим є використання показань, які були дані під час досудового розслідування. Якщо підсудний мав належну можливість оспорити ці показання під час допиту або на більш пізній стадії, визнання їх допустимим доказом саме по собі не суперечить п. 1 та підпункту «d» п. 3 ст. 6 Конвенції. Проте якщо вирок ґрунтується виключно або переважно

на показаннях особи, яку підсудний чи його захисник не мали змоги допитати, або під час слідства чи в суді, право на захист обмежується настільки, що це суперечить ст. 6 Конвенції, якою таке право гарантовано.

Суд звернув увагу на те, що показання заявника та іншого підсудного щодо перебігу та мотиву бійки між ними і потерпілим істотно відрізнялися від показань потерпілого. Однак національні суди повністю поклалися у своїх рішеннях на версію потерпілого, викладену під час досудового слідства, не допитавши його особисто і не надавши можливості заявнику її оспорити. Визнання заявника винним у замаху на вбивство за попередньою змовою групою осіб ґрунтувалося якщо не виключно, то переважно на показаннях потерпілого.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що заявнику не було надано належної можливості оспорити показання, що покладені в основу вироку, а отже, мало місце порушення п. 1 та підпункту «d» п. 3 ст. 6 Конвенції.

Справа «Яременко проти України» Рішення від 12 червня 2008 р.

*Справа про забезпечення справедливого судового розгляду справи (стилий виклад)**

Порушення пунктів 1 та 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

27 січня 2001 р. Яременка О.В. затримали за підозрою у вбивстві того ж року водія таксі М. Зазначеного дня за його клопотанням до участі у справі допустили адвоката О., який разом із заявником брав участь у всіх слідчих діях.

1 лютого 2001 р. слідчий Харківського райвідділу внутрішніх справ м. Києва, у провадженні якого перебувала кримінальна справа про заповідання у 1998 р. водієві таксі Х. тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, допитав Яременка О.В. щодо можливої його причетності до цього злочину, прийнявши відмову від участі захисника в допиті. Під час допиту заявник написав явку з повинною, в якій визнав свою причетність до злочину. Того самого дня справу було передано в прокуратуру Харківського району м. Києва за підслідністю, а кваліфікацію дій заявника змінено на умисне вбивство.

2 лютого 2001 р. під час відтворення обставинки й обставин убивства в 2001 р. водія таксі Яременко О.В. у присутності адвоката О. заявив, що

він написав явку з повинною про вбивство в 1998 р. водія таксі через застосування до нього незаконних методів під час слідства, насправді ж не причетний до вчинення цього злочину.

Того самого дня слідчий відсторонив адвоката О. від участі у справі. Через це клопотання цього адвоката про медичне обстеження заявника щодо наявності слідів побоїв розглянуте не було. Із червня 2001 р. слідчий знову допустив адвоката О. до участі у справі. До того часу в слідчих діях, проведених за участю Яременка О.В., брали участь різні адвокати за призначенням.

20 листопада 2001 р. Апеляційний суд м. Києва визнав Яременка О.В. та іншого співучасника (С.) винними у вбивствах, вчинених у 1998 і 2001 рр., та засудив їх до довічного позбавлення волі. В основу свого висновку про винність Яременка О.В. у вбивстві водія таксі Х. у 1998 р. суд поклав визнавальні показання заявника та С., які вони давали на початковій стадії розслідування і від яких згодом відмовилися, пославшись на застосування до них незаконних методів під час слідства. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалою від 18 квітня 2002 р. касаційну скаргу Яременка О.В. залишила без задоволення, а вирок — без змін.

Європейський суд з прав людини (далі — Суд) констатував порушення у цій справі ст. 3,

* Повний текст офіційного перекладу рішення опубліковано в «Офіційному віснику України» (№ 2 за лютий 2009 р.). Стилий виклад рішення підготовлено помічником Першого заступника Голови Верховного Суду України З.П. Бортновською.

п. 1 та підпункту «с» п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

Суд зазначив, що коли особа заявляє небезпідставну скаргу про жорстоке поводження з боку правоохоронних органів, як впливає з положення ст. 3 Конвенції та передбаченого ст. 1 Конвенції загального обов'язку держави «гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в розд. I цієї Конвенції», має бути проведено ефективне офіційне розслідування, під час якого можна виявити та забезпечити покарання винних осіб. Мінімальні стандарти, викладені в практиці Суду, передбачають проведення незалежного та безстороннього розслідування під контролем громадськості, а від компетентних органів влади вимагають ретельності та оперативності при його проведенні.

У цій справі подані в березні 2001 р. скарги заявника були перевірені в червні того ж року. Крім того, оскільки окреме процесуальне рішення за результатами перевірки не було прийняте, заявник не мав змоги його оскаржити.

Суд визнав, що під час перевірки скарг заявника не було дотримано вимог щодо безсторонності та незалежності, оскільки перший допит заявника з приводу жорстокого поводження проводив слідчий прокуратури Харківського району м. Києва, якого дружина заявника назвала одним із учасників незаконних дій щодо її чоловіка. Цей слідчий допитував і працівників Харківського райвідділу внутрішніх справ м. Києва. У постанові ж про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою дружини заявника прокурор Харківського району м. Києва навіть не вказав прізвище цього слідчого, який був його підлеглим.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що держава не забезпечила проведення ефективної та незалежної перевірки скарг заявника про жорстоке поводження з боку працівників правоохоронних органів, а отже, порушила ст. 3 Конвенції.

Розглядаючи питання щодо порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, Суд зазначив, що право обвинуваченого

не свідчити проти себе та не давати показань є загальновизнаними міжнародними стандартами та складовими гарантованого ст. 6 Конвенції права на справедливий суд. Вони захищають його від неналежного примусу з боку слідчих органів, сприяючи таким чином уникненню помилок при здійсненні правосуддя. Зокрема, право не свідчити проти себе передбачає, що сторона обвинувачення у кримінальній справі повинна доводити вину обвинуваченого без використання доказів, отриманих шляхом застосування методів примусу або пригнічення волі обвинуваченого.

Суд дійшов висновку, що використання в суді визнавальних показань Яременка О.В., які він давав під час досудового слідства і від яких згодом відмовився, посилаючись на застосування до нього незаконних методів під час слідства, при неналежно здійсненій перевірці скарг заявника порушило його право не свідчити проти себе та не давати показань взагалі.

Порушення підпункту «с» п. 1 ст. 6 Конвенції було констатоване у зв'язку з тим, що справу про вбивство в 1998 р. водія таксі Х. порушено за фактом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, а його дії одразу ж було перекваліфіковано на умисне вбивство, як тільки Яременко О.В. написав явку з повинною без участі захисника. При цьому під час допиту він відмовився від участі адвоката, що вже захищав його в іншій порушеній проти нього справі. Суд зазначив, що за таких обставин виникають підозри, що порушення кримінальної справи саме із вказаною кваліфікацією дій заявника мало прихований мотив — забезпечити можливість допиту без участі захисника.

Крім того, Суд зауважив, що відсторонення адвоката О. від участі у справі було необґрунтованим, а участь захисників за призначенням після його відсторонення зводилася до символічної ролі підписання відповідних протоколів. Таким чином, було порушено право заявника отримати юридичну допомогу від захисника, що гарантовано підпунктом «с» п. 3 ст. 6 Конвенції.

Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства

Підвищення ефективності правозастосування в контексті строків розгляду цивільних справ

Л.Г. Лічман,
*голова Малиновського районного суду м. Одеси,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України*

У ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) встановлено, що одним із основних завдань цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

У пропонуваніх проектах судової реформи не завжди враховуються реалії цивільного судочинства. Деякі питання оптимізації судової системи обговорюються в юридичній літературі¹. Проте науковці комплексно не досліджували фактори і чинники ефективності правозастосування та їх врахування в процесі проведення реформи.

Для судових проваджень та судочинства загалом характерною рисою є темпоральність, яка означає, що процесуальні дії суду та учасників цивільного процесу мають здійснюватися лише в межах відповідних стадій судочинства, у встановленій послідовності, впродовж певного часу, зокрема визначених процесуальних строків для сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, та строків судової діяльності, встановлених законом для суду².

Аналіз змісту ЦПК, зокрема ст. 1, дає підстави для висновку, що на суд покладається обов'язок вирішити спірну правову ситуацію впродовж встановленого законом строку. Відповідно можна констатувати, що захисна функція цивільно-

процесуального права реалізується й через процесуальні строки. Разом з тим суди часто порушують передбачені законом строки розгляду цивільних справ. І це проблема не одного суду, а всієї судової системи, тому вона потребує комплексного вирішення.

На сьогодні немає наукових розробок з цієї проблематики. Дослідники традиційно розглядають процесуальні строки та їх порушення дещо з іншої точки зору³, не приділяючи уваги причинам їх порушення та факторам, які впливають на оперативність розгляду справ. Через це питання про своєчасність розгляду справ набуває все більшої актуальності та ймовірніше стає показником належного реагування суду, спрямованого на ефективний захист прав людини у розумний строк, ніж належить до критерію визначення доступності до правосуддя, як зазначають деякі правознавці⁴.

Навіть побіжно ознайомившись із судовою практикою, можна стверджувати, що судочинство здійснюється з істотним порушенням строків розумності, а намагання особи уникнути судової тяганини як і її надії отримати судовий захист, марні з різних причин. На деякі з них, зокрема недоліки в діяльності судів, пов'язані з незадовільною організацією судових процесів, зниженням рівня виконавчої дисципліни, несвоєчасним оформленням документів, недостатнім контролем з боку голів судів, понад 10 років тому звернув увагу Верховний Суд України у постанові Пленуму від 1 квітня 1994 р. № 3 «Про строки розгляду судами України кримі-

¹ Див., напр.: Сирій Н. Такая судебная система нам не нужна // Юридическая практика. — 2007. — № 11; Москвич Л. Питання оптимізації функціонування судової системи // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11.

² Див.: Рожков О.В. Процесуальні строки (теорія та практика) // Судова практика. — № 3. — 2008. — С. 3.

³ Див.: Боннер А.Т. Избранные труды по гражданскому процессу. — СПб., 2005 — 991 с.; Четот Д.М. Избранные труды по гражданскому процессу. — СПб., 2005. — 616 с.

⁴ Див.: Ярко В.В. Цели судопроизводства и доступ к правосудию // www.org.ru

нальних і цивільних справ». Нині ситуація не тільки не покращилась, а подекуди й погіршилась.

Як зазначалось у листі Верховного Суду України до голів апеляційних судів України від 25 січня 2006 р. з № 1-5/45, серед рішень, винесених Європейським судом з прав людини (далі — Європейський суд) проти України за період чинності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) для нашої держави, шість стосується порушення права особи на розгляд її справи упродовж розумного строку. Це рішення у справах: «Науменко проти України» від 9 листопада 2004 р., «Странніков проти України» від 3 травня 2005 р., «Павлюлинець проти України» від 6 вересня 2005 р., «Лещенко і Толюпа проти України» від 8 листопада 2005 р. та ін. Загальна сума компенсацій, стягнутих з України за порушення прав заявників у цивільних справах, становила 38 тис. євро.

При цьому аналіз зазначених вище рішень свідчить про порушення Україною, як правило, двох статей Конвенції — ст. 6 (Право на справедливий судовий розгляд) і ст. 13 (Право на ефективний засіб юридичного захисту), про що неодноразово констатував Європейський суд у постановлених рішеннях.

Згідно з наданою Міністерством юстиції України інформацією наприкінці 2005 р. Європейський суд розпочав розгляд щодо прийнятності та суті ще понад 40 справ стосовно тривалості проваджень у судах, які були надіслані Уряду України для подання зауважень. Кількість скарг про перевищення розумних строків розгляду справ, які надходять до Європейського суду від громадян України та юридичних осіб, зростає. При цьому громадяни скаржаться, як правило, на тривалість розгляду, яка перевищує п'ять, сім, а то й 10 років⁵.

Недотримання строків розгляду справ не тільки порушує права особи на захист, а й формує в неї негативне ставлення до судової системи, неповагу до права, що стає критичним для самої країни (вона буде постійно зазнавати як фінансових втрат, так і погіршуватиметься її імідж). У зв'язку з цим нагальною потребою на сьогодні є вдосконалення, навіть спрощення судових процедур та їх адаптація до європейських стандартів. На нашу думку, обмежуватись лише внесенням змін до законодавства не можна. Для більш повного уявлення про способи врегулювання цієї проблеми звернімось до чинних нормативно-правових актів. На виконання завдання цивільного судочинства щодо своєчасності розгляду цивільних справ спрямовані такі нормативно-правові акти: Конституція України, Конвенція, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною

Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., Основні принципи незалежності судових органів, схвалені Резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада та 13 грудня 1985 р., Закон від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV), ЦПК, постанови розширеного спільного засідання Президії Верховного Суду України, президії Ради суддів України та колегії Державної судової адміністрації України від 18 квітня 2008 р. «Про стан здійснення судочинства у 2007 р. та завдання на 2008 р.» та інші нормативно-правові акти. Принципові положення щодо своєчасності розгляду справ відображені у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленій Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006.

Щодо розумності строків питання своєчасності розгляду справ неодноразово визнавалось актуальним і таким, яке потребує дослідження, що й зумовило звернення до проблематики.

Метою цієї статі є дослідження проблеми підвищення ефективності правозастосування в цивільному процесі з точки зору дотримання встановлених строків та формування пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільно-процесуального законодавства.

В оновленому цивільно-процесуальному законодавстві поняття «строк» розглядається як чітко визначений проміжок часу для вчинення певної процесуальної дії. Найчастіше з ним вживаються терміни: «невідкладно» (ст. 104 ЦПК), «швидко» (ст. 130 ЦПК), «негайно» (ст. 209 ЦПК), «розумний» (ст. 157 ЦПК).

Детальніше зупинимось на визначенні останнього з них, оскільки саме дотримання судом розумного строку розгляду справи свідчить про ефективний захист прав людини згідно з існуючою практикою Європейського суду.

У ч. 1 ст. 6 Конвенції зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Відповідно до ст. 17 Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. Проте ні Конвенція, ні практика Європейського суду не встановлюють чітко визначених меж строку розгляду справи судом, дотримання якого буде вважатись розумним. Це пов'язано перш за все з тим, що поняття «розумність» є оцінним і визначається залежно від конкретної цивільної справи та з урахуванням наступних критеріїв: складність справи, поведінка

⁵ Див.: Рожков О.В. Процесуальні строки (теорія та практика) // Судова практика. — № 3. — 2008. — С. 3.

заявника і компетентних органів та інтерес, який мав заявник у цьому спорі⁶.

Значна завантаженість, недостатня кількість та недосвідченість судових кадрів, погане матеріально-технічне оснащення суду, відсутність належного фінансування, несвоєчасне сповіщення сторін про дату, час та місце проведення судових засідань тощо, яке все частіше стає «виправданням» тривалої затримки судових проваджень, — усе це, з точки зору практики Європейського суду не є поважними причинами порушення розумних строків розгляду справ. Така позиція цілком логічна, адже вимога розумності строку походить із принципу верховенства права, зокрема із супутнього йому принципу правової визначеності, який охороняє стабільність суспільних відносин.

Впровадивши у цивільно-процесуальне законодавство інститут розумного строку, Україна закріпила досить жорсткі межі строків розгляду цивільних справ.

Відповідно до ст. 157 ЦПК строки розгляду цивільних справ щодо стягнення аліментів або поновлення на роботі не повинні перевищувати одного місяця, усі інші категорії — двох. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 122 ЦПК питання про відкриття провадження у справі суддя має вирішити не пізніше 10 днів з дня надходження заяви до суду або закінчення строку, встановленого для усунення недоліків. Попереднє судове засідання призначається і проводиться протягом одного місяця з дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 129 ЦПК). Щодо призначення до розгляду, то відповідно до ч. 2 ст. 156 ЦПК справа має бути призначена до розгляду не пізніше 15 днів після закінчення дій підготовки до судового розгляду.

Таким чином, якщо припустити, що відкриття провадження у справі (протягом 10 днів), призначення попереднього судового засідання (протягом одного місяця) та здійснення належної підготовки справи (до 15 днів) буде здійснено суддею в установлені законодавцем строки, то строк для судового розгляду справи у відкритому судовому засіданні, протягом якого можна виконати вимоги ст. 157 ЦПК, не повинен перевищувати 15 днів. Встановлені законодавчі вимоги не можна визнати реальними, саме тому зазначена норма закону часто залишається декларативною, а оперативність розгляду справ і захисту прав, свобод та законних інтересів — такою, що не відповідає міжнародному законодавству, а отже, порушує право особи на судовий захист. Аналіз кількості звернень громадян до суду за захистом своїх прав свідчить, що цей показник динамічно зростає⁷. У I півріччі 2008 р. на розгляд

до судів першої інстанції надійшло 4,9 млн справ та матеріалів, що на 17,1 % більше порівняно з таким самим періодом попереднього року. Тенденція до збільшення кількості цивільних справ, які розглядаються судами, збереглась і в I півріччі 2008 р. Так, кількість справ і матеріалів, які надійшли на розгляд до місцевих судів у порядку цивільного судочинства, порівняно з I півріччям 2007 р. збільшилася на 21,4 % і становила понад 973 тис.⁸ Зазначений фактор, безумовно, впливає і на підвищення навантаження на суддю, однак без проведення належного дослідження неможливо визначити той розумний строк розгляду справи, який був би прийнятний як з точки зору реальності його дотримання, так і виходячи з встановлених «європейських» часових стандартів.

У науковій літературі вже зазначалося, що до факторів, які погіршують якість судочинства, можна віднести значне навантаження на суддів⁹. Аналіз такого навантаження можна провести за допомогою хронометражного спостереження за його роботою на прикладі справ різної категорії складності¹⁰. На підставі зазначених даних при середньостатистичній навантаженості на суддю (без урахування динамічного зростання кількості справ, що надходять для розгляду), трудовитрати на розгляд лише тих справ, які надходять у порядку позовного та окремого провадження, з часу їх отримання до передачі судового рішення до друку при повній зайнятості восьмигодинного робочого дня становитиме 4,4 місяця, що, відповідно, більш ніж у два рази перевищує строки, передбачені ст. 157 ЦПК.

Запровадження саме такої форми спостереження в судах різних інстанцій дасть змогу визначити найбільш оптимальний строк для розгляду, що сприятиме встановленню певних еталонних стандартів розгляду справ. Відповідно до п. 17 ст. 126 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судочинстві України» (далі — Закон від 7 лютого 2002 р. № 3018-III) ДСА України разом з Радою суддів України визначає нормативи навантаження суддів у судах усіх рівнів та виробляє пропозиції щодо кількості суддів у відповідних судах. До цього часу така вимога Закону не виконана. Рішенням Ради суддів України від 26 вересня 2008 р. було погоджено питання щодо проведення розрахунку норм часу, необхідного для розгляду справ суддями, з метою прийняття положення про тимчасовий порядок розподілу судових справ між суддями у місцевих та апеляційних судах.

⁸ Див. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2008 р. // www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf.

⁹ Див.: Москвич Л. Питання оптимізації функціонування судової системи // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11. — С. 40.

¹⁰ Див.: Хронометражне спостереження роботи судді А.І. Дрішлюка (Малиновський районний суд м. Одеси). Архів цього суду.

⁶ Див.: Справа «Макаренко проти України» (Заява N 43482/02). Рішення Європейського суду з прав людини від 1 лютого 2007 р. // www.minjust.gov.ua.

⁷ Див.: Звіт Малиновського районного суду м. Одеси за 2006—2008 рр. Архів цього суду.

Водночас питання щодо розгляду цивільних справ у розумні строки, на нашу думку, повинно бути однією зі складових (критеріїв) оцінки якості роботи судді. Проте на сьогодні методика і критерії такої оцінки не розроблені. Слушними є висловлені у Висновках першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів судження про те, що єдиний випадок, коли суддя несе відповідальність за свої рішення — це груба халатність або неправильна поведінка. Прикладом такої халатності є, зокрема, значне затягування винесення рішення у справі з вини самого судді. Кількість справ, розглянутих за певний період, може бути лише критерієм оцінки роботи судді¹¹.

Порушення строків розгляду цивільних справ не є причиною для скасування судових рішень, ухвалених з порушенням розумних строків. Разом з тим наявність великої кількості справ не може виправдовувати суддів, і, як зазначає Європейський суд, покладає обов'язок на Україну як державу-учасницю Конвенції здійснювати організацію своєї судової системи таким чином, щоб вона гарантувала здійснення реального та ефективного судочинства¹². У Рекомендаціях щодо ефективного провадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалених Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 р., зазначається, що особливу увагу держава має звернути на необхідність надання певних ресурсів, потрібних для функціонування судової системи, враховуючи призначення достатньої для рівня завантаженості справами кількості суддів¹³. Проблемною залишається практика неодноразового скасування рішення суду в апеляційному порядку з поверненням справи на новий судовий розгляд до суду першої інстанції. Саме численні перегляди справи, які спричинили більшість затримок, були відзначені Європейським судом як невинуваті. Крім того, Європейський суд зробив висновок, що практика багаторазових скасувань рішень судів з переданням на новий розгляд може свідчити про недосконалість правової системи. Такі позиції були суттєвими підставами для визнання порушення Україною п. 1 ст. 6 Конвенції¹⁴. На жаль, судова статистика свідчить про збереження цієї негативної практики. Так у I півріччі 2008 р. в апеляційному порядку скасовано із переданням справи на новий судовий розгляд 4 тис. 300 рішень місцевих судів у цивільних справах, або 37,8 % [39 %]¹⁵ від усіх

скасованих. Разом з тим кількість нових рішень у цивільних справах, ухвалених апеляційними судами за результатами скасування рішень місцевих судів, у I півріччі 2008 р. збільшилася на 12,6 % і становила 6 тис. 100, або 53,2 % [52,7 %] від числа скасованих апеляційною інстанцією. Також скасовано і змінено 5 тис. 500 ухвал місцевих судів, або 2,3 % [2,2 %] від ухвалених, із них: скасовано 5 тис. 400, у тому числі з прийняттям нової ухвали (вирішенням питання по суті) — 917, або 17,1 % [18,7 %] від скасованих; змінено 155, або 0,1 % [0,1 %] від постановлених¹⁶.

Європейський суд у рішенні від 21 грудня 2006 р. відзначив, що ст. 13 Конвенції гарантує право на ефективні засоби юридичного захисту національними органами влади від порушення вимог п. 1 ст. 6 розглянути справу в розумний строк¹⁷. Суд зазначає, що ефективним є той засіб, який може бути використаний або для прискорення винесення рішення судом, що розглядає справу, або щоб стороні судового процесу була виплачена відповідна компенсація за затримки, які мали місце. Крім того, засіб, встановлений ст. 13 Конвенції, повинен бути ефективним як практично, так і юридично¹⁸. Існування такого засобу має бути достатньо визначено не тільки в теорії, але й на практиці. В іншому випадку йому не вистачатиме ознак доступності та ефективності¹⁹.

Не лише нормативною проблемою є забезпечення оперативності розгляду цивільних справ, яка пов'язана з невмінням деяких суддів належним чином організувати свою роботу²⁰. Непоодинокі випадки, коли розгляд справи без поважних причин тривалий час взагалі не проводився²¹. Таке їх ставлення до розгляду справи, безумовно, не додає авторитету суду, а навпаки — викликає обурення громадян, численні скарги на тяганину тощо. «Вік» деяких справ не можна вважати таким, що відповідає вимогам закону щодо своєчасності їх вирішення (не узгоджуються з вимогами ст. 157 ЦПК), а також з принципом розумності строків розгляду справи, навіть з урахуванням існуючого навантаження на кожного суддю.

Непоодинокими також є випадки, коли суддя виконує передбачені процесуальним законодавством дії щодо судового розгляду, однак справа не вирішується роками²².

¹¹ Див.: Міжнародні стандарти незалежності суддів. Збірка документів. — К., 2008. — С. 39, 61, 78.

¹² Див.: Справа «Теліга та інші проти України» (заява № 72551/01) // www.minjust.gov.ua

¹³ Див.: Міжнародні стандарти незалежності суддів. — С. 16—19.

¹⁴ Див.: справи «Лещенко і Толупа проти України» (заява № 56918/00), «Дульський проти України» (заява № 61679/00), «Павлюлінець проти України» (заява № 70767/01), «Мухін проти України» (заява № 39404/02), «Смірнова проти України» (заява № 36655/02) // www.minjust.gov.ua

¹⁵ Тут і далі у квадратних дужках наведено відповідні показники за 2007 р.

¹⁶ Див.: Аналіз роботи судів загальною юрисдикцією у I півріччі 2008 // www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf

¹⁷ Див.: *Kudla v. Poland* (Заява N 30210/96) п. 156, ECHR 2000-XI // www.minjust.gov.ua

¹⁸ Див.: «*Kudla* проти Польщі», пп. 157-159 (Заява N 30210/96) // www.minjust.gov.ua

¹⁹ Див.: *Mifsud* проти Франції (dec.) [GC], no. 57220/00, ECHR 2002-VIII.

²⁰ Див.: Москвич Л. Питання оптимізації функціонування судової системи / Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11. — С. 40—42.

²¹ Наприклад, див.: цивільна справа № 2-2282/08 // Архів Малиновського районного суду м. Одеси.

²² Див.: цивільні справи № 2-375/08, № 2-2485/08 // Архів Малиновського районного суду м. Одеси.

Досить поширеною є неявка у судові засідання учасників процесу без поважних на то причин. Систематично трапляються випадки, коли учасники процесу з'являються до суду невідготовленими до розгляду справи, зловживаючи своїми процесуальними правами, подають у день призначення слухання справи заяви про необхідність ознайомлення з матеріалами справи, надання до суду додаткових доказів тощо²³. На кінець звітнього періоду (I півріччя 2008 р.) через неодноразове перенесення судового розгляду залишилися невіршеними понад 137 тис. 800 цивільних справ позовного провадження. Найпоширеніша причина тривалого перебування на розгляді в судах цивільних справ — неявка сторін та їхніх представників. Суди також не в повній мірі застосовують заходи процесуального примусу до осіб, які перешкоджають здійсненню цивільного судочинства (зокрема, через неявку свідків відкладено розгляд 10 тис. 200 справ, а суди постановили лише 110 ухвал про їх привід)²⁴.

Зазначені фактори (неявка учасників процесу в судові засідання, зловживання процесуальними правами тощо) стали причиною порушення суддями Малиновського районного суду м. Одеси строків розгляду справ. Так, із загального залишку справ, нерозглянутих судом, станом на початок 2007 р. щодо 810 справ не було закінчено провадження саме через вказані причини.

Частиною 3 ст. 27 ЦПК встановлено, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки. При цьому дієвого механізму впливу на виконання учасниками процесу покладених на них процесуальних обов'язків у законодавстві не передбачено.

Чи не єдиним правовим засобом впливу на осіб, які без поважних або необґрунтованих підстав не з'являються в судові засідання, є застосування до них адміністративних стягнень, передбачених ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Проте, судді рідко застосовують цю норму. На наш погляд, це пов'язано з тим, що її застосуванню повинно передувати складення секретарем судового засідання протоколу про адміністративне правопорушення та розгляд суддею справи про таке правопорушення з ухваленням відповідної постанови, що ще більше завантажує суддю та секретаря судового засідання. Безпосередньої норми у чинному ЦПК, на підставі якої осіб, що беруть участь у справі, можна було б притягнути до процесуальної відповідальності за неявку в судові засідання без поважних причин, як це було передбачено у ч. 6 ст. 172 ЦПК (в редакції

1963 р.), немає. На необхідність застосування до сторін, які сприяють безпідставному затягуванню провадження, адміністративних та кримінальних санкцій судами України вказувалось у рішеннях Європейського суду у справах «Сілін проти України» та «Смірнова проти України».

Загальний аналіз судової практики Малиновського районного суду м. Одеси свідчить, що притягнення сторін до адміністративної відповідальності за неповагу до суду суддями майже не здійснюється. Це пов'язано не стільки з добросовісним виконанням сторонами своїх процесуальних обов'язків, скільки з переважаністю суддів. Належне оформлення адміністративної справи для притягнення особи до адміністративної відповідальності за неповагу до суду значно перевищує час повторного виклику сторін у судові засідання, у зв'язку з чим останнє залишається більш поширеним.

Одночасно практика Європейського суду свідчить, що відповідальність за деякі затримки може бути покладена на заявника, який не завжди з'являвся за викликом суду. Проте Європейський суд нагадує, що він неодноразово зазначав, що п. 1 ст. 6 Конвенції покладає на держави-сторони обов'язок організувати свою судову систему таким чином, щоб національні юрисдикційні органи відповідали кожній з вимог, яким має відповідати суд, зокрема вимозі розгляду справи в розумний строк²⁵. Держава несе відповідальність лише за дії органів. На неї не може бути покладена відповідальність за затягування розгляду справи, викликане використанням сторонами в цивільному процесі всіх наявних процесуальних прав, наданих національним законодавством²⁶.

Привертає до себе увагу і явна некваліфікованість осіб, які здійснюють представництво сторін у суді. При постійному зростанні кількості професійних юристів рівень їх кваліфікації залишається доволі низьким. Зазначене дає підстави стверджувати, що порушення принципу своєчасності розгляду справи також негативно впливає на реалізацію принципу змагальності сторін, що є наслідком створення перепон для забезпечення належного доступу до правосуддя.

У контексті оперативності (своєчасності) розгляду справи неможливо не звернути увагу і на належну підготовку справи до судового розгляду. Завданням підготовки справи до судового розгляду в суді є: створення можливостей для врегулювання спору до судового розгляду, у тому числі примирення сторін; визначення характеру правовідносин сторін і, відповідно, нормативних актів, які повинні застосовуватися при вирішенні суперечки; ви-

²³ Див.: цивільна справа № 2-5052/08 // Архів Малиновського районного суду м. Одеси.

²⁴ Див.: Аналіз роботи судів загальною юрисдикцією у I півріччі 2008 р. // <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>

²⁵ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини від 18 жовтня 2007 р. у справі «Конолов проти України» (заява № 13242/02)

²⁶ Див.: Справа № 2-2354/08 // Архів Малиновського районного суду м. Одеси.

значення кола доказів, необхідних для вирішення спору по суті та забезпечення їхнього подання до моменту початку розгляду; повідомлення зацікавлених осіб про час і місце розгляду.

Відповідно до ст. 130 ЦПК попереднє судове засідання проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Засобом досягнення зазначених цілей виступає виконання закріплених у законі специфічних завдань цієї стадії процесу здійснення процесуальних дій, конкретний вибір яких залежить від особливостей тієї або іншої цивільної справи.

Аналіз практики виконання цієї норми процесуального закону свідчить про те, що деякі судді ігнорують її чи застосовують лише формально, внаслідок чого всі процесуальні дії, в тому числі надання доказів, вчиняються судом на стадії судового розгляду. Зазначену практику не можна вважати такою, що відповідає закону. Це свідчить про формальний підхід суду до підготовки справи до розгляду, що впливає на строки розгляду справи та послідовність судового процесу. Разом з тим, зазначена стадія має виняткове значення для успішного проведення судового розгляду й, відповідно, досягнення кінцевого результату судочинства — прийняття законного й обґрунтованого, правильного рішення. Як свідчить практика вирішення справ Малиновським районним судом м. Одеси, саме недостатня підготовка справи у багатьох випадках і є причиною неодноразового відкладення її розгляду, що дає цілком законну можливість затягувати процес особам, зацікавленим у цьому, нерідко призводить до скасування рішення апеляційним судом як прийнятого без всебічного дослідження всіх обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Попри встановлені вимоги закону щодо подання чи повідомлення суду про докази під час попереднього судового засідання (ст. 131 ЦПК), на цій стадії сторонами не виконуються, що змушує суд перенести слухання справи на іншу дату для витребування доказів.

Зазначене, а також невикористання зацікавленими особами процедури забезпечення доказів до пред'явлення позовної заяви, передбаченого ст. 134 ЦПК, створює перешкоди у досягненні мети підготовки цивільної справи до судового розгляду, а саме — забезпечення своєчасного і

правильного розгляду та вирішення справи. При цьому слід мати на увазі, що сприяти підготовці справи до судового розгляду повинен не тільки суд, а й усі інші учасники процесу.

Перехід від активності суду до реальної реалізації принципу змагальності сторін, тобто до відносної пасивності суду та активності сторін, зумовлює залежність досягнення процесуальної мети від діяльності останніх. Особливо яскраво така необхідність проявляється на стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду, оскільки підготовчі дії судді не можуть здійснюватись без взаємозв'язку з діями інших учасників процесу, а в змагальному процесі своєчасність та повнота підготовчих дій багато в чому залежать від активності осіб, які беруть участь у справі, та їх представників. Неможливо забезпечити своєчасний та правильний розгляд справи без попереднього встановлення кола доказів у справі та забезпечення їх своєчасного надання. Тобто від того, наскільки повно та вчасно сторони нададуть докази, залежить, у тому числі, і досягнення мети стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду.

Якщо справу розглянуто всебічно, досліджено всі обставини, що мають значення для правильного її вирішення, але з порушенням процесуальних строків, або винесено необґрунтоване рішення, говорити про досягнення кінцевої мети правосуддя неможливо, адже всебічність розгляду справи не гарантує охорони прав учасників процесу. На ці обставини звертається увага в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 12 «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку».

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що розгляд справ в установлені законом строки залежить не тільки від досконалості законодавства (у тому числі, визначення нормативів навантаження суддів у судах усіх рівнів та вироблення пропозицій щодо необхідної кількості суддів у відповідних судах), але й від правозастосовної діяльності суду і виконання вимог цивільного процесуального права, від добросовісного ставлення учасників процесу та їх представників до виконання покладених на них процесуальних обов'язків, яке виключає зловживання своїми процесуальними правами. Усе це в комплексі створить належні умови для своєчасного вирішення цивільних справ, а відтак, і умови для виконання Україною вимог розумності, передбачених Конвенцією.

Summary

The author surveys the issues of enhancement of law application efficiency in the civil proceeding in point of adhering to the reasonable time and puts forward his suggestions on improvement of civil-procedural laws.

Міжнародні зв'язки

12—13 березня 2009 р. в м. Києві проходила міжнародна конференція «Судова реформа в Україні: пошук рішень у світлі європейських стандартів».

Захід було організовано спільною програмою Ради Європи та Європейського Союзу «Прозорість та ефективність судової системи України» і проектом USAID «Україна: верховенство права» за підтримки Верховного Суду України, Ради суддів України, за участі комітетів Верховної Ради України і Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права.

Учасники конференції обговорили шляхи налагодження діалогу і порозуміння між різними зацікавленими сторонами щодо питань, пов'язаних зі здійсненням судової реформи в Україні, включаючи структуру судової системи, функціонування судових органів та суддівське самоврядування, а також добір, навчання та притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів. Висловитися на ці актуальні теми мали можливі судді, науковці, експерти, представники Міністерства юстиції України та міжнародних організацій.

У вітальному слові Голова Верховного Суду України Василь Онопенко назвав три основні проблеми, що потребують невідкладного вирішення. Це усвідомлення суспільством та політичними ролі і місця суду як найвищого арбітра у вирішенні суспільних конфліктів, утвердження в Україні цілісної судової системи, яка б функціонувала як єдиний правовий механізм, та проведення справжньої судової реформи. Вирішення існуючих проблем, на його думку, можливе за умови відповідального державницького підходу, який, на жаль, проявляють не всі головні носії влади.

Учасників конференції також привітали міністр юстиції України Микола Оніщук, керівник першого відділу програм допомоги Представництва Європейської Комісії в Україні Мартін Шідер, заступник представника Генерального секретаря Ради Європи в Україні Наталія Вутова, керівник проекту USAID «Україна: верховенство права» Девід Вон.

Говорячи про судову реформу, Штефан Гасс, віце-президент Міжнародної асоціації суддів, суддя Апеляційного суду м. Базель (Швейцарія), висловив переконання, що її метою має бути безсторонність та інституційна незалежність. Судді повинні бути захищені від державного свавілля та зазіхання на свої особисті права.

Продовжуючи цю тему, Перший заступник Голови Верховного Суду України, голова Ради суддів України Петро Пилипчук зазначив, що незалежність судової влади є головною гарантією якісного і неупередженого правосуддя. У державі повинен існувати авторитет суду, щоб кожна людина була впевнена, що суд у будь-якому випадку захистить її порушені права. На жаль, наші політики не хочуть цього зрозуміти: триває дискредитація судової влади, суддів, дається оцінка і переоцінка судових рішень. Він зауважив, що не можна перебудовувати судову систему, не вносячи змін до Конституції України і не визначивши структуру органів, які входитимуть до судової влади, статус Вищої ради юстиції, органів суддівського самоврядування та Державної судової адміністрації України.

Обговорюючи поданий до парламенту об'єднаний законопроект про судоустрій і статус суддів, голова Апеляційного суду м. Києва Антон Чернушенко зазначив, що цей законопроект слід повернути на доопрацювання в спеціально створену парламентську комісію, до складу якої мають увійти народні депутати усіх фракцій парламенту, науковці провідних наукових і навчальних закладів, судді всіх рівнів, представники громадських організацій. Завданням комісії має бути розробка концепції комплексної судово-правової реформи, яка б охоплювала всі правові інститути, задіяні в системі правосуддя (суд, прокуратура, адвокатура тощо). У концепції, на його думку, необхідно передбачити внесення змін до Конституції та оновлення законодавства, зокрема, процесуального.

Своє бачення структури системи органів судової влади висловив старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України Микола Сірий. Він переконаний: завдання голови суду — забезпечити якісне правосуддя, а зробити це без організації роботи суду неможливо. Так само неможливо побудувати цілісну судову систему без єдиної касації у Верховному Суді. Продовжуючи дискусію, Антон Чернушенко назвав помилковою ліквідацію статусу президії судів як судових органів і їх функцію нагляду. «Чим коротший шлях від подання позову до винесення рішення, тим ефективніша система», — саме так сформулював положення, яке слід врахувати при здійсненні судової реформи, голова Апеляційного суду Запорізької області Віктор Городовенко.

Коментуючи висновок Венеціанської комісії від 16—17 березня 2007 р. щодо законопроектів про судоустрій і статус суддів, експерт Ради Європи Карстен Манке зазначив, що процедури призначення суддів є ключовими для питання судової незалежності у будь-якій системі. Експерти звернули увагу на недостатню прозорість процедури першого призначення суддів в Україні, на загрозу того, що при призначенні суддів у парламенті політичні міркування можуть брати гору над об'єктивними якостями кандидата тощо. Також наголошувалося, що неправильне тлумачення закону суддею має вирішуватися шляхом апеляції, а не через дисциплінарну процедуру. Дисциплінарна відповідальність судді в такій специфічній сфері, як відправлення правосуддя, потребує точнішого формулювання.

На засіданні також виступив посол Сполучених Штатів Америки в Україні Вільям Тейлор.

Зауважимо, що участь представників суддівського корпусу країни у цьому заході була одним із етапів підготовки проведених 18 березня 2009 р. парламентських слухань на тему «Про стан правосуддя в Україні».

Видавництво «Істина» пропонує:

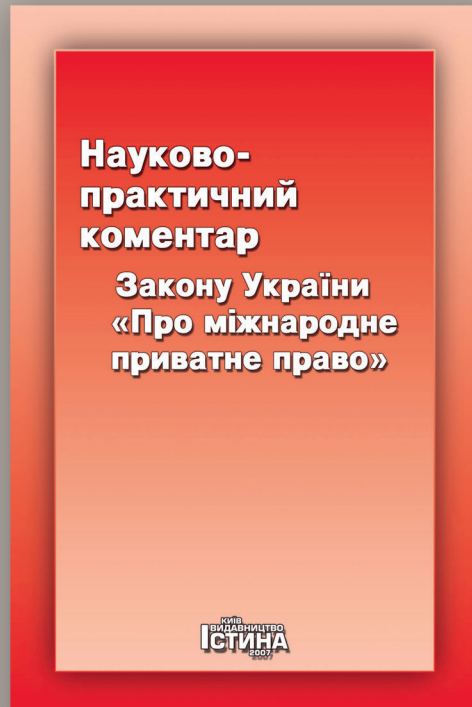
Право Європейського Союзу:

Навчальний посібник / За заг. ред.

Р.А. Петрова. — 2-ге вид. — К., 2009. — 376 с.

У посібнику, розрахованому на студентів, стисло та доступно охарактеризовані всі загальні елементи структури Європейського Союзу, компетенція та відмінності інститутів ЄС і Європейського Співтовариства. Автори знайомлять читача з політикою спільного ринку Співтовариства та детально аналізують усі елементи його внутрішнього ринку.

Унікальність цього видання полягає в тому, що авторами розглянуто процес зближення законодавства України із законодавством ЄС, досліджується питання про статус громадян України на території держав-членів ЄС. Дається стислий аналіз змін до конституційного устрою ЄС, запровадженого Лісабонським договором. Наведені у книзі схеми сприяють наочному вивченню курсу.

Васильченко В.В. Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». — К., 2007. — 200 с.

У книзі коментується Закон, який встановлює порядок урегулювання питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом і стосуються визначення застосовуваного права, процесуальної правоздатності і дієздатності іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, підсудності судам України справ з іноземним елементом, виконання судових доручень, визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів.

Коментар ключових положень Закону базується на матеріалах аналізу вітчизняної та зарубіжної доктрини і практики з використанням національного законодавства різних країн.

Книга призначена для всіх, хто цікавиться питаннями, що виникають у сфері міжнародного спілкування, для студентів навчальних закладів юридичного профілю та спеціалістів у сфері міжнародного права і міжнародних відносин.

Книги можна замовити безпосередньо у видавця за адресою:

04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13

Телефони: (044) 502-0306, 434-8406, 449-9455

www.istina-books.com.ua

E-mail: istina_book@ukr.net